



Edvard Munch 1892



1889



1989



CASSA RAIFFEISEN VAL BADIA



Cun nos é dessigü döt plü scëmpl

PORTINES: Corvara	Tel. 0471 / 836243
Colfosch	Tel. 0471 / 836163
Badia	Tel. 0471 / 839732
La Val	Tel. 0471 / 843140
San Martin	Tel. 0474 / 53102
Al Plan de Mareo	Tel. 0474 / 51180
TELEX 401554 R BADIA	
TELEFAX 836295	

calēnder
ladin 1992

*dè fora da Ert pur i Ladins
dla Val d'Badia y Marô*



Çiasa da paur y da ciüf a Lungiarü

L'ann 1992

L'ann 1992 é n ann barest cun 366 dis.

L'ann liturgich mèt man la pröma domënia d'Advënt, al 1 de dezëmbër 1991 y se finësc cun la sabeda, ai 28. de novëmbër 1992.

L'ann di Iüdes mèt man ai 28.9.1992 (5753 agn); l'ann dl Islam mèt man ai 2.7.1992 (1413 agn).

L'aisciüda mèt man ai 20.3. dales 9.48,

l'isté mèt man ai 21.6. dales 4.14,

l'altonn mèt man ai 22.9. dales 19.43,

l'invêr mèt man ai 21.12. dales 15.43.

Capiun é ai 4.3.

Pasca é ai 19.4.,

l'Assënza é ai 31.5.,

Les Antlès é ai 21.6.,

festa dl Cör de Gejù é ai 28.6.

Festes de prezet chilò da nos:

1.1. Nanü - Maternité de S. Maria,

6.1. S. Guania-Bonia,

15.8. S. Maria Dal Ciüf,

1.11. Gnissant,

8.12. Imaculata,

25.12. Nadé.

L'Assënza y les Antlès vëgn chilò da nos zelebrades la domënia dô.

S. Ujöp y S. Pire y S. Paul n'è nia plü festes de prezet tl'Italia; ailò mëssassun ji ti paisc vijins.

Scürëza totala dla löna: ai 10.12..

Les atres scürëzes n'è nia da udëi chilò da nos.

jené
ienér



Iener-jené

1 Mercui	Nanü, S. Maria, uma de Di - de prezet
2 Jöbia	Basilio, Gregöre l'Gran
3 Vëindres	1. dl mëis, Adele, Genofefa
4 Sabeda	1. dl mëis, Angela, Cristina
5 Domënia	2. dô Nadé, Emilia
6 Lönesc	S. GUANIA - BONIA
	Trëi Resc - de prezet
7 Mertesc	Valentin, Raimund de Penafort
8 Mercui	Severino, Erhard
9 Jöbia	Iulian, Eberhard
10 Vëindres	Gregöre X., Wilhelm
11 Sabeda	Paulin
12 Domënia	Bato de Gejù - Hilda
13 Lönesc	Ilario, Gottfried
14 Mertesc	Rainer
15 Mercui	Romedio da Thaur, Arnold
16 Jöbia	Marcello
17 Vëindres	Antone l'Gran, patrönn d'Antermëia
18 Sabeda	Regina, Susanna
19 Domënia	2. dl'ann lit., Mario, Heinrich
20 Lönesc	Bostian y Fabian, patrönns da Piculin
21 Mertesc	Agnes, Meinrad
22 Mercui	Vinzenz, Walter
23 Jöbia	Heinrich, Seuse, Hartmut
24 Vëindres	Francësch da Sales, Vera
25 Sabeda	Cunversciun de S. Paul
26 Domënia	3. dl'ann lit., Timoteo y Tito, Paula
27 Lönesc	Angela Merici
28 Mertesc	Tomësc d'Aquin, Manfred
29 Mercui	Ujöp Freinademetz, Valire
30 Jöbia	Martina
31 Vëindres	Jan Bosco, Eusebio

Iener-jené

Ti artieli di mëisc pur l'Calënder 1992 orunse porvé de ji dô a val'usanzes de nüsc païsc. Al ne sarà dí ne nia dôtes, mo inçe mâ valgünes él bel da se recordé. Al ne sarà gonót gnanca les medemes jö apè dla valada çina sön-som, mo ares se somëia dessigü.

Les usanzes mostra inçe scialdi l'caracter dla vita dla jënt de nüsc païsc. Bele la parora usanzes disc, ch'an é ausà a val' forma de vita y de fa.

Les usanzes é inçe na testimonianza dla vita sozuala te nüsc païsc y n lian cun la jënt da plü dadí y cun i antenaç.

Chi che reneghëia i antenaç, reneghëia se instësc y chi che reneghëia se instësc, n'ê mai jënt de caracter da onoré y rovina se instësc y tröc d'atri.

Les cosses che rovina l'plü de döt les usanzes, é la moda. La moda é aldédaincö un di plü gragn idoli, inçe dla jënt de nüsc païsc.

La moda é sciöche n chirbis, che müda curù da sajun a sajun, mo é daite öt y sc'an bat laite, él mâ da aldi n sonn surt.

Tl vistimënt él aldédaincö mo-

des, ch'an s'ess plü dadí dodé da ji a scür susc a durmí! Vëi éle!

Da Nanü êle y é çiamó la bela usanza de aodé l'bun ann; imprüma de düit l'aodân plü dadí al pere y ala uma, spo ai atri familiars y spo al tot y ala tota, ai berbesc y ales mëdes; i jogn y les jones sanbëgn a chi ch'ai ti uró dër n gran bun, ales cristianes y ai cristiagn.

Aldédaincö vëgnel inçe scrit tan de chertes da Nanü, no mâ ai parënc y conoscënc, mo inçe a tan de furesti, che vëgn adalerch d'isté y d'invër.

I mituns va da çiasa a çiasa a dí sö l'bundé y l'raiml dess ji fora cun chëstes parores: "L'bundé a os y la bambuna a me".

I mituns ciafâ spo plü dadí la bambuna in forma de na gran pücia de furmënt cun laite i reliefs che raprejëntâ les festes da Nadé. Aldédaincö ne fossun mai cuntënc mâ cun chël.

Chilò da nos él çiamó jënt che tëgn tröp söl bunaodé di mituns.

Sanbëgn, ch'al vëgn aldédaincö inçe tröp esageré cun chëstes bambunes... tröp pur superbia! An ô scialdi dlunch ester gagn!

Mâ da païé les cültes ôn ester pici!

Va inant a forà.

Notizies:

Forà



Forà

- | | |
|-------------------|---|
| 1 Sabeda | 1. dl mëis |
| 2 Domënia | Prejëntaziun dl Signur-Patrozinio a La Pli de Mareo - 4. dl'ann lit. |
| 3 Lönesc | Blaje, benedisciun de S. Blaje |
| 4 Mertesc | Rabano Mauro, Veronica, Gilbert |
| 5 Mercui | Ingenuin y Albuin, Agata |
| 6 Jöbia | Paul Miki y soz., Dorotea |
| 7 Vëindres | 1. dl mëis, Richard |
| 8 Sabeda | Iarone |
| 9 Domënia | 5. dl'ann lit., Apollonia, Lambert |
| 10 Lönesc | Scolastica, Wilhelm |
| 11 Mertesc | S. Maria di Lourdes |
| 12 Mercui | Gregöre II, Benedeto |
| 13 Jöbia | Adolf |
| 14 Vëindres | Zirillo, Metodio, Valentin |
| 15 Sabeda | Siegfried |
| 16 Domënia | 6. dl'ann lit., Iuliana |
| 17 Lönesc | 1 Fundadùs di Serviti |
| 18 Mertesc | Angelico, Scimun |
| 19 Mercui | Bonifaz, Irmgard |
| 20 Jöbia | Corona |
| 21 Vëindres | Pire Damiani, German |
| 22 Sabeda | Catedra de S. Pire |
| 23 Domënia | 1. dl'ann lit., Policarp, Otto |
| 24 Lönesc | Matti apost., Ida |
| 25 Mertesc | Walburga |
| 26 Mercui | Metilde, Ulrich |
| 27 Jöbia | Gabriel |
| 28 Vëindres | Roman |
| 29 Sabeda | Oswald, Antonia |

Forà

Jun mâ inant cun val'usanzes, mo i n'un chiamó de chères dl mëis de iener da cunté sö.

In San Stefo, l' dé dô Nadé, jô i jogh da sües cristianes a s'aposté les fëies pur Santa Guania.

Les fëies ê na fëia cun n ciüf faç de peza o de chël material, ch'ares tulô plü dadí da fa ciüf pur pesè, o ciüf de dljia o pur capeles da mëte sön alté. Aldédaincö feji chël patüic cun val'sort de zellulose.

Sce la jona, che l'chestian se minâ, ne t'impurmetô nia les fëies, spo ne stôra nia cis bëgn y l'püre jönn messâ mâ ji a la porvé pro n n'atra. Denant co ji a mitans, jôi sanbëgn n pü a lapidé San Stefo, sciöche al gnô dit. Dô l'domisdé jôi mefo n n'ora o l'atra a l'ustaria a s'la dé buna cun carté, çianté pro val' gote de vin. Spo piâi ia y sanbëgn ch'ai messâ la fa adascusc y ji sön finestra, che l'pere o la uma o l'patrun n'aldiss nia, spo udôn pa impormó, sc'ara daurì o no.

Da sèra de Santa Guania êl spo l'momënt, che chisc chestiagn ciafâ les fëies apostades. Can ch'al gnô la nôt, jôi mefo indô sön finestra dla chestiana a tlocuré. Ailô jôra spo plü saurì çiudì ch'ai l'â bele baiada fora denant. Çi

ch'al gnô baié y fat laite te çiamena, chël ne sän nia... al suzedô pö a scür!

Datrai n'êl pa indere inçe dui o trèi sön finestra al medemo tèm. Çi suzedôl pa spo? Al dô pa bëgn ca na dërta scartaciada. An sà bëgn, çì ch'al suzed, can che dui o trèi iai rüva adüm.

Da d'aisciöda o da d'altonn gnôl pa bëgn spo les nozes... mo no dessigü!

Chëstes usanzes n'ê nia plü aldedäincö, olâ che la jënt jona rüva adöm o t'auto, che vignun y vignöna à, o te taverna, o te discoteca, o te tan d'atres ocajiuns y festes de vigni curù, che i vëgn metüdes dant aldedäincö ala jënt jona. Ai n'à veramënter nia plü bria de se rampiné sö pur na stangia y tlocuré te na finestra sot a vigni tèm y da vigni frëit y cun la tème de gni pià dal pere, dala uma o dal patrun.

Mo laota él les maridaies che tigní inçe la maiù pert, mangora aldedäincö, olâ ch'al é bele döt gnü fat dan la noza, çì che aldí da gni fat dô la noza, y purchël ne bütera defata nia plü y an ô tres de plü fa "Schiener", mo ara ne büta mefo impò nèt nia.

Laota se tignín chiamó scialdi ai comandamènc de Di, spo jôra mefo chiamó.

I früè dl libero amur d'aldédäincö vëgn tres plü ànti.

Merz



Merz

- | | |
|-------------------|--|
| 1 Domënia | 8. dl,ann lit., Davide, Albin |
| 2 Lönesc | Agnes, Carlo l'Gran |
| 3 Mertesc | Friedrich |
| 4 Mercui | Capiun-jaiun y astinënza |
| 5 Jöbia | Dietmar |
| 6 Vëindres | 1. dl mëis, Fridolin |
| 7 Sabeda | 1. dl mëis, Perpetua y Felizita |
| 8 Domënia | 1. de Carsëma (Invocabit), Jan de Di |
| 9 Lönesc | Bruno, Franzisca |
| 10 Mertesc | Milio, Gustav |
| 11 Mercui | Rosina, Ulrich |
| 12 Jöbia | Beatrice |
| 13 Vëindres | Paulina, Iudita |
| 14 Sabeda | Metilde |
| 15 Domënia | 2. de Carsëma (Reminiscere),
Clemens M. Hofbauer, Luisa |
| 16 Lönesc | Herbert |
| 17 Mertesc | Patrick, Gertrud |
| 18 Mercui | Zirillo, Eduard |
| 19 Jöbia | S. Ujöp, oma de S. Maria |
| 20 Vëindres | Irmgard |
| 21 Sabeda | Cristian, Axel |
| 22 Domënia | 3. de Carsëma (Oculi), Lea, Elmar |
| 23 Lönesc | Rebecca |
| 24 Mertesc | Elia, Caterina |
| 25 Mercui | Anunziaziun dl Signur |
| 26 Jöbia | Lara |
| 27 Vëindres | Heimo |
| 28 Sabeda | Guntram |
| 29 Domënia | 4. de Carsëma (Laetare), Helmut |
| 30 Lönesc | Amando |
| 31 Mertesc | Beniamin |

Merz

Al é tres chiamó d'invêr, çina ai 21. de merz, purchël ti çiarunse tres chiamó ales usanzas da d'invêr.

Aldédaincö é l'invêr chilò da nos, te nosta valada, la gran sajun du furesti. Gragn y pici, zoè y rudunè, surè y verc, riè y püri, düè à la usanza da ji coi schí y sce un ne va nia coi schí, portel prigo, ch'al vëgnès straihé dala lista dla jënt, spo pro çi tiers ch'an vëgn metüs, chël ne sà nia.... "impò bel", dijòl l'carga de Vigile. La moda da ji coi schí é devëntada na usanza, o la usanza é plü lere devëntada na moda y çi che é moda, pèle che sides "sacro-sant".

Naota chël che scrí l'Calënder ne vâ nia plü coi schí. Dan da 50 agn èl inè jü coi schí y laota pudôn dí, ch'al ê n sport; aldédaincö èl bëgn mâ plü scialdi na industria.

Sanbëgn che pro l'sport da ji coi schí àldel inè da se rumpe na iama o l'atra, mo cun döt chësc portel chësc sport l'pan da vignidé a tan tröpa jënt de nüsc païsc y inè n pü de sanité.... y scïoldi mâ bel assà, sc'i savessun chiamó da i manajé. Spo mëssunse chiamó ji zruch a val'usanza da

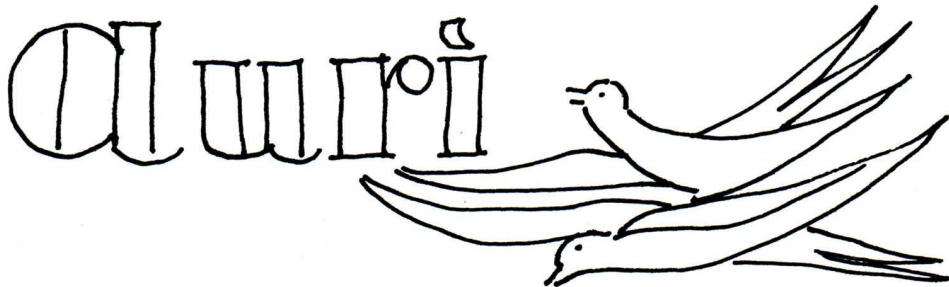
zacan de forà. Ai 2. de forà éle s. Maria dal Poch, o s. Maria dales çiandëres. S. Maria dal poch i dijôn a chësta festa, çiu di che fanè y fanceles fajô l'poch in chël dé. Laota èl gran festa y dan la gran mëssa gnô i fanè y les fanceles cherdà dal patrun ite te stangode y spo cïafâi l'paiamënt y al gnô inè fat fora sc'ai stô o sc'ai jô. Sc'ai s'un jô, fajôi dô mëssa l'poch, sc'ai ne l'â bele fat davanti, y dô marëna s'un jôi. Sc'ai stô inant, gnôi a üna söl paiamënt y cïafâ 15 dis de feries.

L'dé dô èl spo s. Blaje y an dijô "fa san Blaje". In chël dé udôn fanè y fanceles col poch dô chi trus, ch'ai s'un jô a çiasa.

Sc'an ruvâ in s. Blaje a Burnech, udôn fanè y ojadüs col cazü y la furchëta söl çiapel, dô la vëta dl çiapel jö. Incër misdè èsi spo te val'ustaria, ch'ai sciacarâ cun val'patrun.

Söl iade da gni a çiasa cunesciôn avisa, sc'ai â cïafé patrun o no. Chi che â chiamó l'cazü y la furchëta söl çiapel, n'è nia sta bugn de sciacaré, i atri bëgn.

Aldédaincö n'él apëna plü fanè y fanceles y a chirí personal pur hotels, ustaries, garnís y insciö inant, él i patruns che roda püch o tröp feter döt l'ann o altamo da vigni sajun y rodàn col poch ne vëigun ganca plü degügn, dea che düè à n auto.



Auri

1 Mercui	Irene, Hugo
2 Jöbia	Francësch de Paola, Eustachio
3 Vëindres	1. dl mëis, Richard
4 Sabeda	1. dl mëis, Isidor
5 Domënia	5. de Carsëma, de Pasciun (Iudica), Vinzenz, Crescenza
6 Lönesc	Wilhelm
7 Mertesc	Jan Bat. de La salle
8 Mercui	Walter, Beata
9 Jöbia	Waltraud
10 Vëindres	Engelbert
11 Sabeda	Stanislau, Hemma, Rainer
12 Domënia	Dal Uri (Palmarum), Herta, Zeno
13 Lönesc	Martin I., Ida
14 Mertesc	Paulina, Ernestina
15 Mercui	Damian
16 JÖBIA	SANTA, Bernardeta
17 VËINDRES	SANC, Rudolf
18 SABEDA	SANTA, Alexander
19 DOMËNIA	PASCA DE RESSUREZIUN de N. Sign. GEJÛ CRIST de Pasca, Hilda
20 Lönesc	
21 Mertesc	Conrad de Parzham, Anselmo
22 Mercui	Caio
23 Jöbia	Iorz, Adalbert, Gerhard
24 Vëindres	Fidelis v. Sigmaringen
25 Sabeda	Merch evang., Hermann, Erwin
26 Domënia	Blançia, Cleto
27 Lönesc	Pire Canisio, Zita
28 Mertesc	Pire Chanel, Hugo
29 Mercui	Catarina da Siena, Roswita
30 Jöbia	Pio V., Gherino

Auri

D'atres usanzas de iener, de forà y de merz fossel da cùnté sò, mo dea ch'al fala scialdi la lerch chilò nanter chisc mèisc dl Calènder, les aldiarân bëgn n n'ater iade.

In Capiun y Vëindres Sanè èl gran jaiun y al è la usanza, ch'al gnô pa bëgn, secundo l'prezet dla Dlijia, jiné dassënn laota, mo da misdé de chi dis gnôl cujiné y mangé tâtres. De Carsëma èl laota vigni dé jaiun, ater co la domènia nia y purchël udôn mâ la domènia balotes da cêr y i atri dis nia.

De Carsëma gnôl pa bëgn perié dër tröp laota, cinamai pro l'laur gnôl dit debùriada la corona.

Inçe zënza gnol fat jaiun de Carsëma: al ne gnô nia balé, nia soné, nia fat matades, nia ji a l'ustaria ia pur l'edema y sce n jonn jô inçe de Carsëma a mitans, spo purdôl defata so bun inom y al gnô mostré lassura.

Te dlijia èl de Carsëma la dotrina la domènia domisdé y ailò èl pa la dlijia tocia y plëna de jënt y dedô düc che s'un scufinâ a cïasa.

Sanbëgn che ara ne va aldédaincö nia plü da fa insciö cun la gran sajun di furesti che é y çi

che jiné é, chël ne sàn gnanca plü ne y n'ò gnanca plü savëi ne, scebëgn che i duturs racomana pa tan l'jaiun, che é bun cuntra les maiùs maraties modernes, sciöche mangé massa, bëire y fumé ezt.

Da Carnescé ne gnôl nia fat val' d'extra laota. An la lasciâ bëgn n pü plü gracé in jöbia grassa y in domènia grassa, mo chël mascoramënt d'aldédaincö n'èl nia laota y gnanca chi "cenoni y crepancia", che düra aldédaincö cina in Capiun y i dis dô, olà che jënt n'à degun funz. Bëgn, laota ne fossera pa gnanca jüda, ch'al é la meseria y n'ê nia auti da salté incêrch.

Aldédaincö èl cinamai gnü usanza da organisé bâi l'edema santa y cinamai in Vëindres Sanè. Chël é val'de burt y n'alda nia da ester t'en païsc cristian. Al é chëstes usanzas che é gnüdes da d'atri païsc adalerch y tan gonót minunse nos ladins, ch'al é dërt da tó sò vigni scich, che i furesti se porta... mo dërt n'él pa!

I fajessun damì da se tigni les bunes y beles usanzas, ch'i un cïafé da nüsc vedli y da lascé les stletes che se vëgn sciurades dant dai furesti.

Da fa insciö, gnissun pa plü respetà dër dessigü inçe dai furesti.

Crëi o no crëi, vëi éle impò!

m à



Mà

1 Vëindres	1. dl mëis Ujöp laurant
2 Sabeda	1. dl mëis, S. Ciascian y S. Vigile, patrôns dla diozeja da Pürsentù-Balsan
3 Domënia	3. de Pasca - de S. Ciascian y S. Vigile Kassiani-Sonntag-S. Filipo y Iaco apost.
4 Lönesc	Florian, Guido
5 Mertesc	Godehart, Iutta
6 Mercui	Antonia
7 Jöbia	Helga, Gisela
8 Vëindres	Friedrich
9 Sabeda	Beato
10 Domënia	4. de Pasca
11 Lönesc	Iachin Tabernitz
12 Mertesc	Pancraz
13 Mercui	Servaz
14 Jöbia	Bonifaz, Cristian
15 Vëindres	Sofia, Isidor
16 Sabeda	Jan Nepomuk
17 Domënia	5. de Pasca, Walter, Pasquale
18 Lönesc	Jan I.
19 Mertesc	Teofilo
20 Mercui	Bernardin, Elfrida
21 Jöbia	Hermann Josef
22 Vëindres	Renate, Iulia, Rita
23 Sabeda	Berto, Bauer
24 Domënia	6. de Pasca, Dagmar, Ester
25 Lönesc	Beda Vener., Gregöre, Maria M. de Pazzi
26 Mertesc	Filipo Neri
27 Mercui	Agostin de Canterbury
28 Jöbia	dles Crusc, German, Wilhelm
29 Vëindres	dles Crusc, Maximin
30 Sabeda	dles Crusc, Ioanna, d'Arc, Ferdinand
31 Domënia	Assënza-Palsacrusc, Metilde

Mà

Datrai, can ch'an à fat massa de gran vari, o ch'an é jüs massa debota, se suravëigun l'dër tru. Çi él pa spo da fa? Al é mefo da dé ôta y bun!

Purchël dunse indô ôta y jun zruç a Pasca. Incër les gran festes s'él gonót formé usanzas, che tègn magari plü dí co les atres.

Al é pa bëgn inçe chiamó aldédaincö usanza da ji a marcè da Pasca a S. Laurènz la jöbia dan la domènia dal Urí, inçe val' jogn y jones adöm. An disc ch'an va a cumpré l'urí. Na pert adora inçe chësta ocajian pur ji a Burnech dai capuzineri a se cunfessé pur la Pasca.

Pur i trèi dis sanè dl'edema santa ân indô metü man te val' posè de mëte sö la fossa santa te dlijia, inçe sce les ores d'adoraziun é gnüdes scurdades dassënn o dl döt lasciades demez. La fossa snta é dessigü na bela usanza. Te val' post de nosta provinzia êl plü dadí inçe la usanza de fa la prozesciun cun la statua de Gejü Crist mort y al gnô perié pur tudësch: "Herr, gib ihm die

ewige Ruhe". Al é döt poscibl y la buna orenté ne falâ.

Da Pasca vëgnel spo benedí les spëises, ch'an ti disc l'signé. Chësta usanza vëgn tres de plü tignida sö. Aldédaincö ân chiamó n té gröm de patüic, ch'al n'ê nia plü dadí. Mo pro l'signé àldel sanbëgn inçe l'ajét y de chël mës-sun n'en mangé spo ne vëigun nia bisches!?! A çiasa vëgn l'signé mangé dan gusté o dan marëna.

Nia da desmëntié ne n'ê l'lönesc de Pasca, olâ ch'al ê la usanza de ji a üs. Les jones dà i üs a chi ch'ares ô: 6 al cristian y ma dui a d'atri che va a üs. A chël cunësc i jogn, sce les jones i ô.

Inçe i fioc y les fioces ciafa i üs dai toè y dales totes, bele in Pasca, ch'ai pöis bele in lönesc de Pasca cufé dassënn. Pur i gragn é purdërt la domènia dô l'dé da cufé y an ti disc inçe segra dai üs.

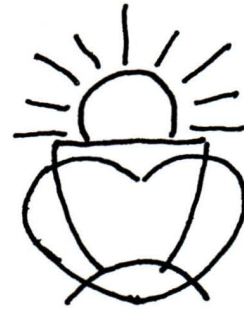
Plü dadí êl pa bëgn n gröm de sorts de jüc, ch'al gnó fat cun i üs da Pasca y chi che n'â dër de bugn da cufé, n'en davagnâ tröc y s'un mangià inçe datrai de massa.

N jonn damanâ n iade a siur Giojafat: "Pôn ji a üs"?

"Scee", dijöl, "mo lascede in pësc la giarina"!

Notizies:

Jügn



Jügn

1 Lönesc	Iustina, Simeon	☺
2 Mertesc	Marcellino, Pire	
3 Mercui	Carlo Lwanga y soz.	
4 Jöbia	Werner, Crista	
5 Vëindres	1. dl mëis, Bonifaz	
6 Sabeda	1. dl mëis, Norbert, Bertrand	
7 Domënia	PASCA DE MÀ (Pentecoste), Robert	☺
8 Lönesc	de Pasca de mà, Helga, Medardo	
9 Mertesc	Efrem de Siria	
10 Mercui	Heinrich da Balsan	
11 Jöbia	Barnaba, Alice	
12 Vëindres	Leo III., Guido, Casper	
13 Sabeda	Antone da Padua, patrôn da Piculin	
14 Domënia	S.S. Trinité, Meinrad	☺
15 Lönesc	S. Vi, Lothar, Gebhard, Bernhard	
16 Mertesc	Benno, Gherino	
17 Mercui	Rainer	
18 Jöbia	Felizio	
19 Vëindres	Romuald	
20 Sabeda	Adalbert, Deodat	
21 Domënia	LES ANTLÈS, Luije Gonzaga	
22 Lönesc	Paulin, John Fisher, Thomas Morus	
23 Mertesc	Edelraud	☺
24 Mercui	S. Jan Bat., patrôn da S. Martin	
25 Jöbia	Dorotea	
26 Vëindres	SS. Cör de Gejù, S. Vigile patrôn d'Al Plan y Colfosch	
27 Sabeda	S. Cör de Maria, Hemma, Zirillo	
28 Domënia	SS. Cör de Gejù, Ireneo	
29 Lönesc	S. Pire y S. Paul apost., patrôns da Rina	
30 Mertesc	Otto, i pröms martiri de Roma	☺

Jügn

Mà y jügn é purdërt i dui mëisc, olà che jënt jona ciafa n té mote, ch'an i disc inçe la coia dl maridé. Les nozes à te vigni paisc y te vigni naziun dl monn porté n gröm de usanzas y insciö inçe chilò da nos.

Plü dadí êra insciö, che dui che urò se maridé, s'la baiâ fora bele n pez denant. Valgügn jô inçe a s'acusié dal pere o dala uma, o magari inçe dal curat.

Niade éra stada insciö: na jona ti urò n bun mat an jonn y urò a vigni cost l'maridé. Al parò che l'jonn n'ess nia chël gran bun inom tl paisc. Bel anfat, ara urò mâ chël y degun ater!

Spo jôra dal curat a tó cunsëi. Y l'curat dijô: "Pu, Lisele, chësc to chestian n'à pa degun bun inom. Ai cunta ch'al é tröp cröde, fesc ion vera y à pücia mosöra tl bëire y tl fumé. Iö uress t'acusié de ne l'tó nia".

La jona: "Pu, siur curat, al é de ria jënt dala ria müsa, che baia tres mâ mal de jënt. I ti ô mefo tan bun, siur curat. I uress bëgn l'tó y l'maridé, mâ chël".

L'curat: "Ah chël, mo impò uressi t'acusié de ne l'tó nia".

Al ê na sabeda da misdè, che la Lisele ê ailò te stüa dl curat y l'mone sonâ vëies.

Les çiampanes sonâ mefo tan bun y la jona dijô spo al curat: "Siur curat, n'aldise nia che les çiampanes sona: "Prendilo, prendilo!"

L'curat: "Ah chël, spo téle mâ!"

Al ê gnü la noza de Lisele cun so Tizio.

Trëi mëisc dô la noza, al ê indò na sabeda da misdè, capitâl indò Lisele ailò te calonia y jô ite te stüa dl curat zënza bëgn dí tlocuré y co che ara çiarâ fora: l'guant scarzé, i çiaveys tl'aria y plëgns de sanch, l'müs y na sciabla döt splaiâ sö y l'sanch che rogorò jö pur l'müs y dala boçia ite. Ara çiarâ fora sciöche n "Ecce homo" y pitâ tan dassënn, sciöche ara foss veramënter ales estremes. Da dí n'êra buna nia pur l'mömënt.

L'curat i çiarâ dassënn y dijô: "Pu, Lisele, çì él pa suzedü? N té spavënt sciöche te çiares fora".

Lisele dlun pitàn: "Tizio me copa, al me copa! Al m'à dramé sö a chësta moda. I ne vâi nia plü sö da chël lotrun. Al me copa! I ne stâ nia plü laprò".

L'curat: "Pu, Lisele, t'às pa impurmetü de ste laprò can ch'ara va bun y can ch'ara va mal. Dan alté àste impurmetü y n n'ater n'en n'uròste nia. Al ne jô pa döt nia!"

Te chël êl les çiampanes che sonâ vëies, spo dijô l'curat: "Te recorderste çiamó, Lisele, ch'ares sonâ laota: "Prendilo, prendilo"? sàste, co che ares sona incö? "Tientelo, tientelo!"

Plü inant ne vâra nia la storia. Pur furtüna n'é chësta storia nia na usanza, mo ara se trata dl maridé y pudess ester d'insegnamënt. Mo de usanzas da noza al diunse tl mëis de iuli.

Juli Messe



Iulì - Messè

1 Mercui	Regina
2 Jöbia	Vijitaziun de S. Maria
3 Vëindres	1. dl mëis, Tomêsc apost.
4 Sabeda	Ulrich, Elisabeta, Berta
5 Domënia	14. dl'ann lit., Antone M. Zaccaria, Letizia
6 Lönesc	Maria Goretti
7 Mertesc	Willibald
8 Mercui	Killian, Adolf
9 Jöbia	Veronica
10 Vëindres	Erich
11 Sabeda	Benedetto, Olga
12 Domënia	15. dl'ann lit., Felix
13 Lönesc	Heinrich II., Cunigunda
14 Mertesc	Camillo, Ulrich
15 Mercui	Bonaventura, Bernhard
16 Jöbia	S. Maria dl Carmelo, Carmen
17 Vëindres	Gabriele, Charlotte
18 Sabeda	Arnold
19 Domënia	16. dl'ann lit.,
20 Lönesc	Margareta
21 Mertesc	Laurënz da Brindisi
22 Mercui	Maria Madalena, Verena
23 Jöbia	Brighida de Schweden
24 Vëindres	Cristofora, Cristine
25 Sabeda	Iaco apost., patrônn de Badia
26 Domënia	17 dl'ann lit., Iachin y Anna, patrôns da La Crusc
27 Lönesc	Bertold, Natalia
28 Mertesc	Beato, Benno
29 Mercui	Marta, Ladislau
30 Jöbia	Pire Crisologo
31 Vëindres	Nazio da Loyola, German

Juli-messé

Can che n jonn y na jona â fat fora da se maridê, spo jôi dal curat a l'damané, can ch'ai pudô ji a la mête sö y inçe chël dé gnô stabili.

La domènia denant da sèra gnôl fat y mangé les furtaies te çiasa dla nücia. Te val'poscê êl la usanza, che de té jogn o inçe omi maridâ spiculâ fora, can ch'al gnô cõt les furtaies y sc'ai foss gnüs pro da ti les tó. Chi de çiasa s'aspetâ pa bëgn val' de té y purchël vardâi pa bëgn dassenn la çiasadafüch y impò ti garatâra datrai da ti n tó, magari tratan ch'al n'en gnô porté na scudela te stüia o tratan ch'al gnô dit l'Paternoster, olâ che düc i familiars y inviâ aldí da ester te stüia.

Sc'ara garatâ da ti tó les furtaies, spo ê chëra cotan de cuina-da ala cõga, çiudí ch'ara messâ n'en fa de nöies y deperpo pudôl inçe ester de desfurtüna pur i nüc, sc'ai tigní sön crêtes.

Tratan ch'al gnô mangé les furtaies gnôl pa bëgn inçe datrai balé y fat bel cun musiga y çianté. Daji a çiasa êl spo sanbëgn tert... o inçe adora!

Chi dis dôjô spo i nüc a la mête

sö te calonia. Al gnô dit: "Ai é jüs a la mête sö o al l'avërje".

Jënt vedla se recorda pa bëgn çiamó, ch'al gnô inçe stlopeté, sce i nüc ê n pü "de gragn". I nüc y i testemoni y gonót inçe i geniturs laprò jô vistís da festa. Pro "i gragn" gnól inçe stlopeté dala noza. Dõt pur fa la festa plü grana y plü importanta.

Aldédaincö ne sâi nia, sc'ai va çiamó a mangé les furtaies, o sc'ai va mâ plü a mangé la "piz-za".

Can ch'ai jô in calonia, gnôl pa damané fora domandes dal catechismo y les oraziuns, purchël êl pa i nüc che tulô ca denant l'catechismo y imparâ. Sanbëgn ch'ai urô fa bela figüra!

Aldédaincö sâi dër dessigü, che chël ne vëgn nia plü fat. Tan tröc ne savess gnanca plü l'Paternoster y gnanca da baié di Comandamënc y di prezeç dla Dlijia y di vizi capitâi.... aih, çi spavënt!

Aldédaincö n'él inçe tres de plü che se marida a frëit, nia te dljia, mo te Comun Che él mo ailò che i dà la benediscium??

L'fa pôn bëgn, pèle, mo nia l'dí!!

Çi dijess mo chi da zacan, sc'ai pudess gni ca? Ai s'un dess atira indô óta! Va inant d'agost.

Notizies:

Agost



Agost

1 Sabeda	1. dl mëis, Alfonjo, M. Liguori
2 Domënia	18. dl'ann lit., Eusebio
3 Lönesc	Lidia, Benno
4 Mertesc	Jan M. Vianney
5 Mercui	Dedic. dlijia S. Maria Maggiore, Oswald
6 Jöbia	Trasfiguraziun dl Signur
7 Vëindres	1. dl mëis, Sisto, Caietan, Afra
8 Sabeda	Demenico
9 Domënia	19. dl'ann lit., Edith
10 Lönesc	Laurënz
11 Mertesc	Clara d'Assisi, Susanna
12 Mercui	Radegund
13 Jöbia	Çiascian, patrôn a S. Çiascian
14 Vëindres	Maximilia, Kolbe
15 Sabeda	S. MARIA DAL CIÛF - ASSUNZIUN de S. Maria al cil patrozinio a La Ila - de prezet
16 Domënia	20. dl'ann lit., Stefo d'Ungaria
17 Lönesc	Iazinto
18 Mertesc	Elena, Claudia
19 Mercui	Jan Eudes
20 Jöbia	Bernhard, Ronald
21 Vëindres	Pio X
22 Sabeda	S. Maria Regina
23 Domënia	21. dl'ann lit., Rosa da Lima
24 Lönesc	Berto apost., Isolde
25 Mertesc	Senese, patrôn a La Val
26 Mercui	Gregöre
27 Jöbia	Monica
28 Vëindres	Agostin
29 Sabeda	Martirio de S. Jan Bat., Sabina
30 Domënia	22. dl'ann lit., Amadeo
31 Lönesc	Paulin, Raimund

Agost

Sanbëgn ch'i jun inant cun usanzas dles nozes. D'agost, purdërt, n'él pa bëgn dër püè che se marida, al plü, al plü, sc'al n'é de tàì che à no mà "Hochzeit", mo "höchste Zeit".

Jënt à zënza da laur assà y ne foss insciö nia dër intenüs da ji a noza, cis aldédaincö nia, olà ch'al é la gran sajun di furesti.

La gran pert dles nozes é d'ai-sciöda y da d'altonn y magari in-çe da Carnescé.

Y sëgn inant cun les usanzas. Dò che i nüc é sta in calonia, êl plü dadî la usanza da ji a perié a noza. datrai n'en gnôl pa inçe metü dui impè di nüc da ji a perié a noza y ai dijô cìnamai sö raimli y gnô inçe tuè sö sciöche i nüc.

I nüc jô a ciafé l'parenté lunc y lerch y periâ ch'ai gniss a noza. Ai ciafâ spo dlunch val'da bëire y da mangé. Denant co s'un jì, dijô i nüc ai invià: "I se periun d'en Paternoster". Chël dijôi pa bëgn inçe a düè chi ch'ai incuntâ y i fajô les bunas aodanzas.

Laota jô i nüc sanbëgn a fa na dërta cunfesciun dan la noza y tratan ch'ai ê nüc jôi pa bëgn, n

pü ch'ai sciafiâ, vigni dé a mëssa. Ai savô pa bëgn, ch'ai adorâ tan l'aiüt dal cil pur la vita da mari-dà.

Aldédaincö éra bëgn döt atramënter. Plü dadî êl feter dui iadi, che l'parenté ruvâ adüim pur se cunësce y s'la cunté y chël é da na noza y da na sopoltüra.

Aldédaincö ne vai nia plü instësc i nüc a perié a noza, mo ai lascia stampé de beles chertes d'invit dër çeres, che vëgn spo menades, nia tan al parenté, mo plülere ai amisc y ales amiches. Al pè ch'an à scioldi y an ô fa i gragn y i sciori, inçe sc'ara é datrai döt atramënter. Al vëgn dit: "Chësc é mâ un n iade"; inçe sc'ara gracia defata dô... mâ anfat... l'monn é sëgn insciö y tan dî ch'ara va insciö inant, ne sân nia. I lasciun iudiché chël lassö".

Ch'an vëighi aldédaincö jon val'nüc o val'nücia ai sacramënc dan la noza, chëra é diventada na rarité cotan grana. Aldédaincö ôl ester l'"Brautkurs", mo al basta pa bëgn ji al ultima istruziun pur ciafé la zetula?!

N'éra nia dër gonót insciö?

De setëmber baiunse inant, sc'i ne se stufëise y scenó lascede mefo.

Notizies:

Setember



Sëtember

1 Mertesc	Verena, Rut	
2 Mercui	Ingrid	
3 Jöbia	Gregöre l'Efrem, Sofia	☾
4 Vëindres	1. dl mëis, Ida, Irmgard	
5 Sabeda	1. dl mëis, Maria Teresia, Roswita	
6 Domënia	23. dl'ann lit., SS. Angeli Custodi - festa di jogh	
7 Lönesc	Otto, Regina	
8 Mertesc	Nadé de S. Maria	
9 Mercui	Otmar, Pire Claver	
10 Jöbia	Ann. dla cunsagraziun dl dom da Pursenù y Balsan	
11 Vëindres	Felix	☺
12 Sabeda	sant inom de Maria, Rebecca	
13 Domënia	24. dl'ann lit., Jan Crisostomo, Notburga	
14 Lönesc	Ejaltaziun dla Crusc	
15 Mertesc	Maria Dolores, Dolores	
16 Mercui	Cornelio y Ziprian	
17 Jöbia	Hildegard, Robert Bellarmin	
18 Vëindres	Lambert	
19 Sabeda	Gennaro, Teodoro	☾
20 Domënia	25. dl'ann lit., André Kim, Eustachio	
21 Lönesc	Matteo apost.	
22 Mertesc	Moriz y soz.	
23 Mercui	Lino, Cleto	
24 Jöbia	Rupert y Virgil, Gerhard	
25 Vëindres	Klaus de Flüe	
26 Sabeda	Cosma y Damian	☺
27 Domënia	26. dl'ann lit., Vinzenz de Paul	
28 Lönesc	Wenzel, Tecla	
29 Mertesc	Michiel, Gabriel y Rafael	
30 Mercui	Iarone, Victor	

Setember

Çiamó n iade val'usanza pro les nozes. L'aprò dagnora inçe n pü de cunfrunt cun aldédaincö. Pur i vedli él interessant y i jogn dess mâ inçe n pü savëi sciöche sü antenac fajô y viô n iade; ai é inçe cuntënë de tó l'patiuc y i scioldi dla pensiun di vedli.

Al gnô spo l' dé dla noza. Les nozes te dljia ê laota feter dagnora bele da duman, inçe d'invêr. La gauja ê inçe chëra, che les mësses pudô mâ gni dites laota da duman o danmisdé ia.

La nücia messâ pa bëgn lové da duman adora a di l'Rosare. Chël messâ ester, zënza n'ël pa bëgn no la benedisciun de Dî da s'aspeté.

Spo s'arjignâi pa bëgn düc canè chi da noza, se vistî sö plü bel ch'ai sciafiâ y s'incrabatâ sö y se puzenâ sö. Èi y ëres, düc â l'guant da festa, chël bel guant da festa da plü dadî, che manacia aldédaincö a i lascé la lerch al guant dla China... aah, dodanza n'él mine no plü degüna!

I sonsi, i fredësc di nüc, metô ciüf y plömes söl çiapel y düc i inviâ cialfâ n ciüf da taché söl guant. A La Pli de Mareo êl inçe la usanza, in pert çiamó aldédaincö, de cialfê n fazurel da taché söl çiapel.

Sce la nücia metô laota n n'ora

da di l'Rorare, àra aldédaincö n n'ora o inçe de plü da se lascé zinzolé sö l'cè dal frisêr. Chësta é cotan de desfarënzia!

Denant co pié ia a noza, cialfâ la nücia la benedisciun dal pere y dala uma y ailò dôl pa bëgn ca legremes. Inçe l' nüc gnô signé dai geniturs. Sc'al vëgn çiamó aldédaincö fat insciö, ài dotes les gaujes da dubité!?

Spo piân ia. Te val'posè êl la usanza, che la uma ne jô nia a noza dla fia y al post dla uma jô la çiamarita col cëst. La çiamarita ê la tota da Bato dla nücia.

Sanbëgn, che la nücia gnô acompagnada dal mënanücia, che ê la maiù pert l'tot da Bato o da Curfermé.

L'parenté acompagnâ da üna na pert la nücia y da l'atra pert l'nüc.

Mënanüic o mënanücia tolun aldédaincö amîsc da üna o da l'atra pert, o scenó l'imprejâr de val'firma, o n "cosidetto gran", o val' un da scioldi. Sc'ai l'ciafass mâ insciö, tulessi l'presidënt dl Guern!. L'prüm prezet aldédaincö pro na noza è "fa l'gran". Toè y totes, berbesc y mëdes pô ester cuntënë, sc'ai pô ji a noza, mo da di n'ài pa nia no. Al vëgn aldédaincö tut sö les usanzas de d'atri paîsc.

Zacan ê na noza n gran avvenimënt. An dijô pô: "L'plü bel laur da paura é ji a noza y ji a segra".

Va inant. A s'udëi d'otober.

Otober



Otober

1 Jöbia	Terejia dl Bambin Gejù	
2 Vëindres	1. dl mëis, ss. Angeli Custodi	
3 Sabeda	1. dl mëis, Udo	☾
4 Domënia	Da Rosare, Francësch d'Assisi	
5 Lönesc	Placido	
6 Mertesc	Bruno, René	
7 Mercui	S. Maria da Rosare	
8 Jöbia	Günter	
9 Vëindres	Dionisio, Jan Leonardi	
10 Sabeda	Victor	
11 Domënia	28. dl'ann lit., Bruno da Köln	☺
12 Lönesc	Maximilian, Edwin	
13 Mertesc	Eduard	
14 Mercui	Callisto	
15 Jöbia	Terejia d'Avila	
16 Vëindres	Hedwig, Margarita, M. Alacoque	
17 Sabeda	Nazio, Rudolf	
18 Domënia	29. dl'ann lit., Segra de düc, Lüca evang.	☾
19 Lönesc	Jan de Brebeuf, Paul dla Crusc	
20 Mertesc	Wendelin	
21 Mercui	Ursula	
22 Jöbia	Cordula	
23 Vëindres	Jan d. Capestrano, Severino	
24 Sabeda	Antone M. Claret	
25 Domënia	30. dl'Ann lit., Ludwig	☾
26 Lönesc	Albuin	
27 Mertesc	Wolfhard	
28 Mercui	Scimun y Giüda Tad. apost.	
29 Jöbia	Narzisso	
30 Vëindres	Alfonjo Rodriguez	
31 Sabeda	Wolfgang, Iutta	

Otober

Na usanza che s'è mantignida scialdi, é de fa la sarada. La sarada vëgn sanbëgn fata ala nücia y chël che mëss la daurì, é l'mënanücia. L'fin dla sarada é sanbëgn de cialfé n bel "Trinkgeld". Pur gauja dles sarades suzêdera datrai, che i nüc rüva massa tert te dlijia y dessëna insciö l'prou, che mëss aspeté, inçe y çiamó de plü aldédaincö, scebëgn che i nüc pô instësc destiné l' dé y l'ora.

De té sarades gnô pa fates solenemënter plü dadì. L'mënanücia y l'capo dla sarada s'imparâ pa de té raimli, ch'ai se dijô y ai messâ pa ester cotan lunç pur se cumpré fora la nücia. Sc'al ne gnô nia fat sarades, se n'â pa i nüc purmal.

Tl baié dles sarades gnôl trat ca scialdi l'laur o l'mestier o la profesciun dl nüc y datrai inçe n pü cuiné val'defet o val' deblëza dl nüc. L'mënanücia messâ sanbëgn spo l'defëne.

Les sarades vëgn daurides can che l'mënanücia mostra les zetusles cöcenes o vërdes (= i scioldi).

La mëssa da noza solena gnô plü dadì scialdi mâ çiantada dal

cor de dlijia dl paisc. La noza gnô feter dagnora zelebrada tla dlijia dl paisc dla nücia.

Chi agn nanter les döes gran veres y inçe valgügn agn dô l'ultima vera êl la usanza, che nüc tulô l'plü gran parenté y jô demez te val'santuar a se lascé dé adöm, sciöche a Sares, al Crist da S. Laurënz, a Trens, a Neustift, a Zinggen da Pursenù o a Aufkirchen da Toblach. De té nozes passâ pa bëgn dër chitamënter, mo al ê gonót cotan plü furtüna laprò.

La usanza de tó la nücia é inçe vedla, mo aldédaincö vëgnera datrai dassënn esagerada, ch'ara é de dann pur tröc. Inçe la usanza nöia de i sciuré riji ai nüc do la mëssa, é na gran matada y vëgn da d'atri paisc adalerch, olâ ch'al crësc i riji.

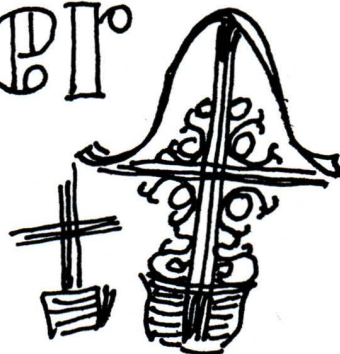
Na té mëda dijô: "Chëra é na gran stupidagia"!

Valgügn curàc se pënsa: "Tan tröc n'él mo, che ne va nia a mëssa la domënia dô na té graniada de na noza"?!

Al uress mefo indlunch ester na mosöra. Berba Iadoco minà: "Al ô pa inçe ester na mosöra da ji a l'infër"!

Notizies:

Novëmber



Novëmber

1 Domënia	GNISSANT	
2 Lönesc	Dé dles Animes	☾
3 Mertesc	Hubert, Ida	
4 Mercui	Carlo Borromeo	
5 Jöbia	Emmerich	
6 Vëindres	1. dl mëis, Linert patrôn de Badia	
7 Sabeda	1. dl mëis, Engelbert, Carina	
8 Domënia	32. dl'ann lit., Gottfried	
9 Lönesc	Dedic. dlijia Lateran, Roland	
10 Mertesc	Leo l'Gran, Iusto	☺
11 Mercui	Martin de Tours, patrôn da S. Martin	
12 Jöbia	Iosafat	
13 Vëindres	Stanislau Kostka	
14 Sabeda	Alberich	
15 Domënia	33. dl'ann lit., Albert, Leopold, Marino	
16 Lönesc	Margareta, Otmar	
17 Mertesc	Florino, Gertrud	☾
18 Mercui	Dedic. basiliches S. Pire y S. Paul	
19 Jöbia	Elisabeta	
20 Vëindres	Corbinian, Edmund	
21 Sabeda	Maria da Ierusalem	
22 Domënia	CRISTO RE, Zezilia	
23 Lönesc	Culumban, Clemente I.	
24 Mertesc	Flora	☺
25 Mercui	Catarina, patrona dla dlijia vedla da Corvara	
26 Jöbia	Conrad, Gebhart, Ida	
27 Vëindres	Modesto	
28 Sabeda	Berta	
29 Domënia	1. d'Advënt, Friedrich	
30 Lönesc	Andrè apost.	

Novèmber

Al foss chiamó valgünes usanzas vedles y nöies incèr les nozes da cunté sö, mo sègn n' ài iö ciafé assà de chësc patüc y sanbègn inçe os... al n'é pa de morvëia! Can ch'al é massa, él pa inçe massa!

Spo él completamënter gnü lascé da na pert les usanzas pro les segres. Inçe les segres à tröp da di tla vita dla jënt de nostes valades, dandaia chiamó de plü co al-dédaincö, olà che tan tröc à l'möt d'avëi segra oramai vigni dé. Mo magari les portunse n n'ater iade, sc'an à da vire. L'medemo él da di dles usanzas da fa pan, che n'è al-dédaincö la maiù pert nia plü, dea ch'al n'é mâ plü püè che fesc pan a çiasa, mo la maiù pert se l'ascia fa dal pech o va vigni dé a se l'cumpré pro l'pech o te butëga.

L'pröm dé de novèmber mèt man cun la festa de Gnissant. Chiamó dan nia tan tröc agnjô oramai döta nosta la jënt a se cunfessé da Gnissant. Da misdé de Gnissant çina döt l'dé dles animes pudôn davagné indulgënzes plenaries pur les animes dl purgatore, vigni iade ch'an dijô les oraziuns prescrites dala Dlijia y vijitâ na dljia y ch'an ê jüs ai Sacramènc. Chèstes ocajiuns gnô dër adorades çina da sèra tert de Gnissant y l'Dè dles Animes. Can ch'ai à tut jö chël gröm de indulgënzes y n'en lasciâ mâ plü davagné üna sora al dé, spo â inçe la jënt lascé dô dër dassënn

de ji ai Sacramènc chi dis da Gnissant y al n'en vëgn apëna plü davagné üna al dé.

De chël vers ésun gnüs dër realistic, mo purchël ésun pa bègn gnüs dër de morvëia de d'atri versc.

In Gnissant da sèra gnôl dit l'Rosare pur les animes y deperpo gnôl soné les çiampanes n n'ora alalungia. An dijô: "Al vëgn soné fora les animes".

Chi che ê dalunc dala dljia, se dijô te chël tëmpe l'Rosare a çiasa. De chël "soné fora les animes" gnôl dit, che les animes pudô gni fora dl purgatore çina l'ater dé dô la gran mëssa, can ch'an jô indô te curta a perié pur i defunc y al gnô "soné ite les animes".

An â na té gran crëta al Rosare y al perié pur les animes, che an ê sigüsc ch'al gnô te chël tëmpe delibré tröpes animes dal purgatore.

Dò l'Rosare da Gnissant da sèra gnôl cené cajenci o nigheli y spo gnôl lascé sön mësa çì che avanzâ y al n'en gno chiamó metü laprò y sön mësa messâl inçe resté l'cazi y la furchëta de vignun, che les püres animes pudess inçe tó pert ala cëna.

N'é nia chësta usanza o minunga n sègn dl record dla Comuniun di Sanè y dla uniun cun i parènc defunc y na gran fiduzia söl perié pur i defunc? Dër dessigü!

Tröp de chësc ân dlunch feter tut jö, mo l'perié pur les animes é indlunch resté te nüsc païsc.

N pü de chësc pinsier va inant.

Dezember



Dezember

1 Mertesc	Edmund
2 Mercui	Luzia de Chur, Bibiana
3 Jöbia	Francesch Xaver
4 Vëindres	1. dl mëis, Berbura
5 Sabeda	1. dl mëis, Anno
6 Domënia	2. d'Advënt, Micurà
7 Lönesc	Ambrojio
8 Mertesc	S. MARIA IMACULATA - de prezet
9 Mercui	Liborio
10 Jöbia	Angelina
11 Vëindres	Damaso I.
12 Sabeda	Hartmann da Pursenù, Ioanna de Chantal
13 Domënia	3. d'Advënt, Lizia, patrona da Lungiarù
14 Lönesc	Jan dla Crusc, Franzisca
15 Mertesc	Nina
16 Mercui	Adelheid, Ivo, Vittoria
17 Jöbia	Iolandà, Lazaro
18 Vëindres	Filipo de Ratzeburg
19 Sabeda	Pire de Arnoldsen
20 Domënia	4. d'Advënt
21 Lönesc	Richard
22 Mertesc	Iutta
23 Mercui	Ivo, Jan da Krakau, Vittoria
24 Jöbia	Vëia de Nadé, Adamo y Eva
25 Vëindres	NADE DE N. SIGNUR GEJÜ CRIST
	de prezet
26 Sabeda	S. Stefo, pröm martire
27 Domënia	Sacra Familia, Jan evang.
28 Lönesc	Mituns inozènè
29 Mertesc	Tomèsc Becket, Tamara
30 Mercui	Felix
31 Jöbia	Salvester

Dezember

Te döt l'mëis de novëmber vëgnel bëgn tröp perié pur i morè. Aldédaincö vëigun inçe les fosses y les curtines tan bel infurnides. Plü dadì n'èl nia chël, impröma de döt çiudi ch'al n'ê nia tan la usanza, y spo sanbëgn inçe çiudi ch'an ne ciafâ nia chi ciüf diüc canè, ch'an ciafa aldédaincö y implü n'ân laota nia i mezi da s'i cumpré. Nia dainré n iade èl pa bëgn inçe la nêi che fesc na fin ai ciüf te curtina. Na curtina bëgn ordinada, nêta y bëgn metüda, é dagnora val' de bel.

L'proverb dijô y disc: "Sce t'ôs cunësce l'character de na populaزيون, spo vâ te curtina y te chël post, olâ l'imparadù va a pè".

"Vëi éle"!

D'otober, de novëmber y sce l'tëmp ê bel y süt, spo gnôl plü dadì, magari inçe scialdi dadì, gramorè.

Can ch'an gnô da scora, me recordi, ch'an udô gramoràn.

Laota, plü dadì, gnôl metü lin y çianapia, ch'an adorâ pur çiasa, pur fa linzôs da let y da fëgn y tan d'atres cosses pur çiasada-füch, pur stüa y çiamena, laprò saç pur mëte la farina y d'atres massaries pur l'mornâ y çi sâi iö çiamó! Inçe artisè de pitöra adora drap de lin y çianapia.

Döta na vijinanza s'abinâ adöm pur gramoré, dea ch'al urô ester cotan de jënt pro chël laur.

Al ê çiamó laota les bëjes dal lin. L'scrivan de chëstes lignores se recorda dër bëgn çiamó na té bëja, zirca bun dui metri sot, zirca n meter y mez leria y lungia,

cun cater çiantuns y i parëis de müir.

L'lin y la çianapia, ch'an ti â denant tut demez la sumënza, gnô portâ adalerch dan la bëja dal lin. Dô che an â trat l'lin te çiamp, gnôl dit: "jun a trà l'lin".

Spo gnôl fat de té pices manes y gnô metü a siçé sön parencinch. Can ch'al ê bel sëch, s'abinâ chi de na vijinanza pur ji a l'gramoré.

Jö apè dla bëja dal lin gnôl fat n füch, nia massa gran, y sura la bëja gnôl metü valgünes stanges sitides y sön chëstes stanges gnôl destenü fora, nia massa tröp al iade, l'lin çina ch'al ê tan bel sëch, ch'ara jô da gramorè. Chël che se dô jö cun chësc laur, messâ pa bëgn avëi nû, çiudi ch'al ne pudô mine burjé l'lin.

Les gramores gnô metüdes a lignora t'en tru, impröma chëres che gramorâ grou, spo ingré ingré tres deplü chëres che gramorâ a fin. Inçe chël laur messâ gni imparé.

Çi che tomâ demez, gnô adoré pur sternüda o pur sciurè te c..... dù y d'atri bujëgns da paur.

L'lin y la çianapia gramorada gnô spo firâ dales ères d'invêr, can ch'an stô plü ion te stüa.

Tratan l'gramoré gnôl sanbëgn cunté y baié y iudiché de diüc y de döt, purchël dijun inçe a de dërtes stlafes "gramures". Aldédaincö n'èl dër tröc che sâ çi che n computer é, mo nia çi che na gramora é.

N n'ater iade vëgnel cunté, sciöche l'lin gnô tiesciü, pliscé y adoré.

Dles beles usanzas d'Advënt y da Naté n n'ater iade y döt l'bun pur l'ann nû!

Marçés

IENÉ-IENER

ai 3. a Bornech y Urtejèi - ai 25. a Tluses.

FORÀ

al 1. a S. Laurènz - ai 15. a Badia - ai 21. a Bornech - ai 24. a Tluses

MERZ

ai 12. a Pursenù - ai 27. a La Pli/Lonega - ai 30. a Bornech.

AURÌ

ai 2. a Longega - ai 9. a S. Laurènz (marcé da Pasca) - ai 30. a Bornech.

MÀ

al 1. a Badia - ai 11. a La Pli/Lonega - ai 13. a Bornech - ai 26. a Pidrô.

JÜGN

ai 9. a S. Martin/Tor - ai 23. a Longega - ai 25. a Bornech. - ai 26. a Tluses

IULI

ai 22. a Bornech.

AGOST

ai 8. a Bornech.

SETÈMBER

ai 12. a Bornech - ai 14. a Tluses - ai 21. a Al Plan - ai 28. a S. Martin/Tor.

OTOBER

ai 3. a Badia (macé da s. Francsch) - ai 7. a S. Laurènz - ai 19. a Longega - ai 24. a Pidrô - ai 26.27.28. a S. Scimun/Bornech.

NOVÈMBER

ai 7. a S. Martin/Tor - ai 11. a S. Laurènz - ai 18. a Bornech.

DEZEMBER

ai 5. a Bornech.

Notizies:



S. Ćiascian cum Gardenacia y Pütia

SALÜC LADINS

Bun dé y bun ann,
al vëgn dit y òianté
n iade al ann.
Dagnora él ste
l'usanza insciö
y dess inçe resté.
Furtüna y benedisciun
te vigni piz y òiantun:
chësc döt augurun
ai gragn y ai pici,
ai sagns y ai püri,
ai jogn y ai vedli
y a düc chi che lî
l'Calënder ladin.

Indô él fora y roda incërch
l'Calënder ladin. Al é feter da-
gnora l'medemo y òiudì messas-
sel pa inçe gni atramënter? Al i
plêsc scialdi a tröc y a chi che al
ne i plêsc nia, chi mëss mefo l'la-
scé. Al ne ti vëgn sforzé sö a de-
gügn.

L'prîsc y la forma é inçe i me-
demi y ilustraziuns unse inçe in-
dó metü ite n bel gran gröm. Jënt
les vëiga ion y sce ares messass
pa dagnora passené ite tl text,
spo fossel sciöche n liber de sto-
ria, mo l'Calënder é n liber de
storia y de stories de vigni sort.
Òiamó n iade mëssun di: jënt l'à
ion insciö!

Les ilustraziuns fesc instësses
gonót storia. Al é dër gonót foto-
grafies vedles che cunta de fami-
lies, vijinanzes y paîsc y sc'ares



rüva n iade tl Calënder, spo ré-
steres y zënza gnisseres defata
sciurades demez y desdrütes y
chël foss n gran sciode.

Can che nos ne sun nia plü, ores-
sun inçe ch'i gnissun recordà da
chi che vëgn dô; insciö él dërt,
sce nos recordun inçe chi che é
sta dan da nos. Ai s'à lascé la

tera, les çiasas, l'païsc, l'lingaz, de beles usanzas, la fede y insciö inant. Dötes chëstes cosses aldisse, che nos lasciassun inçe a chi che vëgn dô da nos.

Insciö spera indô l'Calënder ladin de ruvé ite te trôpes families ladines y inçe foradecà. Al oress inçe indô i porté l'aurela cörta, istruziun y ligrëza ai ladins.

Mo danperfora ôl i aodé döt l'bun spiritual, moral y material a düc canè, cun n grôm de sanité, furtüna y benedisciun da Chëlbeldi.

Sc'an à n pü la sanité, vâra dagnora, mo sc'an é püri, ne vâra nia.

Sanbëgn ôl inçe spo ester furtüna, mo chëra ne vâra pa nia da se sforzé adalerch.

Y döt chësc mëss avëi sciöche tët la benedisciun de Dî. Zënza chësta é dôta la vita öta.

Ala picia jënt jona i aoda l'Calënder laprò, ch'ai ài de bugn geniturs y maestri y patruns; ch'ai àis na buna educaziun, nia debla, mo sceria, fundada söl dër amur y no söla "Affenliebe"; ch'al ne vëgnes nia dé dô döt cant, mo ch'ai vëgnes educà al spirito de sacrific sc pur gni stersc pur la vita; ch'ai ne ti sciüres nia les tlaucheres, can ch'ai é gragn y ch'al ti vëgn dant val'pera te tru, mo che ai sides bugn da ji surafora. Purchël mëssun ester ausà da pici insö a soporté y tignì fora val' y se lascé di val'!

Ai geniturs i aoda l'Calënder

ladin, laprò pro çì ch'al à bele aodé a düc canè, n grôm de sapiënza y forza tl'educaziun y spo sanbëgn laur y orenté al laur, ch'ai àis dagnora l'ütl y l'dërt y l'iüst pur mantigni umanamënter sües families. Al s'aoda la dërta direziun tl'aministrazziun di bëgns materiài pur os y pur üsc mituns.

Al s'aoda forza y coraje tl'educaziun y manco amur proprio. I savëis bëgn: sc'an ô fa crësce rudunt y bel formé n lëgn jonn, spo nëssun pa l' taché pro n cone o na stangia che tëgn, scenó él la nëi, l'vënt o la malvagité de jënt, che l' storj, l'ruvina o l'rump. I capîs pa bëgn, çì ch'al vëgn miné cun chësc ejëmpl.

L'Calënder aoda inçe ai geniturs, spezialmënter a chi joggn, de ne dluti nia dötes chëres dutrines nöies y chi insegnamënc nüs, che vëgn metüs dant: i früè che porta rüis de legremes, é bele tan da udëi!

Lascesse mâ n pü insigné da Chëlbeldi, çì ch'al à lascé scrî tla Sacra Sritöra. Savëise, i falc profèè roda bele dî incërch vistîs da biscia y cun manëces blançes, mo sotite éle lûs.

N çiaval jonn, che an aüsa da trà, ne pôn nia lascé sciampé. Na ota ch'al sciampa n iade, sciamparâl dër gonót.

Plü gonót liunse ti Vangeli: "Chi che à orëdles da intëne, dess intëne".

Al é esperiënza dla vita, che les prömes cunseguënzes dl'e-

ducaziun, buna o stleta, toma söi geniturs.

Ala jënt jona oress l'Calënder i aodé dër dassënn èi ch'al i à inçe aodé ai atri y chiamó plü sterch döt cant.

Laprò i oressel i fa recordé, ch'al é sön chësc monn dër tröpes de bunes cosses, chël é vëi, mo al é pa inçe tan de cosses da tosser, che roda incërch y crësc y cun chësc él gonót jënt zënza cosciënza che se fesc scioldi.

Purchël oress l'Calënder s'aodé a os, jënt jona, ch'i sëis dagnora bugn da cunësce èi che é da tosser pur corp, spirito y anima, y èi che n'é nia da tosser.

Sc'i savëis, èi fungun che é da tosser, spo ne l'cuiëise nia y chël é dërt. Insciö aldissel inçe da fa cun les atres cosses da tosser!

Spo oressi tres deplü s'aodé, ch'i sëis bugn da desfarënzicé l'dé dala nôt y ch'i ne fajëis nia fora dla nôt l'dé y fora dl dé la nôt.

Al sta scrit tla Sacra Scritöra y al restarà dagnora vëi: "La nôt é la nemica dl uomo"!

Al sta inçe scrit: "Laurede çina ch'al é dé (che à deplü significacè)."

Y chiamó stal scrit: "Chël che fesc de bunes operes, chir l'luminüs, che ares vëgnes udüdes. Chël che fesc de stletes operes, chir l'sciür, che ares ne vëgnes nia a lüm".

"Ai früic i cunesciarëise".

Dër n bun ann de vigni vers i aodunse spo a l'autorité, imprö-

ma de döt, che ara vëgnes reconesciüda sciöche autorité, che à la potesté, te so laur da autorité sanbëgn, da comané ai sotestancè y mëss inçe porté la responsabilité.

Aldédaincö él tan rî da fa autorité, çiuði ch'al é tan rî da fa dërt a düc. Chël él pa bëgn dagnoraste, mo mai tan co aldédaincö pur n gröm de gaujes.

Di dijòl n iade n té berba: "Chël che savô da fa dërt a düc, chël ài metü söla crusc".

Purchël orunse i aodé a l'autorité, che jënt vëighes ite l'rî y important laur dl'autorité y ch'an aldiss de la daidé deplü y de la critighé de manco.

Co fossera pa, sce nos cristiagn periassun inçe datrai n iade pur l'autorité?

Un di plü gragn nemisc dl laur dl autorité é la parzialité.

De chël vers à la jënt, spezialmënter aldédaincö, la pel dër sitida!

Spo oressi fa les miüs aodanzes ai proi. Chi à inçe aldédaincö n compit tan rî, ch'al é datrai da s'la udëi.

Chël che scrî chëstes lignes, à da valgügn agn inca la poscibilitäté de aldí deplü la usc dl popul, co çina ch'al ê instëss autorité. A l'autorité instëssa ne s'infidun nia cis da i di söl müs, èi ch'an o y èi ch'an pënza y èi ch'an vëiga y èi ch'an alda da d'atri y èi ch'an adorass.

Mo can ch'an é in punsiun, spo él jënt che s'infida da les di fora

francamënter, inçe les stersces!

Zënz'ater él chiamó nosta jënt che respetëia i proi, mo n'è nia bugn d'aprobé döt cant, çi ch'ai disc y fesc. Pu bëgn, bëgn, chësc n'è nia val'danü, insciö éra dagnora stada. Chël é inçe vëi, y impò dijôn deplü laota: "L'curat à dit", y düè i curaç dijô y perdicâ l'medemo, can che ara se tratâ dla dutrina. Da jënt âldun sëgn tan gonót: "Un disc insciö, l'ater disc atramënter".

Al pudess ester de ütli, sc'an punsass n pü a val'de té! Al é pa bëgn rî pur jënt da s'un capi fora, sc'ai alda cosses tan atramënter da un co da l'ater. Aldédaincö él jënt che roda les domënies y les festes cun sü auti y insciö âldi perdicân n pü düè chisc proi.

N pere de familia damanâ n iade: "N'è nia la virité mâ üna sora? Çiudî fesc un n prou döt atramënter da di mëssa co l'ater?"

Inçe chëstes domandes à dōta la rajun da gni cunscidrades. Spo uressi i aodé ai proi, mo sanbëgn inçe a d'atri, de se tó a cör, çi ch'al sta scrit tl vangele de s. Matteo, cap. 6,7-13.

Y spo me sâl inçe ch'al fesc impresciun, çi che l'bun prou y curat y poet Karl Staudacher à scrit püch denant ch'al muriss:

Gott, ich will dich selber sehen,
Menschenbild ist gar zu blaß;
Gott, ich will dich selber hören,
Menschenwort ist leer und schal,

Gotteswort ist wahr und klar.

I ti aodun ai proi dër trōpa li-

grëza y i plü bì früè de süa gran misciun!

Y impò essun ion, sc'ai çiarass datrai söl'ora te süa purdicaziun. Dan 50-60 agn gnól dit, mo al n'è pa propi düè vëi, no: 10 minüè pur la jënt, 20 minüè pur les proches y çi che é de plü pur l'malan.

Nia purmal, amîsc inant!

Döt l'bun cun furtüna y benedisciun i augrunse ai maestri dles scores elementares y dles scores medies y altes y ales maestres dles scolines.

Laprò s'aoda l'Calënder ladin na gran sapiënza, amur ai scolari, paziënza, na gran imparzialité y spo chiamó dër na gran buna orenté de ji danfora ai mituns cun l'bun ejëmpl.

"Les parores armör, mo l'e-jëmpl tira", dijô bele i vedli romani y al é tla natüra umana dla jënt jona de fa dô an maester, an ideal, a na porsona ch'an ti à simpatia.

Düè i maestri à n gran laur dër important y zite.

A düè i maestri i aodunse ch'ai àis la orenté y se toles la bria de insigné la buna cherianza.

De chësc vers àn aldî chisc ultimi agn les maiüs lamentanzes dala jënt. Al vëgn dit: I mituns n'à degüna cherianza, ai te rodosa oramai sön plaza, te na botega, da ji t'en auto o te dlijia. Ai mostra prepotënza y aroganza can ch'ai va cun la roda, col motor o inçe a pè. Al ne ti gniss pa mai inmënt da i tignî o stlÿje n üsc a jënt grana, plülere se l'laschi

dauri y ti l'sciüra cancalé söl müs a chi che vëgn dô.

Can ch'al é da ji te coriera, él oramai da tumëi, ai somëia n tlap de l... y datrai val'püre vedl o vedla manacia da gni pestà sot. Y sanbëgn ch'ai ô naota ocupé i plü bi posè, y plü gonót él suzedü, che val'vedl o vedla â messé ste impè.

Y spo s'infidi pa chiamó da di: Un bëgn paié! Sciöche i atri ne paiass nia... y i savun pö ch'al ti vëgn paié a vëi!

Y sce ti tëgnes n iade o l'ater n üsc o ti lasces la precedënza, mineste de te cialé n dilan? Pu no, no! Plülere na blastëma.

Cari maestri de dotes les scores, insciö äldun baiàn y pô inçe instësc osservé.

La bela cherianza i dà nobilté a na porsona. L'maiù sciché zënza cherianza é manco da respeté co l'stradaröl che à cherianza.

Da jonn insigné, da gran fat.

Inultima, mo cun diüt l'cör, i aodunse döt l'bun ai amarà y ala jënt vedla.

Savëise, çi che la jënt vedla à ion? L'aurela cörta! Ai à albü la vita lungia y sëgn uressi avëi l'aurela cörta, zënza se stufé. Da lau-

ré n'esi nia plü bugn o ne vëgni nia plü pro y purchël vëgnel l'aurela lungia. Purchël él dërt, sc'an baia cun vëi y i lascia inçe vëi cunté, inçe sc'ai cunta la medema storia diesc iadi. Mâ i lascé cunté. Ai la cunta vigni iade n pü atramënter.

Se recordé dessun bindicé: An sà sciöch'an é, mo sciöch'an vëgn, ne sän pa nèt nia.

Ai amarà i aodunse üna na cosa dër bela y chëra é ch'ai pöis indô vari.

I sagns à 110 dejidërs, i püri mâ üna sora y chëra é: Vari.

Sëgn ài bëgn fat aodanzes assà pur chësc ann y sc'ares vël val'él inçe val'de fat! An dess inçe n iade la finì.

Al n'é mine dërt ne, ti scrì dant ai atri, ch'ai dess la fa cörta y instësc mai gni cun "l'Amen"!!

Mo chëstes aodanzes é mâ n iade a l'ann y spo ne sän pa nèt nia, sc'an vëgn chiamó pro da les fa n n'ater ann.

Al Calënder ladin ti aodunse, ch'al röis indô te tröpes çiases y i fejes ligrëza y aurela cörta a tröc.

Pur l'Calënder ladin
M.A



L'ÀISCÏÖDA.

Merz

Se fesc l'merz sciöche l'isté
l'aisciöda sarà da mené picé.

Merz pô òiamó ester curì,
n bun isté arà da gnì.

De merz no òiamó somené,
zënza la somënza ne vèiga nia l'dé.

Dô n merz cun massa plöia y mol
nia n bun ann gnì ne pòl.

Da s. Ujöp l'vënt,
n'é mai bun pur jënt.

Tan de òiarü ch'al é de merz,
tan de tèmporài él d'isté.

Da s. Ujöp dessun jì söla piza d'en lëgn
pur sintì, sce l'vënt vëgn.

Süt l'merz, mol l'aurì y frësch l'mà,
tröp de bun vin y fëgn al dà ca.

Scicöh' al é ai 29, insciö l'aisciöda,
sciöch'al é ai 30., insciö l'isté,
sciöch'al é ai 31., insciö l'altomn.

La Uniun de S. Zilia tla Val Badia

Dr. Lois Trebo

I Ladins á en bun ennom tal cíamp dla musiga. Ai á enstësc albü valgügn componist de musiga sacra y popolara. I Ladins á na bona orëdla y ai é portés por la musiga y le cíanté. Encö ne vëgnal nia plü cíanté tan trep co dandaía por se fa la orela cörta, mo empò vëgnal davert plü portes a chi co á na bona orëdla; trës i cursc de musiga te nüsc paisc ciafa trec mituns na bona arjignada söl cíamp dla musiga, che ai pò adoré sce ai ó ji emnant a fa le Conservatorio.

Dla uniun de S. Zilia á sogü la gran pert gonot aldí cuntenn y baienn, mo éi che ara á fat por nostes cöres, chël é cíamó püch descori. Al ne n'è nia trep de scrit sö dla ativité de cösta uniun, mo chël püch á podü gni tut ca por arjigné cösc articul. Sogü sarál tai scrié de nostes calognes cíamó valch da ciafë fora plü avisa sön le laur de nüsc cors de dlijia. Al é belo gnü scrit dai cors de dlijia en forma plü generala, mo bojügn fossal bën che vigne cor se mettess adöm söa storia, chëra de söa ativité da can che al é nasciü čina encö.

An se damana, a éi moda che al é laota gnü motü sö la uniun de S. Zilia aposta por i cors de dlijia. Na gauja messâl ester, mo



S. Zilia, patrona dla musiga

denant messunse aldí éi che S. Zilia á da fa con la musiga.

Che é pa S. Zilia?

Éi che al vën cunté de cösta santa, é feter döt lionda, gnüda sö ala fin dal 500 y danlò â ince motü man söa gran veneraziun da pert dai cristiagn. Jö Roma é l a Trastevere na dlijia consagrada

ad ëra. Ara é gnüda öna dles santes plü popolares y stimades dal popul de Dio.

Zilia viea bindebò slüta ete te çiasa y feter ascognüda.

Al vën cunté che ara ea dër na bela jona, cherida da trec y stimada da düc.

na bona cristiana. Ara â inçe belo dé joramont dant al Signur, de romagne da maridé. Sën ëra te **na smorza**: dêra rumper le contrat con le Signur o nia i olghé ai geniturs? Ara jinâ, periâ le Signur che al la desliass dal joramont o la lasciass morí. Dertant



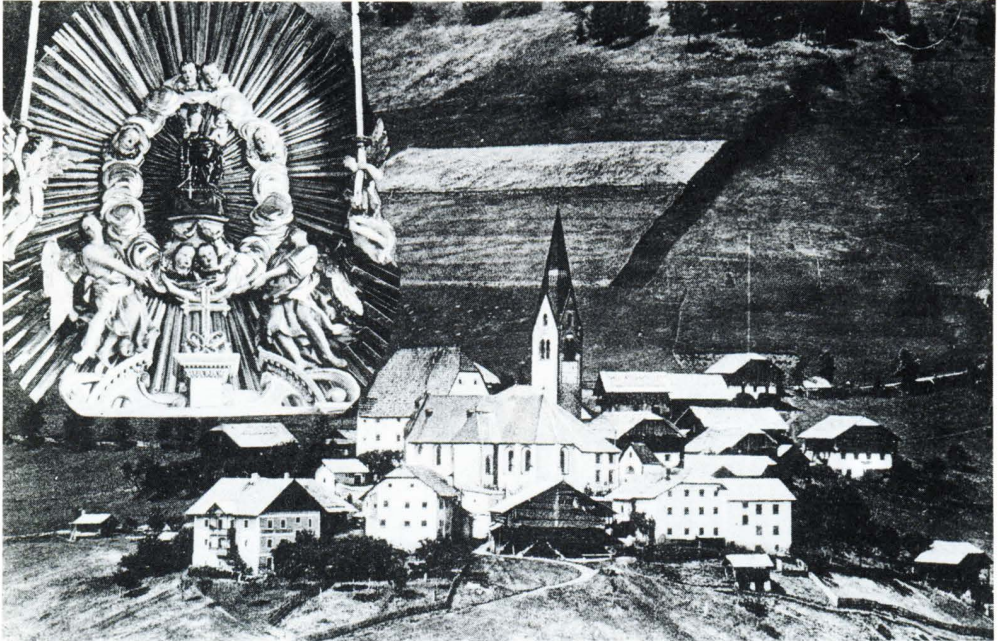
La gran familia de Jepele Frontull, oramai düc çiantadüs, siur Fonjo organist dl dom da Pursenù, çiamò in vita Jepele a Al Plan y dr. Vinzenz a La Ila

En bel dé roâ te çiasa de Zilia le jonn Valerian, rich y sonzier. Al damanâ i geniturs de Zilia, sce al podea la maridé y chisc di jea “poa”.

Ai minâ de i fa na ligrëza a sòa möta con i cunté çî che ai ti â empormotü al jonn Valerian, mo Zilia ea dassenn spordüda, ea pö Valerian çiamó en pagan y Zilia

che Zilia ea te chisc ponsiers, ti **comparil en agno** dal cí y ti dijea che la orenté de Iejú ea che ara maridass Valerian. Iejú restass empò so nüc y l’agno vardass sòa verginité. Zilia maridâ sön cösta le jonn Valerian y ti cuntâ döt cant, çî che l’agno ti â cunté y empormotü.

Valerian orea odëi cösc agno, mo



La Pli, dljia oma dla Val Badia y scagn dal decanat Marco čina al 1914, ti á dé la pröma sbürta ala reforma dal čianté de dljia. Naota al ann roâ vigné cöra dla valada a La Pli por sané, na tradizium co podess rosserí.

chëra ne jea nia, deache al comparía ma a cristiagn. Valerian s'â lascé convertí da söa nücia Zilia y ea jü dal Papa Urban I. a se lascé bacé. Canche al roâ a čiasa, odêl Zilia te čiamena dijenn patenostri y en agno i comparía a entramidui y i sorandea na gherlanda porom. Döt scomöt da chisc facé, convertía Valerian inće so fré Tiberius. Laota gnea i cristiagn čiamó porsighités da pert dles autorités. I dui fredesc ea gnüs piés, smerdés te porjun, condüc sön le col dla furčia y martorjés y ala fin ti ân taié ia le cé.

Por i cristiagn n'ea cösc fat sté

degüna sprigorada, mo ai ciafã čiamó plü coraji y forza da se mostré cristiagn y slarié fora la religiun tla ciütté de Roma.

An ea tosc inće jüs a dô Zilia, l'â sarada te na čiamena da bagn con ega lüronta leite y minâ che ara messass sogü sofié; mo Zilia romagnea bela sana y cösc â čiamó cherié en maiú senn da pert al prefet de Roma cuntra i cristiagn. An ti â dé a Zilia 3 slafuns con la sabla tal col a na moda che ara messâ patí valgügn dis denant co morí. Con döt so mé pordicâ Zilia che la jont dea trá jö i idoli y crëie či che Iejú â dit. En-

sciö ésera spo inçe morta martorjada.

S. Zilia vën gonot raprezentada adöm con en agno y na gherlanda y dal 1400 ensö é so simbôl i **orghi da man**. Al vën cunté che éra enstëssa dess avëi soné i orghi en sôa noza y porchël ésera gnüda aratada - dötarela - **la patrona dla musiga de dlijia**, dai orghi, dai çiantadus, dai componisé. Sôa festa é ai **20 de novëmber** y nüsc cors de dlijia ten vign ann da che sajun - na domëgna - sôa festa con na bona marëna. Al é la ocajiun da dé cunt dla ativité ia por l'ann y da se tó dant, çí che le cor ó realisé l'ann de dlijia co vën.

1. Le çianté de dlijia laota:

Te püic paisc êl laota en cor de dlijia; ara se tratâ de cors dai çí co çiantâ a plü usc scialdi çiançes todësces. Te val posé êl inçe na musiga de stromoné co daidâ fora te dlijia. A Badia êl zacotan de vidures co abelia le çianté da paura. Notes êl apëna tal liber da çiançes, scrites a man. Fora de önn en liber messâ diüc i çiantadus çianté. Önn çiantâ dant, i atri fajea terz, aier y pös. Nia püic ladins messâ laota ji dlâfora a patrùn y danlò emparâi çiançes todësces de dlijia co gnea spo emportades tla cöra ladina y adorades. I ladins enstësc â apë-



Cösc é le cor de dlijia d'Al Plan con i maestri Scebio Pescolderung de Badia y sôa fomena Maria Daporta da Longiarü (1920) v. Mëda Maria é jüda agn da Longiarü fora La Pli a pè a emparé da soné i orghi dal maester J. Frontull.



Dal 1911 èl gnü tigni la sontada generala dla Uniun de S. Zilia ta Longiarü; bonamonter öna dles ultimes.

na na söa ćianćia ladina de dljia, manćiał pö la jont enstroida co foss stada bona da mëter adöm val ćianćia ladina de dljia. Maestri jea laota i ploagn y cıs i capolagn. Pormó dal 1870 za. á nostes scores cıafé i pröms maestri laizi y dal 1900 ensö á i capolagn ma plü sorantut la istroziun de religiun.

Na reforma va pö dagnora danlò bojügn, can che le vedl ne sogá nia plü y ne scüsa nia ala jont. Le ćianté de dljia garatâ laota mal, al gnea porté dant malamonter, an ne fajea nia tan le zíte y dlunch èl le medemo tinton. En cër diletantism se slariâ fora, i stromoné te dljia gnea odüs desco val de profann y jont se stüfâ plütosc.

Ara se tratâ de ćianćes y musiga massa soradorada y limada fora con le tomp. An se damaná val d'ater, de nö, de miü, plü dëgn de na funziun de dljia.

2. Le ćianté vën reformé

Tai Paisc Todësc n'ea la situaziun nia atramonter co tlò da nos y trec se fajea ponsiers, ći podunse pa fa por mioré la situaziun dal ćianté de dljia. Franz Xaver Witt da Landshut á albü la idea de na reforma dal ćianté de dljia y cösta podea gni arjunta con mëter sö cors de dljia con ëi y ëres desco ćiantadus. Cösta proposta â empié sö le fü sön tët de trepes dljies y calognes; an n'orea mino azeté che ëres jess a ćianté te

dlijia dlungia i òi sòn dessora. La emanzipaziun dla èra ea laota òiamó tal scür y la era gnea ma arata da èra de óiasa, da sté te óiasa a óiaré dai mituns y da laoré desco na müscia. Le punt plü rio dla reforma dal cor de dlijia ea rodunt cösc. Trec prêi y iné alüsc la gran pert dla jont ea dassém decuntra y se parâ con pôsc y con mans che al gness motü sö en cor moscedé. Porchël ára alüsc döré tan dio che la reforma fajess pè, che en cor nö funzionass. Mo la reforma de Witt jea bèn plü sot y al orea arjunje cösc:

- reformé döt le óianté de dlijia;

- comedé y alzé la musiga, le óianté de dlijia;
- formé miú i orghelisc y i dirighené;
- lascé demez patiic falsifiché;
- revitalisé le óianté gregorian;
- mëter sö scores de óianté tles cöres.

Mioré döt le óianté de dlijia ea le pröm comandamont de Witt y de söa reforma. Por la realisé gnêl motü sö tles cöres na unium apostata co cialâ le enom de S. Zilia, patrona dal óianté de dlijia. Con la reforma cialâ la óiancia de dlijia tal lingaz dla oma na maiü valüta, plü emportanza. I stro-



Dal 1900 manajâ le maester Paul Vittur le cor de dlijia de Badia. Le retrat é gnü fat dal artist Matio Pescoller da Grones.



Le cor nò con le orghelist Jepele Frontull y le pair Jan d'Laronz dan la pröma vera. Öna de cöstes éiantarines vir éiamó.

moné dea sparí te dlijia, deache ai pareia massa moderns y la musiga ea massa profana. Le éianté coral gregorian y la musiga de Palestrina gnea motüs dant desco ejompl da fa dô. Bel plan se slariâ fora la uniun nea, le éianté nò y al metea man da ti plajëi a jont. Plü saurí fajea cösta reforma raísc, sce le ploan y le mae-ster dal paisc ea fï y flama por le éianté nò. Dal 1868 â F.X. Witt motü empè la uniun nea de S. Zilia y tôsc ára cialé de gran amisc te nosta diözeja da Porse-nú. Atira a öna con la reforma ea le propst y componist Ignaz Mit-

terer. Cösc preo s'â atira dé da fa che la uniun de S. Zilia gness inçe atlò no ma conesciüda, mo inçe motüda sö te nostes cöres. A che jont co capia deplü de musiga y dal éianté ti â cösta uniun atira fat gola y les catovires. Ara ne dörâ nia dio che les prömes uniuns de S. Zilia gnea motüdes sö te nüsc raiuns ladins.

3. I éiantadus d'La Pli de Marco

La Pli â na bona tradiziun con le éianté de dlijia. La Pli ea pö scagn dal decanat y pröma cöra dla valada, olá che vigne cöra jea

altamo naota al ann por sané a veneré S. Maria y por desmostré che la dlijia d'La Pli é la dlijia oma de döta la bachëta. Le cor dai ëi d'La Pli ea motü adöm da chisc éiantadus: Jepele dal Cherer, Moz de Tarina, Jan dal Casun, Nazio de Somür, le Gosser da Plazores, Tio d'Alnëi y le Pico dles Ciasas. Pa chisc éiantadus ne ürtunse degün ennom de na ëra y da cösc vëigon che le cor ea laota formé da blot ëi.

Dal 1883 ël roé a La Pli picio maester Jepele Frontull dal Casun dô che al â roé de stüdié a Balsan. Belo dal 1877 l'â le degan Declara y le capolan Dasser mené fora Bornech a emparé da soné i orghi. Al gnea enstroí dal orghelist Rieder y Jepele Fron-

tull abitâ tla cïasa de Br. Willram (Anton Müller), gran poet patriotich. I dui prêi â capí che picio Jepele dal Casun â na bona orëd-la, ben entramedöes. So pere Jan dal Casun jea fora Dala con en gratun a dô sé por La Pli y se davagnâ zacotan de dassec por trá sö la familia. La grüzena dal Casun dea mefo ca tan che degügn n'â bria da morí da fan.

Jepele â ince cïafé en stipendio de 400 ranesc, mo messâ empormëter da tigní, dô sü stüdi da maester, 6 agn scora tla elementara o da dé zoruch chisc scioldi. Apëna roé a La Pli, â le maester Frontull atira motü man da reformé le cor de dlijia; al abinâ adöm ëi y ëres, tignía na proa o döes al'edema ia por le dé y ensciö âl



La maestra Maria Daporta â motü sö le cor da Longiarü.



La gran familia d'Laronz a La Pli ćiantâ feter deplĕn sĕn dessora.

arjignĕ ca dĕrtan l'invern 1883/84 en bun cor moscedĕ co podea en Pasca le prĕm iade se lascĕ aldĭ sĕn dessora. Le ploan â tres tignit dal maester y ensciĕ â les ries lĕnghes mossĭ scutĕ y azetĕ le cor.

Da Pasca dal 1884 ea le degan Declara pĭre y al s'an podea dĕr mal che al ne podea nia ester te dlijia a scutĕ pro ai ćiantadus nĕs; al s'â lascĕ daurĭ na finestra por aldĭ i ćiantadus nĕs.

Le degan nĕ Pallua â inĕe motĭ dĕta sĕa crĕta tal maester J. Frontull y al orea che al emparass tres deplĭ. Dal 1883 ĕl belo stĕ a Porsenĭ y fora Dala a en

curs da sonĕ i orghi, da ćiantĕ.

Dal 1886 ĕl gnĭ menĕ fora **Salzburg** a en te' curs. A cĕsta moda ea le Frontull gnĭ arjignĕ ca la porsona cherida fora por mĕter da funzionĕ miĭ i cors de dlijia de nosc decanat de Mareo. Belo le capolan Ojep Dasser da **Peraforada** â dal 1873 motĭ sĕ a La Pli na **scora da ćiantĕ**. Al orea zidlĕ ćiantarin y enviĕ ia la reforma dal ćiantĕ de dlijia. Cĕsc preo â inĕe dal 1889 motĭ sĕ a Rina la prĕma cassa Raiffeisen de dĕt Sĭditirol. Al ea en preo modern y co renovâ ienn la vita de paisc. Le maester Frontull â ensciĕ podĭ sontĕ ete so laur ten

funz belo arjigné ca valgamía; les somonzes â belo d'atri stornü fora.

La Pli â dal 1853 cialfê orghi nös. Jep y Tomesc Tavela da La Val ea stés orghelisé a La Pli, mo ma cört tomp. Ai gnea tignicé massa môi porchël ne fajêi nia cis endortöra so laur. Le möt de Jep Agreiter ân spo mené ia Neustift a emparé orghelist, mo cösc picio moría laía. Incé Dolo Agreiter de Brach â emparé a Neustift, mo dô dui agn êl incé mort.

Le maester Frontull ea en gran amiradú dla reforma che la uniun de S. Zilia â envié ia. Cösta uniun ea gnüda motüda sö da F.X. Witt dal 1868 y ara ea gnüda

tlamada "Allgemeiner deutscher Cäcilienverein". Dal 1880 â le propst Mitterer loé decá le "Brixner Cäcilienverein". Te nosta valada dörâra bën ciamó val ann, cina che an ea tan ennant.

La Pli á dal 1887 cialfê la pröma uniun de cöra, la uniun de S. Zilia. Apëna 4 agn dô che le maester J. Frontull â albü motü manda cheie adöm les usc por en cor moscedé, ál belo podü derzé sö la pröma uniun de S. Zilia tal decanat Mareo.

Cösc pröm cor moscedé d'La Pli ea formé da chisc ciantadus y da cöstes ciantarines:

- soprann: Lisele dal Casun,



Maester Carlo Tamers d'Al Plan con söa Burghelle Agreiter de Tio dal Mone y na söa mota. Al á daidé fora le cor de dljia a Badia desco orghelist.



I cors de dlijia da na sontada generala dla Uniu de S. Zilia. L'ann ne sanse nia, mo bonamonter dal 1907 a Badia. Tamez Paul Vittur, siur Fonjo Videsot y Jepele Frontull. A man ciampa vëigon berba Micurá Pizzinini y so môt Franzl y mëda Scolastica.

Purghele dal Tisler, Ojep Frena (en môt);

- alt: Purghele dal Casun, Purghele de Casper, Trinele da Cianoré;

- aier: Jan y Tone d'Laronz, Franz de Bolser;

- pòs: Jepele d'Laronz, Tone de Bolser.

Les proes gnea tignides sö Bieite stöa d'Laronz, ea pö Jan, le paura d'Laronz, en gran éiantadú y sü fredesc inće. Le Frontull é romagnü orghelist y dirigent dal cor d'La Pli éina al 1923, ann che al s'an é jü, por la rosedada

politiga jö Roma, ta Longiarü a vire en pensiuin.

4. Le cor de dlijia da La Val

Desco a La Pli á le cor de dlijia da La Val na vedla tradiziun y na storia lungia y rica de merié spirituai y morai. Desco a La Pli èl inće a La Val le maeser l'anima dal éianté de dlijia. Dlungia le curat ea le maester la sora porsona empü stüdiada y porchël dër cherida y aprijada. Le maester ne se dea nia ma jö con le éianté, mo al ea inće dirigent dla musi-

ga, fajea le mone, presidënt dai Stödäfü, scrivan o cassier dla cassa. Pa cöstes istituziuns êl tres val da scri y da ji a les raprententé foradecá. Che ea pa plü adaté co le maester? Tal paisc êl tan stimé che al gnea titolé desco le preo - signor maester y al ea pa na autorité respetada. Le maester da La Val ea Ojep Tave-la, ciántadú y orghelist. Le maester Ojep Dapoz da Longiarü y le curat Ojep Pitscheider á dal 1883 motü sö le cor moscedé, le medemo ann co chël d'La Pli. Le cor da La Val â bën ma 8 ciántadus endöt y plü avisa: 3 soprann, 3 alt, önn ciántâ aier y önn lasciâ aldí söa usc plü bassa. An ciántâ mësses a 4 usc, acompagnades dai orghi de dlijia. Al'edema gnêl tignit 2 proes. Na scora da ciánté por mituns êl gnü arjigné ca. Le maester Dapoz ea da Longiarü y á tignit scora a La Val dal 1879-1911; dal 1915 él mort. Al é sté orghelist y dirighent. So laur á sighthé le maester Carlo Frontull, möt plü vedl de J. Frontull. Dal 1923 ál inçe - desco so pere - mossü lascé da tigní scora y al s'an é spo jü fora en Zillertal.

Berba **Giuvani de Sepl** á dal 1922- 72 soné i orghi de dlijia y manajé le cor. Cösc laur é spo roé tles mans dla familia de Sepl Nagler, Tiscere.

Le cor de dlijia garatâ y laorâ dër bun. Al ciántâ cotan de mësses y la jont ea bindebò encunton-ta empara. Le maester Frontull menâ dô che la Val metess inçe

sö la uniun de S. Zilia, ora che le cor ea belo moscedé y la reforma azetada. Ai **30 de novëmber dal 1888**, en S. André, á La Val derzé la uniun dai ciántarins, en ann dô chi d'La Pli. Le medemo dé él a gnü cherié La Val la "**Uniun decanala de S. Zilia**", sciöbën che al ea pormó 2 cors - La Pli y La Val - co â na te uniun.

Chisc dui cors fajea sën pert de öna na uniun co s'â tut dant da mioré tres deplü le ciánté de dlijia. A cösta festa a La Val â tut pert 144 mëmbri dla uniun, 107 da La Pli y 37 da La Val. En mëmber paiâ 20 scioldi al ann tla cassa dla uniun. Ensciö se raforzâ i cors y ai ciafâ na maiú emportanza sozuala. La Val á porté ennant cösta tradiziun, tignit alalt le cor de dlijia; inçe encö èl le plü gran de düc chi de nosta valada.

5. I ciántarins dles atres cöres

Rina â laota en curat dër atif y modern. Al ea dër davert al svi-lup co gnea da foradecá y ensciö se dêl inçe da fa con le ciánté co ea na söa gran pasciun. Cösc curat ea **Ojep Dasser da Peraforada**. So cor moscedé sâ da porté dant dër bun les ciántés y mësses. En foliet da laota scri che cösc êl tai pici paisc ma meso, sce le curat sâ da to la jont y da envié ia reformes nëes con enfor-mé la jont; olá che le curat ne spetâ l'ora che le Credo se roass, êl rio reformé valch.

A Rina laorâ con le cor le mae-



Le “enfant terribl” Siur Ujöp da Peraforada, preo da Rina. Èl á mené dô che la Uniun vëgni motüda sö, èl ti á dé coraji ai maestri y prêi por la reforma dal éianté de dlijia.

ster Lejio Lezuo da Reba, sté a Rina dal 1889/97 y mort a La Pli da Fodom l’ann 1914. En chël ann che Rina á ciafé la pröma cassa Raiffeisen de Südtirol, èl inçe gnü motü empè la uniun de S. Zilia. Cösc orea bën di che la jont á azeté le cor moscedé. Sogü ne ésera nia jüda zonza problems y cospetades da pert dla jont, mo le curat Dasser ti á tignit mecn a dotes les critighes y coienariés. Les ries lënghes scutá pa bën can che ares aldía i bogñ früic y volea ete l’ütü dla istituziun. Le cor nö

éiantá dër trep coral y la jont dai-dá pa inçe empara. Dal 1895 á le cor 12 éiantadus y al ea dër en bun cor, orentí da emparé tres deplü.

Badia á dal 1987 fat festa - 250 agñ cor de dlijia. I documonc plü vedli vá éiamó plü endô; dal 1703 vëgnal belo scrit che al ea a Badia 3 jobleri co soná la vidura acompagnenn i éiantarins. Nia enroschiü fora n’él éiamó avisa che ch’al ea chise viduriscé. Jan Lista de Valacia é sté le pröm orghelist che i conesciun dai scrié de calogna. Al ea sté picio maester dal 1853 al 1867. Y secreter de comune. Mort él jö Jorian (Sillian) dal 1885. A Badia acompagnâ le éianté da paura, le cor dai éi. Pire Vittur da Itur a S. Ciascian ea roé fora en Badia a fa le mone y deperpo le maester, orghelist, secreter de comune y al éiariá inçe ete libri. Dal 1893 á so möt Paul sorantut le laur da mone y maester - orghelist. Al á stüdié a Neustift. Roé adalerch con idees nës por reformé le cor de dlijia, ál atira podü branécé ete y belo en chël ann - 1893 - ciafâ Badia en cor nö, le cor moscedé. Bonamontér á Badia püch dedô motü sö la uniun de S. Zilia, deache dal 1897 ea la sontada generala de cösta uniun stada a Badia. Sogü ti é atira le maester Frontull sté pormez al maester Paul dal Mone che al reforméi le cor y mëti sö la uniun dai éiantarins.

Le capolan Demattia, enstës

componist, ea la man dërta dal maester y deboriada ái baraté fora le cor de dlijia, lascenn de na pert les critighes dla jont co minâ che les ères ne tocass nia sön dessora a ćianté.

A **Antermëia** enstroía le curat V. Verginer 12 mituns por ćianté te dlijia. Cösc ea dal 1889. A S. **Martin** â le curat Mersa trep dessorora por le ćianté de dlijia. Al arjignâ orghi de dlijia nös y dal 1902 gnêl motü sön en cor moscedé co ćiantâ trep coral y â en gran repertoire de ćianćes a plü usc. **Lipo Verginer** sonâ i orghi y le capolan Crepaz manajâ le cor.

Dal 1903 â inće **La Ila** na scora da ćianté. Na autorité de dlijia ierâ che an lasciass demez les ères dal cor de dlijia, mo **La Ila** se parâ dassenn y dijea: “Sce al dess gni motü en pratiga la disposiziun generala dla dlijia da desgorje les ères dal cor demez, spo ára dé por le cor da **La Ila** la ultima ora; te n post desman con gnanca 300 animes ne n’él nia meso avëi en cor dai ëi ma, manco ćiamó en cor moscedé con mituns”. Da cösta posiziun vëigon tler che al ea inće a Porsenú usc ia dô le spiné de Mitterer co ess plü ienn porcheré dotes les ères jö dla dessora y che an ti ess proibí da fa pert de en cor de dlijia. An ess orü les rogosé con mituns. **La Ila** á tignit bôt y saulé le cor moscedé. Al ćiantâ a 4 usc sot la direziun dal maester **Micurá Pizzinini** y dal curat **Fonjo Videsot**. Entramidui â na pasciun mata

por le ćianté y cis le curat ea önn dai bogn ćiantadus y espert de musiga. Le cor da **La Ila** stea ia dô alté a ćianté, deache al ne n’ea laota degüna dessora.

6. Les sontades generales dla “Uniu de S. Zilia”

I ân belo aldí che al ea gnü motü sön a **La Val** en S. **André** dal 1888 la “Uniu decanala de S. Zilia”, inće sce le cor da **La Val** y da **La Pli** susc fajea pert de che uniu. Con le tomp n’él gnü cá prò deplü. Presidënt dla uniu nea ea gnü motü le maester **Frontull**, l’anima de cösta uniu y dal ćianté de dlijia. Le curat da **Rina Ojep Dasser** ân lité vizepresidënt, le maester **Lezuo Lejio** cassier y le curat **Rudiferia** scroan. Empröma gnêl tignit vigne anna te sontada, spo ma plü vigne dui agn. An s’abinâ en dé da laur can te cösc paisc y can te n’atra cöra. Les domëgnes messâ pö vigne cor ćianté te söa dlijia la granmëssa. Prescia ne n’ân laota degüna y dlungia chi trec santus che an tignía êl pa bën anfat, sce an se tolea ćiamó en dé lëde por na te bela festa.

Co gnea pa tignida na te sontada generala?

I san avisa éi program che al messâ gni realisé, ánse pö valgügn envić scrić. Le plü vedl é dal 1897. Da doman s’abinâ i cors de dlijia tal paisc dla sontada; ai gnea alerch apè o te val

gratum trat dal cíaval. Ai ea iestié da festa; les ères â dôtes le guant da paura desche an pô odèi dai retrac.

Les 9 èl mësxa cíantada da önn o deplü cors, dita la gran pert dal degan. Dô mësxa cíantâ chi cors co ne n'â nia cíanté mësxa, en toch psunder che düc aldiss èi che ai sâ. Deboriada gnêl spo cíanté le Tantum ergo y la cíancia dal cör de Iejú "Auf zum Schwur...."

Dô mësxa, da les 11, s'abinâ düc i cíantadus te na ostaria dal paisc a aldí la relaziun sön la ativité dla uniun, spo gnêl marné y sce al tocâ les lites, gnêl motü le consèi nö.

Spo scutâ düc pro val referat sön le cíanté de dlijia, tignit da en cíantadú espart. Dedô jêra ennant con cíances poplares y da les 4 domisdé se metea düc sön trü y jea a cíasa dlun cíantenn. A cíasa roâ pa bèn düc bi stané, mo cuntoné y ligherzins de avèi podü se fa na te bela festa y avèi emparé a conèsce d'atri cíantadus. Da la pröma sontada a La Val â le curat Dasser baié sön la emportanza dal renové le cíanté de dlijia.

Dal 1890 á endô La Val podü salüidé i cors ala sontada generala ai 8 d'aurí. Le degan Pallua â dla granmësxa splié les regoles dla dlijia sön le cíanté. Tla ostaria Pider â i cors cialé na bona marëna, balotes y golasc. Dô marëna èl gnü tignit en referat y spo â cuartec da èi cíanté val cíances

denant che dôt se roass endô. Sce curat y dirighent tignía adöm, podea en picio cor arjunje en bun nivel. Cíantarins y la jont messâ ester a öna y capí la liturgia. A La Pli é na te sontada generala stada ai 24 d'otober 1893, spo l'ann dô a La Val ai 22 dè novèmber. A cösta sontada â ince le propst Mitterer tut pert. I san che le cor da La Val â 30 cíantadus, en bel tlap por en paisc ala munt.

Ai 20 de má dal 1897 á Badia tut ete düc i cors de dlijia. Le envit stampé nes cunta sö le program. Da les 9 èl sté la granmësxa por düc i mèmberi dla uniun de S. Zilia y 4 cors â cíanté deboriada la mësxa: Badia, La Pli, La Val, Rina. Chisc 4 cors ará fat pert dla uniun decanala. Dô mësxa â la musiga de Badia sot l'archët dal maester Paul Vittur tignit concert y spo ea i cors jüs tla ostaria de Iaco Trebo a marëna. (Cösta familia Trebo é dal 1780 ca. roada da La Pli - Zelé sön Badia). Dô marëna èl gnü lité le consèi nö, tignit la relaziun sön la ativité dla uniun y rajoné dai problems dai cors. A cösta sontada â ince le propst Mitterer, tut pert laota presidènt dla Uniun diozejana de S. Zilia. Le Br. Willram â cinamai motü jö na rima por cösta sontada.

Al ea le 1. de má dal 1901, en dé demesaledema, che La Val â endô cialé la onú da podèi to ete i cors a la sontada generala de nosta uniun cíantarina. Le curat



Maester Paul Vittur y so fré Carlo.

â le dé denant acompagné adalersch le propst Mitterer y le degan Pallua y al ne s'ea nia sté cis bün, mo degügn n'ess punsé che al foss mort en le dé dla festa. Cösc curat Ujöp Pitscheider ea da Longiarü. Ensciö é la festa gnüda disturbada da la mort nia aspetada dal curat da La Val. Porchël êl inée döt gnü fat plü sciompl y cört.

San Martin de Tor â dertan i ultimi agn laoré bun por mëter sö en cor moscedé y feter por pest á S. Martin la jöbia 18 de má dal 1905 podü to ete i cors dla valada. Le cor da La Pli â cianté la Missa op. XII a 4 usc

con orghi de F.X.Witt, por i atri cors bonamonter empü ria da cianté. An podea inée aldí composiziuns de componisé ladins: Demattia, Sorarui.

Roé adalersch êl ciamó le cor da La Val, Rina, Badia, y La Ila. Dô la mëssa ciantada ea düc jüs a Pochelin tla ostarìa Posta de Pire Videsot dal Doré. Dô la relaziun sön la ativité dla uniun â Siur Pire Surarui porté dant les regoles desche le coral dea gni cianté. Dô la bona marëna â le curat Fonjo Videsot dal Cier cunté sö, ci "paiamont" che i ciantadus cïafass en dé. Inée i statué êl empü gnü müdé, lité le consëi nö y dô na aurela cörta s'an ea i marëi piés fora por Plaies y i atri da Preroman ete.

Presidënt êl tres ciamó le maester Frontull y vizepresidënt le maester Paul Vittur de Badia. Con gran ligrëza gnêl scrit tai foliéc che al ea roé alersch ala son-tada 16 prêi, 6 maestri y 2 maestres.

Cöstes ea laota les autorités dai paisc ladins y vigne paisc se sontia onoré, sce al roâ alersch en te numer de porsones competëntes.

Por l'ann 1906 ânse en documont scrit co se embanësc, tan forta che le uniun de S. Zilia ea y sü cors de dlijia. Al vën cunté sö 4 mëmbri d'onú, 44 mëmbri co paiâ y 98 mëmbri co ciantâ.

I cors â cöstes forzes:

La Pli 24 ciantadus: 7 soprann, 6 alt, 6 aier, 5 pòs;

La Val â 19 ćiantarins: 5 soprann, 4 alt, 4 aier, 4 pòs;

Rina cuntâ 10 ćiantadus: 2 soprann, 2 alt, 3 aier, 3 pòs;

Badia ea cuntonta con 15 ćiantarins: 4 soprann, 4 alt, 4 aier, 3 pòs;

La Ila cumpedâ 12 ćiantarins: 3 por usc;

S. Martin â en cor da 15 usc: 4 soprann, 4 alt, 3 aier, 4 pòs;

S. Ćiascian â en cor da 8 da 8 usc; al ćiantâ val mēsses sot l'archët dal maester Giuvani Piccolruaz de Badia. Dal 1904 ea cösc cor nasciü.

Dui agn dô la sontada generala a S. Martin êra gnüda tignida al **1. de má dal 1907 a Badia.** I cors de Badia y da La Ila â deboriada ćianté la granmēssa por i mēmbri dla uniu. Dô mēssa â spo i atri cors ćianté na ćianćia sacrala, vignönn da su. Ensciö podea les autorités dal ćianté aldí y iudiché éi co jea bun o manco bun pal ćianté de vigne cor. Deboriada â i 7 cors ćianté le Magnificat de Ignaz Mitterer. 118 ćiantadus â tut pert a cösta festa y ćianté te dlijia düc adöm. Le propst Mitterer ea roé alerch y le dirighent dal cor da Neustift, **Benno Rutz.** Al â dedô scrit en articul sön so iade ćina a Badia y publiché tla “**Brixner Chornik**” nr. 69 y 70 dal 1907.

Tla ostarìa Posta a Pedraces, patrùn ea laota Pire Zingerle, â i cors ciafé na bona marèna. Le curat F. Videsot â baié sön le tema, a éi moda che al gnea tignit

cöstes sontades generales; el ea laota vizepresidēt dla Uniu y le maester Vittur cassier. Pa cösta sontada a Badia êl sogü inće gnü fat fora da tigní na sontada **extra por i orghelisć y i dirighenć** dal cor de dlijia. La partitöra depend pö scialdi dal dirighent y porchël éel bojügn che chël se enstroësci.

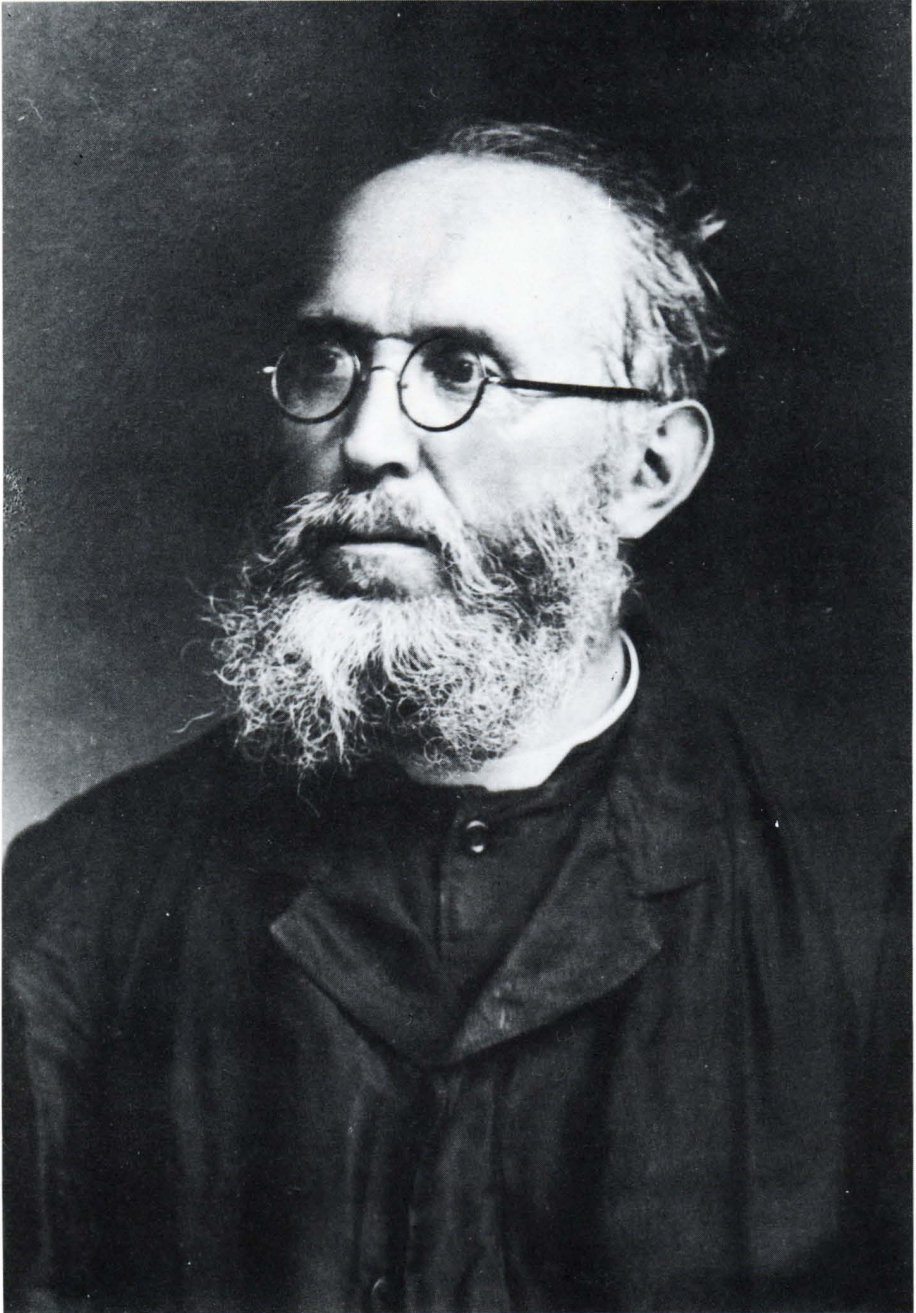
Ai 24 de setēمبر dal 1907 s'ea i orghelisć y dirighenć abinés a La Ila por baié, co che ai ess podü raforzé ćiamó deplü i cors. Al ea gnü fat fora da tigní, öna na te conferenza al ann jêra pö tan bojügn. Le cor de chël paisc dla conferenza messâ ćianté la mēssa y dedô podea vigne dirighent porté dant, éi co n'ea nia cis garaté y fa söes propostes o critighes positives a chël cor. Le cor dea emparé dai fai che i atri i ciafâ sö. En referat por i organisć y dirighenć slüjea jö cösta conferenza. Sogü ésera stada de gran ütł por miore le ćianté dai cors de dlijia.

Da cösta sajun s'arjignâ inće Longiarü da ciafé en cor de dlijia. La **maestra Maria Daporta** se dea jö con en grup de ćiantarins y era enstēssa sonâ i orghi de dlijia. Ara ea jüda dio alalungia da Longiarü fora La Pli a emparé dal maester J. Frontull.

Ai 15 de jügn dal 1908 â La Pli tut ete i cors dla uniu de S. Zilia. La granmēssa ea gnüda ćiantada y sonada, ea pö Le Frontull inće dirighent dla musiga. **140 ćiantadus** â dô mēssa lascé aldí



Ignaz Mitterer



Benno Rutz

sōa usc deboriada, ćiantenn le Magnificat de Viadana. Le propst Mitterer dess avēi dit che val tan de bel y scomōt n'āl mai aldí, no a Viena no a München. La ćianćia dal cōr de Iejú ā slūt jō la mēssa.

Tla ostaria Sotró de Lois de Bastl ā i cors ciafē la marēna y dedō ēl sté fat ia dōt dō le program. Referać ā tignit F. Videsot sōn les regoles liturgiches por le coral y **Benno Rutz ā baié** dal cor de dljia y dal ann de dljia, ći che ai ā da fa deboriada. Spo ea i ćiantadus dō na bela ćiantada piés ia cuntra ćiasa, ne sconenn degūna fadia por roē cuntoné y legherzins te so paisc, sogūsc da avēi emparé valch.

Cōstes sontades generales ea por nūsc cors de dljia l'avenimont dal ann, ne roā pō la gran pert dai ćiantadus feter mai fora de paisc. I ēi sará jūs val iade a marcé dlāfora, mo les ěres sogūnia. A cōsta moda ēl ocajium da roē te n ater paisc dla valada, plū albas, sot punt de fer por chi dla alta valada y por i marēi daete da Plaies. A La Pli roā pa bēn la gran pert dles cōres en iade al ann por sané. Sō La Crusc roā i marēi da Rīt sō, azicā apēna La Val y odea altafora les pizes dai crēp encēria. I dis dles sontades generales ea por nūsc ćiantadus **dis de istruzium**, de ligrēza y de unité; ai i liā deplū adōm y ti dea la sūgherté da ester na gran familia co ofriā sō trepes ores, fadia y sforc por ralegré le cōr dla jont y de nosc Signur. Le spirit

dla uniu de S. Zilia ā sogū daidé tigní adōm nūsc cors de dljia y i tigní empè ćina encō. Pa cōstes istituziuns ól ester emprōma ligrēza, ligrēza, trep idealism, spo ēl bel.

Al desplej che la uniu é morta, mo le spirit vir ennant te nūsc organisć, dirighenć y ćiantadus. Ćina che ěi y ěres con na bona usc y de bones orēdles se ofrēsc sō por la comunité, sará incē les funziuns de dljia na festa. Encō tolunse le cor y la musiga desco val co mēssa ester y pormó can che ai manćia, s'anadān, tan öt che al é y ći emportanza che ai ā por le paisc. Sce ai se fala pa en iade, spo pōl che al sii en scandal, deperpo cuntal pa tan pūch, che vignōnn de nos ćiantass ćiamó plū mal y sfalzé.

Pai ćiantarins ēl anfat sce önn é rich o dla meseria, bel o bort, vignōnn ā so laur y vignōnn ā le medemo laur - laldé le Signur; vignōnn po ćianté zonza envidié l'ater y mēter en ora sōes forzes por la comunité. Nia düć ne n'ā na bela usc, na bona orēdla, mo vignōnn ā so post sōn dessora, al é na pert de dōt. Sce ēl manćia, spo s'an sont le cor, tan emportant ēl dlungia i atri. Vignōnn é desco en goról de na spatēnōra. Ne manćial önn, n'ēsera nia entiera. Manćial na usc sora, é le cor plū debl y plū malsogū. A cōsta moda é vigne ćiantarin emportant anfat y cōsc ester düć deboriada, öna na forza, dēida tigní adōm.



Le maester Jepele Frontull,
 anima dai cors de dljia
 y trec agn presidënt
 dla Uniun de S. Zilia,
 ea inće plën de bona lõna
 che le ćianté ti ái fat le monn
 lesier pôl bën ester.

I cors de dljia se meritass en
 maiú reconescimont da pert dla
 comunité, dla cõra, dai comuns.
 Ai ne chir nia scioldi no premi,
 mo che ai vëgni conscidrés ći che
 ai: **nia da rogosé!** Ad ěi va en gran
 iolan da pert dla comunité por so
 bel sorvisc che ai fej, por les fun-
 zions ćiantades che ai nes pîta y
 por sõa regolarité.

Le pest cıafarái da chël co ćia-
 ra de ěi, dal Signur sõ a ci!

Che dũc i cors feji enant y se
 renforzi trës con usc jones ěl da
 ti aodé. Sce ai cıafa la cręta, la
 colaboraziun da pert dla cõra,
 dal ploan, jarára tres ennant con
 le sorvisc da ćianté.

En iolan fort i sunse debit al

prof. Josef Knapp, dirighent dal
 cor dal dom da Porsenú che al
 m'á daidé cheri adõm scrić sõn
 la uniun de S. Zilia.

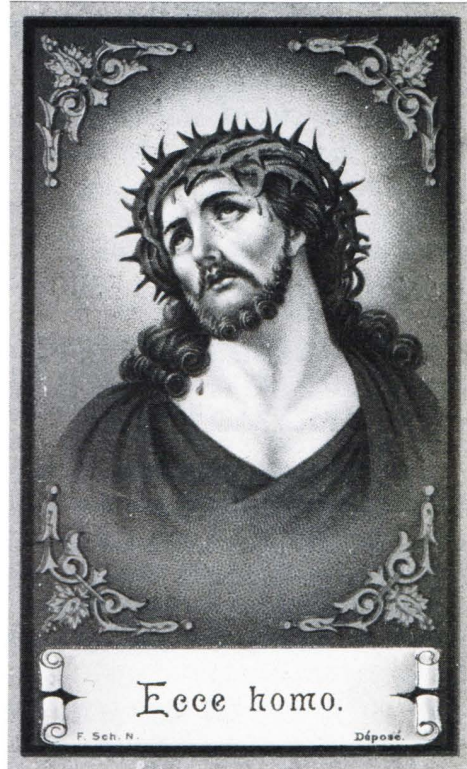
Leteratõra adorada:

- Alvije Comploj: I cors dla vala-
 da te "Calender Ladin" 1972, pl.
 52
- Felix Dapoz: Le cor da La Val
 tla "Usc di Ladins" 1.11.1980,
 pl. 17
- Lois Trebo: I Ćiantarins de Ba-
 dia - 1987.
- La Uniun de S. Zezilia tal "Ca-
 lender Ladin" 1979, pl. 42



Maester Pire Vittur mone, ultimo dirighënt dl cor da pair a Badia.

- Brixner Chronik 21.12.1888 y
18.4.1890



Maester Lejio Lezno da Reba (1863 - 1914) à, daidè l'cor da Rina, è ste ispetur dles scores a Fodom (santa da mort)

- Fliegende Blätter für kath. Kirchenmusik, Augsburg 1874 - 1910.

A segra d'La Pli

Picio Bonifazio va a segra d'la Pli de Mareo. Belo da doman adora s'â diüc arjigné; al ea da ji a segra con le pere i la oma, i fredesc y inçe David podea ji. Belo dadio s'âi conforté a cösc bel dé.

Döes ores êl da ji apè d'Al Plan çina fora La Munt. Sön tru êl de vigne sort da odëi y çiaré.

Can che ai ea roês fora, êl belo mëda Lena co gnea adencuntra por i salüde. Çi bona mëda, çi ligrëza che ara à da avëi n chël dé tan de jont (al sarà ste 50 porsones o deplü). Por diüc âra na bona parora.

Al ea na té bela stöa con trëi de gran mëses, inçe da se lascé jö, döt entoronn, de bi banè, n bel furn con bandafurn, döt de lëgn, de bi balcuns y lassora de bi ciöf co floria.

Çi fan ch'an â. An ne spetâ l'ora, ch'an podess meter man. Ales 12 enpunt gnêl dit les Anmaries y le Paternoster.

Les fies dla mëda Lena portâ sö de té gran copes con jopa da cêrn. cêrn leite, pozi y liagnes. Tan bun ch'al ea, pan blanch laprò. Por secundo gnêl porté balotes y golasc.

Döt scuta y mangia, al sà tan bun. Spo gnêl rôst y riji con granëtes y runi checi. Lassora portâra riji te lat y canela sorajö, gnoè de gries con canela, vin cöt.

Bonifazio y David n'â plü dlau-

rela da se cunté nia. Plan, plan ea diüc pasciüs y ai se lasciâ døjö.

Vigne tant gnea mëda Lena con söa bona löna y çiarâ sön chës mëses, sce döt jea bun.

Spo jêra ennant cola segra. Les fies portâ ete de té gran schideles de tultres da ciote y craut y de té piceres da paé, spo çiamó jüfa de furn y n gröm de crafuns da segra. Döt sâ massa bun y can che diüc n'â plü co assà, gnêl porté sön mësa na té gran copa de lat frëit y na copa de bocuns sèc.

Ensciö gnëra slüta jö y con n bel Paternoster.

Spo dô gnêl fat alegria. Berba Lois metea man da soné i orghi da man, Paul chi da boèia y döt loâ sö y metea man da balé. "Tan bel da çiaré pro", se ponsâ picio Bonifazio, da odëi cöstes beles jones co se rodâ, che le chitl stea roduntafora, se lasciâ ia y se tignâ endô toch pal cavalier.

Massa prësc passâ cösc bel dé y an messâ endò se fa sön tru da ji a çiasa, sanbëgn diüc apè.

Mëda Lena pochenâ a diüc, t'en bel fazorel checio, çi ch'ara orea i dé empara, por chi co â messü ste a çiasa: crafuns mori, tultres, crafuns da segra, nigheli; y ensciö salüdan plan, plan y ringraziân. Diüc jea con so poch "nosta la segra, dlun çiantenn y dijenn adio an n'ater ann, y dër bel iolan y diosalpâi, mëda Lena!

I.Z.

La stiga de Iacobe.

Sant Agostin ê devënté vëscò a Hippo insom l’Africa l’ann 395. Al ti dê gran importanza al cianté de dljia. “Sc’al ne vëgn te dljia nia lit dant, perdiché o perié, ne pôn fa nia dami co cianté.” Chësc scriô sant Agostin. Can ch’al scriô chëstes parores, se recordâl magari ch’al ê ste tl dom da Milan - nia ciamó batié - a tó pert a na funziun de S. Ambrojio. L’cianté ti â fat na té impresciun, ch’al scrî te söes “Cunfesciuns”, ch’al pitâ dala comunziun a aldi i bì inni y cianties de dljia.

Dô l’conzil Vat. II. n’él de chi che mina che l’cianté de dljia ess sciaudé, in realté él gnü valorisé.

An à constaté che l’cianté y soné te dljia n’è nia mâ n scëmpl ornämënt o na sort de cornîsc, mo al é na pert essenziala dles funziuns de dljia.

Tla Costituziun söla Liturgia él da li: “L’cianté te dljia é tan plü sant, plü ch’al é unì ala aziun dla sacra Liturgia.”

Al é dagnora ste na zerta tensiun nanter l’cianté popolar y l’cianté dl cor, nanter orghe y strumënc, nanter parores y melodia.

Clemens d’Alessandria scriô tl terzo secul: “Al n’è nia da dî, sc’al vëgn inçe adoré strumënc pro l’cianté, mo l’unich degno é

la usc dla porsona, diùc i strumënc à dlungia la usc n valur secundar.”

Inçe Ambrojio y Agostin ti dê ales parores plü importanza co ala melodia. Ai se tomô che la melodia ti toless la saù ales parores, dea che la melodia foss plü-tosc n plajëi sensual. Pur l’prigo che les melodies curiss pro l’sens dles parores, ân plü tert trat dant l’cianté gregorian. Chësc cianté ti dà n post ezelënt ales parores.

Chi che cunscidra les sacres funziuns plü cun la forza dla mente co dl cör, ti tol l’dër valur ala melodia. In chël sëns scriô Martin Luther: “Na porsona che n’arata nia musich na scincunda de Dî speziala, n’è nia degna de ester na porsona. An ne dess nia la molesté plü inant, sc’ara n’è nia abila da aldi plü co l’scrai dl müsc o l’scesciüre dl p..”.

Musich n’è nia mâ n meso pur ti daidé ala porsona pinsiers y verités, ara ti pô inçe fa avèi richëza de sentimënc, sentimënc de devoziun, ligrëza y buna vöia, sentimënc ch’al n’è nia meso de dî fora cun parores. Musich inalza l’anima pur la unì a Chëlbeldi (propi dagnora??).

L’cianté dëida pro les funziuns de dljia che i fedèi devënta comunité. Cun l’cianté röiun plü



Sign. Carlo y Lois Oberbacher restela.

saurì ite tl significat dles parores. Çianté y soné te dlijia dess ester na resposta ala parora de Dî pur la capi plü sot. Vigni forma à süa buna rajun te dlijia (bëgn chël??).

Cun l'progres di agn é la sacra Liturgia devëntada plü sintida, plü solena y da festa.

Düt te dlijia dess contribuì pur la gloria de Dì y pur inalzé la mente, i pinsiers y i afecè dl cör dla jënt: l'alté da festa, les çian-dëres, i ciüf, l'bun tof dl'incenj, paramëntes de sèda y lüch, ricamades cun desëgns d'or, san-bëgn l'oraziun y l'çanté di fedèi, na perdica rica de pinsiers, l'çanté solene dl cor acompagné

dal orghe y strumëncè y l'sonn dles çiampanes.

Tl vedl Testamënt vëgnel cunté d'en sonn dl patriarca Iacobe. Al odô na stiga söla tera che arjunjô çina sö al cil y i angeli jê sön stiga sö y jö. N studié à dit n iade: "Musich é la stiga de Iacobe che i angeli s'à desmëntié söla tera".

ac

N.B.: L'responsabl dl Calënder präia pordenanza, sc'al n'è nia bun da fa atramëntres co val'ano-taziuns nanterite.

Al minâ che zertes cosses ne foss bëgn nia azetades da valgügn.

Có ch'ara pô ji

Al é les trêi domisdé, Jack Slaton, s'un jê demez dal gran grüm pur se sënté sön n banch y s'la punsé fora, sciöch'ara podô ji inant.

Al messâ s'un sciampé da Pittsburg tan snel ch'al podô. Denant che an l' â mançia te porjun, messâl ti avêi ôt l'spiné ala cité. Fina sêgn n'âl falé nia. Jack laurâ pro la biancheria dla perjun.

Guanè che ne podô nia gni lavà, guanè dl personal dl'amministrasiun, gnô condüc tla purgaziun chimica n iade al'edema. Al â messé aspeté di denant che l'surastant dess jö süia tuta da puzené. Jack podô mâ s'adoré chëra, dea ch'al â la medema grandëza. Cun n n'ater guant n'essel somié püch o nia.

Jack â salpü da la mëte a ji aladô ch'al ê ruvé l'ultimo momënt cun i guanè. Insciö podôl i mëte sura i atri ia.

L'autisti ti â dé gas al motor. Purnant che l'üsc ia dedô ê stlüt, êl vël inmalora. Chësc iade â Jack stlüt l'üsc daite. Intant s'âl mudé l'guant dl surastant y â lascé indô süia tuta da strisciores. Al â daurì l'üsc da na pert che se lasciâ sburlé ia y ca y sêgn âl mâ plü bria d'aspeté ch'ai rovass pro l'semafor cöce pur podëi s'un sciampé fora, sciöch'al foss ste fat fora nanter vël y l'autist.

Fina sêgn ê döt jü bun, mo co fa pur ruvé fora de cité? Jack s'â tut dant de ji a New York. Ailò podôl l'prüm iade se lascé odëi pro n so amich, se lascé tó jö i çiaavëis y se lascé crësce la berba. Insciö ne somiâl nia plü chël dles foto di polizisc, che gnê tosc tacá sö te vigni bloch dla polizia.

Jack ê zënza scioldi. Co oròl pa fa pur ruvé inant? Nia tan rì, fora pur les plazes êl pô auti assà, n'en rumpì sö un, ite y inmalora. Te chël ch'al chirì inanter les lignes, ti êl tomé tl edl n auto cun la targa de Filadelfia. Al ê mefodër n prou da i çiarè al guant - che s'arjignâ de l'mëte in movimënt. Cun chël essel podü ji, ti gnêl inmënt, insciö se sparagnâl de n'en rumpì sö un.

“Bun dé, reverend”, disc Jack y va cuntra l'prou. I à chirì chilò n autist, che va in direziun New York, pur l'perié, ch'al me tol cun êl. Sciöch'i vëighi la tofla, sëis da Filadelfia y chël n'é nia dalunc da New York. A me m'él gnü tut l'tacuin cun scec, scioldi y papîrs. I se prëi de me lascé gni cun os, sc'i jëis a Filadelfia, i se foss dër reconscënt pur l'survîsc”.

L'prou ti çiarâ n pü criticisc al furest. Al ti parô na porsona da sciügo, l'guant ess aldi da gni pu-



Fam. Comploi da Ciampèi - La Val - dan 60 agn - 9 chiamò in vita.

zené, mo zënza n' i ciafâl fora al prüm odèi degun defet.

“Gnide mâ ite, i se toli gion cun me”, dijô l'prou y Jack: “dër bel giolan”

Çina Filadelfia êl 200 milia, punsâ Jack, cater ores d'auto. In tant gnêl scür, mo chël n'ê degun dann, Magari ti gnêl al prou in mënt d'i pitê n suranöt, dea che vël ê zënza scioldi. Jack á apëna punsé a fin chësc pinsier, che l'prou s'â dé da conësce cun l'inom Peterson.

Spo dijel: “Can ch'i sun a Filadelfia, él nôt. Iö à la poscibilitè de se dé n alberch.”

Jack ê plü co cuntënt. Ara ti jê damì co che vël se l'â punsada fora.

“Prèi bel, reverend, sëis propi

dër dl vers, mi inom é Sam Bladell. Dijéme mâ Sam.”

Jack punsâ, che so dër inom foss sigü te vigni foliet dala doman. A chë moda n'êl nia da acunsié da manifesté so dër inom.

L'iade ê lunch, mo al ê sciöch'al jorass, che Jack savô da la cunté. Al â esperiënza da sborderné porsones y cosses y savô extra da la cunté y da la mète a ji.

Al gnê impié les prümes lüms dla cité.

“Segn sunsì præsc apost”, dijô reverend Peterson”, y sciöch' i s'â dit, podëise lojé te mia çiamena ospital”.

So auto â fermé dan na gran porta, n polizist gnê cun l'reffless de so luminüs sön la pert dl'auto,

l'prou daurî sö la finestra y lasciâ odëi sü papiëri.

Döt apost, reverend, podëis passé inant.”

La porta se daurî y se stlîjô dô l'auto. L'prou se ferma dan un de chi tröc frabicâc y gnê fora d'auto.

“Sun a çiasa”, dijôl a so ospit.

“Olâ suns'pa chilò? damanâ Jack n pü spordü.

“Tla perjun de Filadelfia. Iö sun chilò l'prou dla perjun”.

Sentënzes

Tan bel ch'al é da ne ester nia.

Çi che la man çialda dà ca, vël pa bëgn tröp de plü, co çì che la man frëida mëss lascé tomé.



Don Carlo Oberbacher, don Angelo Cazzetta, don Bruno Majoni, Remo Lunz, Sisto Bigontina, Arrigo Dimai.

Da s. Iorz (23) dessun chiamó udëi
l'corf tla siara y tl trafëi.



Sce l'auri ô dër scialdé,
n'é l' isté nia da laldé.



D'auri no massa te despié,
ara pudess pa te muié!
Na desfridida é präsc danman,
y çi ch'ara porta, ne sän.



Mà

De mà mai plöia assà
Dan Servaz degun isté,
dô Servaz nia plü dlacé.



De mà dess vigni erba ciafé na sädla d'ega.



Pancraz, Servaz y Bonifaz, chël é vëi,
fej ion inèc gni frëit y nëi...



N san d'ës tl mëis de mà
vël tan co dui tablà.



Sce les ês somëna de mà,
arà l'paur patiic assà.



Chi da La Val disc, ch'an dess pesté jö l'erba cun na maciüia pur marcè
da Pidrô (26). Chesc ô dì, che dër na gran erba ala fin de mà é al prigo
pur les brojes da st. Antone.



Jügn

Te chinesc dé erba assà
y te na nôt nëi assà.



La plöia da Pasca de mà
porta benediscium assà.



S. Medard (8.6.) al disc sigü,
sciöche l'tèmp pur 40 dis à da gnì.



Da san Vi (15.) i dis dess gni bì.



De jügn la plöia frëida
é sciöche tosser pur çamp y pur l'erba.



Jügn dër frëit y mol
é stlet pur sach y fôl.



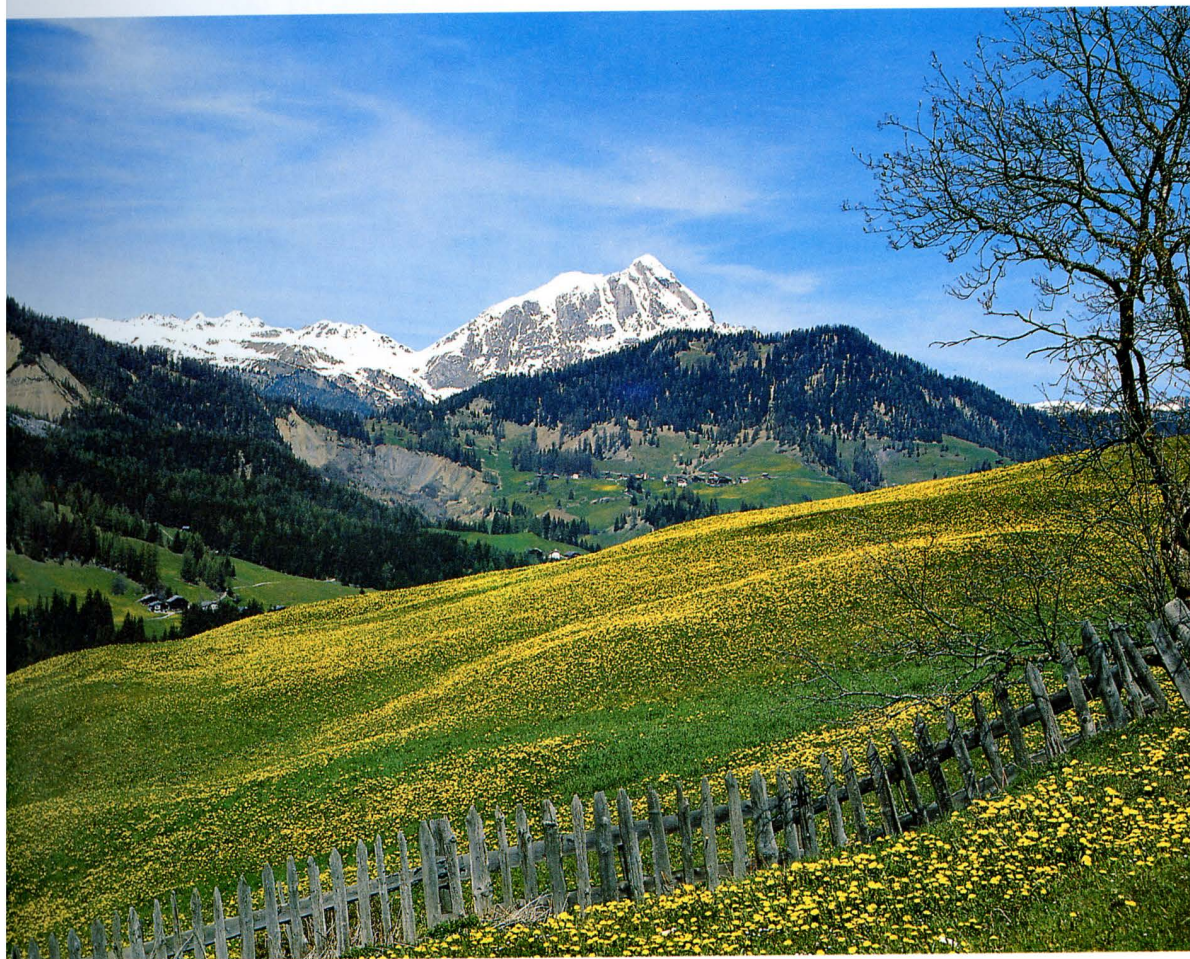
Sentënzes

É la dljia veramënter devëntada, pro tan tröc d'atri, n salf "pluriu-so?"

O él çiamó resté la çiasa de Dî y de orazium?!

N'él nia da fa punsé, can ch'al é cristiagn, y nanter chi inçe jënt alaingrana y "scicada", che ne sà nia plü da desfarënzíe nanter cosses sacrales y profanes?!

Oramai döttes les atres religiuns sà çiamó da respeté rigorosamënter y cun gran scerieté la dljia sciöche post d'orazium, de meditazium y de pêsc; mâ nos cristiagn metun man da sciuré les cosses plü sacrosantes tl paltan dla mondanité.



Flurì di prà cun Pütia da nēi

Mësses noveles tla val de Badia y de Marou

Ara ne dörerà plü dî che al sarà ciamò cinch o sis proi por les 12 “cöres” o ploanies daite da punt da Mantena cina a Calfosch. Scioche al è bele aldèdancö un en prou che à mesü soratò le laur da famei dles animes te dui paisc, gnarâra coi postc da La Pli y Al Plan, La Val y Badia, La Ila y S. Ciascan, Corvara y Calfosch; y ara po pa ince gnì plü “scleta”. Sî la grazia de Dî, che proi en pensium deida trê tan fora!

Stara tan mal con les vocaziuns da prou chilò da nos? Unse begn tan püic proi tla valada? Con les vocaziuns ne stara nia massa bun, mo proi unse empò plü de 40 envita. I nen orun nia se desc-moncè, che Chelbeldî cherda jogn a gnì sù ministri no ma por chi 8000 ladins bedioè - maroi mo por dõta la diozeja y por la dlijia catolica sura dõt l monn. 34 laora fora dla valada y de chisc meè enzai tles misciuns. Perium ma dessen ennant dô y por i proi: le Signur ne se lascia nia petlè debann: envalgò vara pa sò la somenza de na te óraziun.

Al è gnü porvè da mete adöm les Messes noveles di ultimi cent ágn: dal 1890 ensö. 8 nen è nia scrites sò. Te ches temp n’ele stè 26 agn degönes Ordinaziuns de

proi badioè / maroi. 14 iadi n unse albü 2; 4 iadi 3; 2 iadi 4; l’ann 1803 n’el ste cinamai 7. 43 laora ciamò da prou.

Le pröm mediejo è chel dla Messa novela, le secundo chel dla mort.

Les zifres dan l’ann mostra sò pro ci ordine o ci congregaziun che ai alda.

M.G.



jubileo de 40 agn preo de sign. Franz Agreiter d’Alnei (ai 6.10.1991).

I proi consacrè o les Messes noeles te nosta valada dal 1890 ancö:

Al Plan

1. Maneschg Hones	S.J.	1925	+ 1977
2. Dr. Maneschg Hans	MCCJ	1963	

Antermeia

1. Rubatscher Pire		1917	1974
2. Dr. Pupp Ferdinand		1926	1969
3. Graffonara Marcus		1948	
4. Clara Pire		1958	

Badia

1. Irsara P. Tomei	Capz.	1893	1915
2. Irsara Ojep		1894	1941
3. Irsara Jan		1901	1915
4. Frenademez Pire		1902	1951
5. Pescolliderung Aluije		1907	1956
6. Corradini Rudolf		1910	1968
7. Corradini Jan		1914	1974
8. Pizzinini Ojöp		1923	1987
9. Pizzinini P. Paul	Capz.	1924	1961
10. Dapunt Msgr. Angelo		1936	1988
11. Valentini P. Paul	Capz.	1937	1944
12. Irsara Msgr. Laurenz		1939	
13. Valentin Enrico	S.J.	1947	1981
14. Dr. Tasser Alfonjo		1953	
15. Granruaz Ojöp		1957	
16. Daprè Pius	MCCJ	1979	
17. Irsara Pire	SVD	1979	

Calfosch

1. Mersa Jan Batista		1892	1949
----------------------	--	------	------

Corvara

1. Agreiter Pire-Paul		1895	1956
2. Dr. Pitscheider Vijo		1970	

La Ila

1. Pizzinini Antone		1891	1944
2. Crazzolarà Pius	MHM	1957	
3. Frenademez August	MHM	1964	

La Plì

1. Ties Zelesti		1915	1936
2. Agreiter Angelo	ODB	1921	1961
3. Frontull Alfonso		1925	1966
4. Kehrer Franz		1941	1980
5. Morlang Angelo		1943	
6. Dr. Rigo Mattias		1946	
7. Agreiter Franz	ODB	1950	
8. Mühlmann P. Martin	O.T.	1953	
9. Ellecosta Heinrich		1964	
10. Ellecosta Otto		1967	
11. Ploner Iaco		1971	
12. Willeit Iaco		1972	
13. Fiung Antone		1980	

La Val

1. Pupp Alojje		1891	1943
2. Valentin Matteo		1895	1943
3. Rubatscher P. Tomej	S.J.	1900	1942
4. Irsara Valerio		1902	1952
5. Terza P. Ziprian	Capz	1905	1911
6. Nagler P. Odilo	Frzc	1908	1918
7. Rungger P. Franz	Capz	1908	1949
8. Frenes Valerio		1927	1969
9. Comploj Alojje		1934	
10. Comploj Jan		1936	1962
11. Rubatscher P. Berto	S.J.	1936	
12. Dapoz Ojöp	MHM	1944	
13. Comploier Angelo		1946	
14. Moling P. Agostin	S.J.	1959	
15. Nagler Andrea	MHM	1954	
16. Miribung P. Robert	S.J.	1963	
17. Dr. Rubatscher Vitus	ODB	1965	
18. Dr. Videsott Berto	ODB	1965	
19. Campej Paul		1972	
20. Moling Serafin	SDB	1981	



Chi de Jênn con sign. Merch Graffonara, ploan d'La Pli.

La plü bela armonia é bëgn,
can che l'cör y la boçia se vëgn.

La lüm dla fede é la compagna dl cil.
La lüm dla vita é la compagna söla tera.

Al traniëia

(storia dla vita da plü dadî)

Berba Iaco, che savô tan da medié, can che ara falâ a jënt o a tiers sönsom çina jö dapè, savô inçe da cunté dla vita de jënt.

Al gnô pö cherdé tan gonót, de dé y de nôt, da bel y bur tēmp, d'isté y d'invêr, da vigni ora y dagnora êl arjigné, cun so ruchsoch y zēnza tascia da dutur. Te so ruchsoch âl scialdi dagnora les medemes medejines, sciöche öre de san Jan, öre de muntagnoles, ega de vita d'anziana, valga sort d'anghënt dēr sterch pur fa flastri y media t'en bosse.

Chësta ê süia apoteche y l'ater messâ jënt instēsc avëi.

L'ater mede dēr cunesciü ê l'Simele, spo n'êl çiamó un y chël â inom Paul.

Paul ê dēr n bun mede pur i tiers, l'Simele pur jënt y pur tiers y Iaco scialdi mâ pur jënt.

La maiü pert di amarà jô laota da chisc medi a porvé de se lascé vari.

Assügheraziuns n'êl mine çiamó laota y de dēr duturs êl mâ dēr püç, magari un pur valada y sc'an ê sforzà da ji da n dotur, spo messâl fa döt apè. Strada êl mâ öna, chëra jö dô la valada ite y sö; d'atres strades n'êl nia.

Datrai jôi adincuntra al dotur col çiaival, plü co ater can ch'al ê lunc sö pur na munt o ch'al ê de

rî trus da nêi y da dlacia, o de nôt a scür.

Sce un messâ gni cundiüt te spitol, spo dijô jënt: "Ara sta mal impara".

Insciö jô jënt na ota da n té mede, che ê daimprò, che cunesciö inçe bun le families de dōta la bachëta y al ê dēr gonót inçe bun da vari, sc'ara jô inçe plü pëigra. Mo sc'ara n'urô nēt nia garaté, spo jôn mefo a n'en porvé n n'ater y sc'al ne jovâ döt nia, spo jôn pa bëgn da n dēr dotur y chël fossel ste bun che ess fat datrai mirachi.

Chisc medi jô pa bëgn instēsc a se cöie les erbes de medejina y ai savô pa inçe olâ y can ji a les dô.

L'Simele dijô mefo insciö: "La dërta sajun da da cöie les erbes de medejina é mefo nanter les santes Maries. Chël foss nanter santa Maria dal Ciüf y santa Maria de setëmbër".

Dailò, pële, é les erbes madüdes y la maiü pert dles somēnzes à podü tomé ia pur tera por porté d'atres erbes.

Spo dijôl inçe: "Les erbes, olâ che l'ciüf é de medejina, dessun sanbëgn cöie çina ch'al é, mo mai desfâ döt, ch'ares ne möre nia fora."

Insciö savôl pa da la cunté dî



La Ila 1915 - 16

alalungia y cun na scrieté sciöche i miscionars de Carsëma.

Mo al n'ê chiamó un che mediâ y chël ê siur Jan, l'curat da San Vi. Siur Jan ê imprüma mede dles animes y spo mede dl corp dla jënt, mo al ê plülere mâ cunesciü a San Vi.

Datrai êsi düc cater adüm chisc medi ch'ai s'la cuntâ y s'insignâ un cun l'ater.

L'mede berba Iaco savô cina-mai da fa l'profet dl tēmp. Al â sü sēgns tl vënt, ti néi, ti crēp, ti tiers y spezialmēnter tles erbes.

Cantachël, mo al stomâ pa propi gonót, spo se licâl pa i snauze-

ri, metô n dëit dlungia na orëdla y dijò: "Ne l'ài nia dit"?

Sanbëgn ch'an messâ spo ciügné de scé y ti dé dërt, inçe sc'al n'ê nia döt insciö.

De döt chësc s'la cuntâi André a Tone, dui de té maç dles peres, n iade sö amesa na té rô sot la piza plü alta dles Odles de Eores, ch'an i disc l'"Tulln".

Dô ch'ai â tlocoré n pez te chëres peres pur ciafé fora val' bosora d'or o d'arjënt, o plülere bëgn mâ n té rí corët, s'êsi sëntà sön na pera bela plata a se mangé val' y se bëire val'. L'tlocoré peres é

n rî laur y fesc fan y sèi y stanè la-prò.

“Àste aldì, Tone, de chë storia de chël iagher y de chël bilder coraia sot chël crëp de munt”?

“No”, respognô Tone, “chëra n’ài nia aldì. Co éra stada”?

André: “Pu, ester él ste berba Iaco che me l’â cuntada bele dan cotan d’agn tratan ch’al borjâ ega de vita cun poma de manestri. Te chë storia él inçe ruvé ite l’Simele y siur Jan da San Vî. Mo l’Simele, sâste bëgn, che n’ô mai cunté de sîa porsona. Ehee, suzedüda éra inçe al Simele dan tröc agn, can ch’al ê chiamó dër jonn. Laota me l’âl cuntada n iade a me.”

André y Tone â ruvé da se mangé val’ y se n’â anadé, ch’al gnô tres plü scür, purchël dijô Tone: “Tö, i lasciun n iade la storia y jun chiamó a tlocoré val’peres, denant ch’i ne se ciafunse la mola jö pur la “capocchia”.

Ai metô ia so patüic te ruchsoch y jô un ia y l’ater ca a chirî peres.

Plü dassënn co denant splundrâi te chës peres, che i spidic sprinzâ mâ incërch. Sanbëgn che massa prescia n’è mai buna y insciö impé de abiné fora de bì corèc, s’i rumpì un indô l’ater. Ara va mefò insciö sc’an n’â nia paziënza.

Mo ester él pa impò val’ d’ater che i fajô na té prescia; al manaciâ tëm. Purchël â pa la tlocora-da ailò präsc na fin.

T’en iade él ste na stizada, che â sluminé la rô y i crëp y spo las-

sura n splundrun che fajô trumuré, y plü snel che an se l’ess punsada, tomâl jö söla goba de té gran gotes, che gnô menades dal vënt y parô da dlacia.

Tone n’â impò chiamó abiné cotan n bel toch, ch’al se pochenâ ia te ruchsoch adöm cun les puntetes y l’martel; Mo André cun sîa büsia â mâ de té stlèc toè da mëte ia.

Sëgn n’ël indere nia plü tëm da ste a punsé y fa calëndri, al ê gran ora da s’un trà. Chi crëp dessura ê dlungia y da chi crëp jö gnôra groia.

Se vistì l’samare y l’ruchsoch y jö döt a rifl de rofl, che döt stizâ mà!

Na traniada indô l’atra y i splundruns dl tonn fajô mené les iames chiamó plü debota. Vigni vare ch’ai fajô, gnô la graniada plü spëssa y plü pesoçia, ch’ai n’odô apëna plü dan i pîsc.

Can ch’ai ê rovâ jö da strada, olâ ch’ai â l’auto, êsi impò plac môi y cuntënë de sciampé t’auto adasosta.

Pur na mes’ora âl tëmpesté tan dassënn, ch’al ê dailò sö sciöche al foss la nëi.

Sot tèt d’auto tlocorâl, ch’al ê da tumëi. Dô vigni plü picia val jö gnôl rüs, ch’an n’ess mai urü crëi, olâ che chë ega gnô düta adalerch. Les traniades y l’tonn sö pur munt é da spriguré, chël é vëi!

Tratan ch’ai ê ailò t’auto y ciarâ pro ales traniades y se spordò impò n pü vigni iade ch’al dô jö



Uèia vedla
de
Fodara
vedla

l'tonn nia dalunc jö pur n té lægn y jö pur chi crëp dessura, tratan ch'ai ê dailò, udôi inçe coraia sot n té gran peció dui jënè, un plü n vedl y l'ater plü n jonn.

Can che l'tëmporal â n pü lascé dô, êsi gnüs ca dal auto y â damané, sc'ai pudô gni cun vëi. Sanbëgn ch'ai pudô gni cun vëi.

Trami dui i ài cunesciü. Un ê

l'berba Simele y l'ater ê l'iagher Nazio. L'Simele cunesciöi bele da tröc agn; al messâ bele ester tröp ite pur i agn, mo impò ciamó bun da ji y da medié. Nazio n'ê gnanca plü n jonn tla plü bela flu di agn. Sü çiaavëis mostrâ inçe bele tröp la broja.

L'tëmporal â lascé dô y ai podô ji iannt col'auto cuntra çiasa. Söl

iade gnôl baié de de vigni sort de cosses. L'Simele cuntâ, ch'al ê ste ia dal Urban a medié n tier y Nazio l'â acumpagné.

"I à pa Nazio, che vëgn cun me", dijô l'Simele, "ch'i ne sun nia su da passé chëstes munts. I sun bëgn cuntënt. Sàste, i ne sun nia plü jonn".

Nazio dijô spo: "Col Simele vâi ion, al sâ tan da cunté". Sön chëra s'â inçe André infidé da damané: "Berba Simele, co éra stada chë storia laota dan da tröc agn sön munt. An n'alda plü nia aldédaincö."

L'Simele tossî n pü y minâ spo: "Ah, che storia lascede mâ cunté a d'atri, catö, Nazio. Vignun sâ da la cunté atramënter. Al foss mî, sc'ara tomass inçe a na fin. Damanede mâ l'vedl maester Florian. Chël, pële, che à scrit sö düc cant".

Nazio dijô spo: "L'maester Florian àn aldî, che ess n té scrit. Catö, Simele, al é mî ch'al tomass a na fin chël patüic. An n'â nia dainciarâ."

Spo gnôl scuté y denant co ruvé söl jù, dijô l'Simele: "Mo çi tëm্প ch'al é indô ste indant. Tan gonót che iö röi te n té tëm্পoral, chël é inçe de morvëia. I sun sëgn tan ausé, ch'i ne me tëmi gnanca plü ne, no da tonn, no da tranî."

Nazio s'la riô y minâ: "Chi che disc, ch'ai ne se tëm nia dal tonn y dala fomena, chi mënt vëi! Haha".

Insciö jôra ciaculada, çina che

l'jù ê arjunt y ai storjô pro te ütia dl jù.



L'maester Florian ê n gran amant dla natöra y rodâ tröp sö pur munt y fora pur chi bosc y savô da udëi y da gode les belëzes dla natöra. Ores alalungia stôl datrai invalgó sön n col a çiaré incërch y al se tulô dagnora cun vël n sföi, olâ ch'al scriô sö les noeles dl dé y dl'edema deperpo ch'al cunscidrâ l'monn de so païsc.

Olâ che chi scriè é ruvâ, ne vëgnel nia dit. An sâ mefo, che n té vedl prou n'â abiné valgügn y i à scriè jö te na cronich.

Florian ê na sëra da d'isté, can che les ambries jô sö, çiamó corassö sot chël bosch sënté o plü lere mez ponü insciö sön n cumedun, ch'al çiarâ ia ala gherlanda di crëp ia delâ da döes vals. L'sorëdl d'or da sëra sluminâ chi bi crëp y l'aria ê gnüda morjela, tan da ste saurî ailò söla cortesc süta.

Domisdé âl çiamó fat n té pice iade de döes, trëi ores, y sëgn, denant co ruvé a çiasa, orôl çiamó n pü gode l'bel dla sëra.

Al ê tan bel su y degügn ne l'desturbâ. O impò? Can ch'al ê ailò te sü pinsiers, aldîl gnon adalërch valgügn. Al çiarâ de chël vers ch'al aldî i vari.

Stomede mo, che ch'al pudô ester. Degun ater co l'berba Simele. "Buna sëra, Simele!"

"Oh, buna sëra inçe. Che ch'al

é chilò. Comà me sènti n pü jö. Debujëgn ài pa bel assà incè iö n pü da palsé. Can ch'an vëgn tan jogn ia cuntra s. Pire, spo sèntun tres de plü la stanchëza”.

Florian: “Pu ehee, palsede mâ n pü, Simele. Al fesc bun da sëra”. Simele: “Pu sanbëgn, bele da vedlamënter incà dijôn, che la sëra y la nôt é pur palsé”.

Florian: “Sëise ste plü lunc?”

L'Simele se tirâ l'samare sura les sciabes jö; al â suié y al ê impò n pü na té aria dala sëra, spo dijòl: “Sàste, sëgn d'isté él i tiers sö pur munt, spo él tres val' che fala, spo mëni mefo a di ch'i vâis a çiaré dô. An fesc mefo val”.

Florian dijò spo: “Oh, spo ëis bele fat n iade lunch incö. Spo sarëis pa bëgn stanch”.

“Ehee”, minâ spo l'Simele, “I mëti man da me stancé. Sàste, i à pa bëgn bele cotan d'agn söla goba. Mo i sun pa bëgn bele inier jü sön munt, spo sunsi ste lassö in sëra y incö impormó jö”.

Florian dijò spo inant: “Altamo él bel tëm্প incö”.

L'Simele: “Ah, na dërta pli-sciada s'unse pa bëgn cialé dan döes edemes iö y Nazio da ji sura munt ia. Tën iade êra stada danman la graniada y tan dassënn, ch'i sun sta placmôi t'en cürt tëm্প, ch'i n'un gnanca plü purdejü da sciampé adasosta. Sö pur munt é na dramada mâ atira danman. Al basta ch'al vëgn suracà na néora n pü foscia, spo àste la tëmpesta ados y la maiù pert vëgnera çiamó col vënt adalërch. Ailò ne jô pa gnanca degü-



Scolina d'Al Plan 1925

na ambrela nia ne. L'miù éle, se cüfé jö y aspeté çina che l'maiù é passé.

Chilò me tomel ite, çì spavènt ch'al é ste in chël iade, ch'al é suzedü chë desgrazia a chël Nazio y a chël Stefl.

Te sàs pö la storia oramai avisa.

Bel in chël dé gnöi inçe iö jö de munt y sun ruvé sot an tēmp da fa pôra”.

L'Simele urò cunté inant plü avisa, mo al gnô dô tru ca chë vedla Ursula, na dërta stlafa, che n'â zënza nia da fa co mëte fora stories y mëte sotessura jënt y mintî çì che l' fôl tignî y in ultima se lavé les mans peso co Ponzio Pilato.

Ah pu, Florian, te la cunësces pö chë porsona tan co iö. A me m'âra mefo n maiù sënn co a te. Tö t'ess maester y purchël ne s'infidera nia tan da se lascé fora cuntra te. Al é bele dî, ch'an ne la vëiga nia plü.

Jënt à metü man da se tignî dalunc da chë stlafa, çì ch'ai sciafia.

N dër sënn m'âra a me, çitudi ch'i röi tröp nanter jënt y cunësci les stories de jënt y lasci gni sö les baujies y les calunies de chë vedla Ursula”.

Purchël dijöl inant l'Simele: “Oëcio, al vëgn la gramora caia ca. Scutum mâ. S'la cuntun pa bëgn n n'ater iade.”

Te chël éra bele ailò la Ursula, jô ia purmez al Simele, ti petâ fora na dërta lëinga y ti scraiaï

ados cun süa usc grauta da corf: “Çi? Co m'âste di?. Gramora m'âste dit? Chël ne me lasci nia di. Chësta lasci çiamó ji inant”.

Spo petâra indó fora süa lëinga spizada.

L'Simele dijô spo a Florian: “Chilò él mî ji”.

Ai lovâ sö trami dui y s'un jô jö cuntra l'païsc. Çiamó n pez aldîn chë usc grauta da corf, mo ai ne capî nia plü çì che Ursula dijô. Dal blot scraiaï, âra ciafé la tos, che ara se cüfâ mâ y á messé se sënté.

Mo ara ê indô sparida dal païsc y nia plü da udëi. Ara savô pa avisa, ch'ara ne pudô mine plü se lascé vidlé te chë valada.

L' maester Florian y l'Simele ê ruvâ jö tl païsc y ailò dal Cerf êsi storé pro y s'â comané n'anziana.

L'Simele minâ spo: “Tröc agn n'ân nia plü udü la Ursula, sciöche ara foss sparida dala tera. Al n'ê inçe de chi che minâ, che ara foss jüda invalgó a se fa la mort o zacai d'atri l'ess destrata. Y sëgn éra indô purincërch. Chësc n.é degun bun sëgn. Can che chëra se lascia indô udëi, vëgnel na desgrazia. T'udaràs, Florian”.

Florian s'la rió mâ n pü y dijò: “Oh, propi chël. Che chëra side çiamó buna da porté desgrazies, chël dubitëi bëgn iö. N'âste nia udü, sciöche ara çiarâ fora, çì ci-ra ch'ara â! Chëra mëss n'avëi assâ”.

Dô dui mëisc è la Ursula gnüda menada cun n auto furesto ite te



Le miü manz dla Genossenschaft a Al Plan.

çiasa de palsa dla valada. Ara ê dër misera, nia plü buna da ji o da ste sö y apëna plü buna da baié.

An â spo aldî, che ara ess porvé de mëte apost süa consciënza y dô da n pêr de dis, ch'ara n'ê nia plü pro vëra instëssa y baiâ te süa fantasia cosses de morvëia, éra morta y la tera â stopé na ria lëinga in plü.

Döt chësc ê suzedü tröp dô chë desgrazia sön munt.



Catrin y Lisa ê dôes jones, fies de paur. A milecincënt metri sura l' mër, apert de sorëdl, de tröp sorëdl d'isté y d'invêr, êl dui paur vijins, che cunfinâ un cun l'ater, no mâ cun l'çiamopré, mo inçe cun l'bosch.

Al pröm i dijôn Agà y al ê cotan de lüch, nia dër ért, döt bel un n toch y saurì da lauré.

L patur n â na bela familia de trëi mituns y dôes mitans. La plü vedla de chëstes dôes mitans â inom Catrin y ê dër na bela jona, tl müs blanëia y rosta sciöche n pom, plülere grana de statüra, cun n corp bel formé che i fajô sanbëgn la gola ai ëi, çinamai a de maridâ.

Cun sü çiaavëis scialdi scürs fajôra sö de beles trëces, che ara lasciâ inçe ion udëi.

Catrin ê bela de corp, mo ara ê inçe sterscia de character. Ara ne se lasciâ nia mâ insciö cumpré da vignun y a vigni prîsc.

Ara savô çí ch'ara ê mo ara ê inçe buna da se tignì. N pü de superbia ados, ne fesc nia mal.

Y spo, chël mëssun dì, da lauré éra pa inçe buna. L'patrun d'Agà â ausé süa jënt da lauré da pici insö. Sanbëgn ch'al ê laota inçe i agn aladô, che da ste a santoré n'êl nia les colombes apratades che jorâ tla boëia.

Insciö éra söl lüch d'Agà.

L'ater lüch da paur sön chë munt, cotan plü pice y çiamó manco ért, ê l'lüch de Grançïamp. Al pô ester, ch'al side n iade ste adöm col lüch d'Agà y ch'al side ste ailò n iade n gran çïamp y d'ailò inant ch'an ti ài dé l'inom Grançïamp a döt l' lüch.

L'paur de Grançïamp ê çiamó te sü plü bì agn, dessigü nia plü co cincanta. Cun süa fomena laurâl çiamó saurì ite l'lüch y laprò jôl inçe pro d'atri adores. Al ê spo inçe zumpradù y can ch'al ê de

maiùs laurs, jôl coi zumpradùs.

Sòn Grançiamp êl na fia sora, che â inom Lisa. Ara â la medema eté dla Catrin d'Agâ. Laprò era bela sciöche na Madona depênta cun çiaivëis luminùsc, che sluminâ sciöche l'or.

Sciöche la Catrin, ê inçe Lisa venerada da tröc jogn dl païsc, tan de plü ch'ara ê fia sora. Da val' noza o dala segra balâra cun de plü, mo urëi n'urôra mâ un y ara savô inçe da mostré süa scerieté de na jona che ne se lascia nia cumpré o vëne.

Al n'ê nia üna de chères, che l'proverb tüdesch disc: "Oan lieb' i - oan fopp i - oan heirat'i amol".

Sanbëgn, bele adora te süa vita âra messé ji a patrùn. L'pere y la uma ê saurì bugn da lauré sô l'lüch de Grançiamp.

Bele cun 14 agn âra messé ji a fa möta da mituns fora Raiscia pro n gran paur. Ailò era stada dui agn y ara i â buté y â imparé bun l'tudësch. Spo era jüda, imprüma picia fancela, spo gran fancela, pro n gran paur a Falzes. Ara ê buna da lauré, â dagnora la buna löna y ê bëgnudüda da diüc. Can che ara â vint agn, âra pudü ste n n'ann a çiasa, y dô da chël era gran fancela ia dal Mezcurt a St. Wolfgang. Chël ê inçe plü daimprò da çiasa.

Catrin d'Agâ â inçe messé ji a patrùn ti tudësch, can che ara ê stada n pü sô.

Al ê laota la usanza, che mituns y mitans, jogn y jones messâ

ji fora decâ a imparé tudësch. Al ê chël l'lingaz, ch'an adorâ l'plü can ch'an jô fora dla valada. Col lingaz dla valada ruvân püch lunc.

Chël cuntâ bele laota dadî chël berba Bastl da Fontanac, ch'al ê çinamai l'malan che stëntâ da s'un capì fora te chësta valada.

Al cuntâ insciö: "Laota, dan da plü de cënt agn, ai metô mefodër man da fa la strada lajô dô l'egaité. La strada vedla jô pö lassö altafora y ruvâ a Sares.

Can che la strada ê tan fata ch'an podô passé, rovâl n vian-



25 agn de noza: Oberbacher - Anna Call 1926.

dant da sêra ite a Peraforada dessot, spo aldîl pitan sot a strada.

Al se fajô fora insom a çiaré jô, che ch'al ê che pitâ tan dassënn sot a strada y çì ch'al falâ.

Can ch'al udô che ch'al ê, s' âl bëgn spurdü. Ne n'êl pa l'malan, chël gran malan da cor, che pitâ sciöche n viadû.

N pez âl çiaré pro l'viandant, spo s'âl impò fat coraje y â damané: "Çi falel pa, che t'à s tan da pité"?

L'malan çiarâ sö dër dala ria löna y dijô: "I sun ste ite y sö pur chësta val y i urô baié cun jënt, mo i ne derzâ fora nia, ch'i ne capî nia chël lingaz y insciö n'ài degun laur cun chësta jënt". Spo pitâl indô dassënn."

Mëda Caia, che scutâ pro a berba Bastl da Fontanac, s'la riô spo sciöche na mata y dijô: "Ah, maradëta, sëgn âl bëgn inçe imparé chël lingaz, no mâ l'gran malan da cor, mo dôta la tribù di malagn, dal plü gran al plü pice. Ah, aldédaincö ài bëgn cialfé laur, ch'ai ne purdüsc gnanca dô ne, cun düt ch'ai s'ingenerëia tan dassënn".

Bastl da Fontanac savô pa bëgn da les cunté ca por mëte da rì jënt.

Catrin y Lisa ê dôes vijines, dôes jones che ê corsciüdes sö deburiada. Denant co ji a scora fajôres blëita deburiada y can che ares ê datant, ch'ares messâ ji a scora, êres tres adöm, da ji a

scora y da gni da scora, da ji a mëssa y da gni da mëssa.

Al ê veramënter dôes amiches, che se gnô y s'urô bun y se daidâ fora, olâ ch'ares gnô pro; insciö se fajôres l'compito deburiada, se defenô üna cun l'atra, sce valgügn d'atri i urô fa val'tort y jô d'invêr inçe deburiada cun la liösa.

Can che ares ê a patrun, se scriôres dër gonót y can ch'ares ruvâ a çiasa, ê la pröma cossa ji a se cialfé.

Dër gonót él vijins, che s'à l'sënn y ne se vëgn nia y plü co ater éra pro i paurs insciö, che n té sënn düra dër dî, inçe da na generaziun y l'atra.

I vijins d'Agâ y de Grançiamp s'ê dagnora gnüs y se daidâ fora un cun l'ater.

Nanter vijins él dërt chël, purçiudî che un n iade pôra falé chilò y l'ater iade dailò.

A chë vijinanza d'Agâ y de Grançiamp daidâ dessigü inçe pro l'amur dles dôes fies di dui paurs, che se gnô tan, de Catrin d'Agâ y de Lisa de Grançiamp.

Çi che ê dër interessant, mo ne pudô nia dagnora ester dër bun, ê che Catrin y Lisa ti urô bun y se minâ l'medemo cheistian y che dui jogn ti urô dër bun y se minâ la medema cristiana.

Chi dui jogn â inom Nazio y Stefl.



In chël ann êl ste dër na bela aisciöda y la natöra ê bun trëi

edemes plü inant co d'atri agn. Insciö n'êl tröc de chi paur s ales basses, che â bele feter ruvé de sié pur san Pire de jügn.

Inçe l'paur d'Agà y chël de Grançiamp â mâ plü val' rödena da tosoré. Çi che ê dal artigöi, ê feter döt daite.

In San Pire, segra da S. Pire, dijô n té paur, che â l'çiampopré dër ért: "Iö â mâ plü chi rogn da sié". So çiampopré ê blot mâ rogn, olâ che çinamai la cöltöra messâ gni spudada purmez, çiu-di che zënza ne stôra nia sö.

Can che l'laur dl fëgn dà dô, â i paur s plü bel y pô n pü se lascé dôfora y trà l' flé.

Lisa de Grançiamp ê gran fancela pro l'gran paur da Mezcurt a St. Wolfgang. Inçe ailò âi feter ruvé de sié ite çi che ê da fëgn y ara â podü gni a çiasa pur na té picia edema, inçe pur gauja che süa uma s'ê amarada y ai adorâ insciö l'aiüt de Lisa. Mo dea che süa uma ê söla buna pert y lovâ bele y ê inçe buna de cujiné val'al om, pudô Lisa plülere s'la dé buna y purchël êra jüda ia dala Catrin d'Agà.

Deburiada âres fat fora de se fa lëde n dé y ji sön munt. Inçe i patruns ê insciö cuntënë y minâ, ch'ares se pudess tó cun vëres n carnî de liché y n pü de sé pur i tiers, che ê bele in chël ann val-günes edemes a munt. Döt ê tan bunurî y purchël êsi bele jüs dan San Jan a munt cun i tiers, l'paur de Grançiamp cun na mansa y chël d'Agà cun cater.

Catrin y Lisa s'arjignâ ca döt cant bele la sëra denant y jô adora a durmî pur ester bunes l'ater dé de luvé a bonora y ester dër adora sön tru pur i sciampé al gran çialt denant che ares ruvass sön Somamunt.

Ch'al ê çiamó scür, les udôn insciö cun n bel gran ruchsoch plëgn de patüic, üna indô l'atra, jon dô chël tru de munt sö.

Da pié ia âres çiamó de vigni sort da se cunté, mo spo scutâres. Da ji söpert ne dessun nia çiaculé, çiu-di ch'al é dopla fadia y l'iade ê lunch y implü cun cotan de çiarîa söl spiné. L'tru savôre pô adamënz, tan de iadi êres bëgn jüdes te süa vita dailò sö.

Plan, plan, gnô l'alba y tratan ch'ares jô bel chitamënter y tres söl medemo pas, pudôres scuté pro al concert di vici che gnô tres plü bel y interessant, plü dé ch'al gnô, a man dërta y a man ciampa dl tru, sön chi lëgn s y tles brüsces dlungia tru.

Mai n.âres çiamó aldî çiantan n té gröm de vici, tan de vigni sort, un plü bel co l'ater, sciöche ai çiantass a strit pur davagné. Bindiçê n'udôres inçe joran da n lëgn a l'ater. Al n'ê de vigni curû, ch'ares ne i cunesciô gnanca ne.

Sö amez chël bosch êres t'en iade stades chites y Catrin mostrâ, zënza di na parora, ia da n té lëde, olâ ch'al ê bele n pü luminüs.

Çi êl pa coraia? Ne n'êl pa la olp cun dôes de té piceres che fajô damat cun n zop.



Pröm auto a Al Plan de Franz dal Broèia.

Mo les döes jones n.â nia dî podü çiaré pro. La vedla olp â fat n té cêr vers, spo se n'êres stades y an ne les â plü ater odüdes. Les olps â n nês tan fin, ch'ares sint bele dalunc l'tof de val' d'ater. laprò âres edli che vëiga çinamai tl scür.

Catrin y Lisa jô mâ inant. Tan dî sarâres bele jüdes? Bun döes ores.

I lëgns gnô tres plü cürè y l'bosch gnô tres manco spëss. Al metô man i barantli y nanterjô les rôes de Paracia da öna na pert y chêres de Munt da Peres da l'atra pert.

L'gran bosch ê ruvé. Mâ plü val'cier y val'lêsc spudidlé cher-scîol çiamó nanter les gran costes de barantli sö.

I lêsc â so prüm vërt, tan lisier y morjel sciöche na flu de pavé.

Al s'ê bele fat scialdi dé y da chi crëp jô gnôl na buna aria frë-sca, che rinfrëscâ l'corp scialdé de Catrin y Lisa.

Nanter chi barantli sö êl mâ plü na sëmèna che jô inant y fajô ótes çina olâ ch'al ê inçe i barantli che se ruvâ.

Ailò stôres n momënt chites, mo mâ impè y nia sëntades, y çiarâ sö al Crist de Somamunt, da olâ ch'ara jô spo da l'atra pert jô.

“Sc'an palsa massa adora”, se dijôres, “spo se stançiun mâ”.

Purchël stôres impè a çiaré sö pur chi crëp, olâ ch'al sluminâ bele sciöche or l'prüm sorëdl, a çiaré inçe dô la val de munt fora

y jö, çi gran iade ch'ares â bele fat.

Çina sönsom êl çiamó zirca na mes'ora, sön na sëmena da saurun y da giara.

Canta chël, mo t'en iade âres l'sorëdl söla frunt, che scialdâ, y insciö êres cuntëntes de ester prësc sönsom.

Interessant êl mâ, che denant co ruvé sönsom, vãn çiamó plü debota.

Sot l'Crist de Somamunt stôres chites, se signâ y se terjô jö l'suiüs che rogorô jö dla frunt.

Spo dijô Lisa: "Catrin, i jun ia y jö dal lêch de munt. Al é tan bel coraia dlungia chë ega".

Pur ruvé ia dal lêch de munt, messâres na ota passé na té picia costa, spo êl bele l'lêch de munt che çiarâ bel bröm lajô sö y les inviâ jö dlungia.

Söla spona dl lêch stôres ma-dër na ota, zënza di na parora, y çiarâ ite pur l'lêch, sciöche ares foss incantades o odess gnon fora dl lêch les salighes de munt, sciöche chi da zacan savô tan bel da cunté les sères d'invêr, dô la corona, pro la lüm da petrolio.

Döt ê tan chit y bel y da pêsc. Dalunc invalgó, magari da Munt da Peres jö, aldîn bindicé l'sonn de na çiampanela, che i dô çiamó plü na bela saù a dôta la natüra de munt.

Can ch'al é corassö jënt purin-cërch, êl inçe defata i agaciuns danman. Insciö êra stada. Apëna che les döes jones s'ê sëntades jö ailò dlungia l'lêch söla cortesc



Menè taies ite al Sarè - S. Çiascian.

y s'â tut fora val' da mangé, jorâl adalerch cater o cinch agaciuns bel ia dlungia, sanbëgn a petlé val' da mëte tl bech. Chi tiers sint bele dalunc l'tof de val' da mangé y edli ài tan de fins y sterse, che nia ne i sciampa.

Mâ n tô de pan y n tô de ciocolata s'âres tut fora de ruchsoch; da marêna urôres pö ji a se fa jö dales üties.

Ares sciurâ inçe val'frogores ite te lêch y atira strisciâl adalerch schires de frili, chi pici pêsc che é tles eghes de munt y che vëgn inçe adorâ pur pié i pêsc plü gragn tla gran ega. Inçe a chi i çiarâres pro n pez; al ê tan bel,



Äna dles prömes vaçes cumprades da l'Austria 1935.

sciöche ai smizâ ia y ca tan debota, ch'an ne pordejô apëna da i çiaré dô.

Can che ares â albü mangé chël tô de pan y de ciolada, lovâres sö y jô jô dales üties de munt, zirca na mes'ora de tru.

Les üties de munt é tl post plü bas de dôta la munt, metüdes ite tl çiappei bel vërt de munt, che é n bel gran plan te na gran büja y incëria coi y crëp, che la stlopa dal vënt, che vëgn da vigni pert adalerch sö pur munt.

La maiù pert di tiers é feter döt isté sö pur chi coi, sö pur les costes y tles vals ite y fora pur la munt. Mâ in cajo de dër rî tëmp

o de nêi vëgni abinâ adöm jô te çiappei de munt. Te çiappei vëigun zënza mâ scialdi les vaçes da muje, chères da videl y de té vidì dër jogn y spo l'tlap dles çioures, che salta vigni sëra dlun beriàn jô dales üties. Valgünes é inçe da muje.

Laota é l'ciamó n frogoré davert te ciolà, olà ch'al gnô cujiné, fat ciote, çiajô, zigher y smalz. Dlungia êl na té picia stüa cum n mogun, na mësa, banç incër dôta la stüa y n scagn o läter. Te na té "dispensa", sc'an pô i di insciö, dlungia ciolà y zënza finestres, êl sö pur müir cinch o sis scafes, olà ch'al gnô cunservé l'smalz,

l'èiajò y l'zigher, òina che i paurs gnò a se l'dò.

Feter vigni dé ruvâl paurs adalcher a ciaré dô ai tiers y a i porté liché y sé y inçe datrai farina, pan y sé al famèi de munt, che ne ruvá laota döt isté nia jò tl paîsc.



Franz Richard y Maria Sottara dan cotan d'agn.

Che l'famèi ess dagnora da vi-re, fistidiâ pa bëgn l'maurigo, che gnò metü dales fraziuns y â da fistidié de döt l'andamënt dla munt.



Lisa y Catrin ê cuntëntes de ruvé jò dales üdies de munt. L'poch söl spiné metô bëgn man da pesé dô da tan de ores de iade y l'sorëdl metô inçe man da scial-dé dassënn la goba y la frunt.

Can che ares ruvâ dlungia la ütia, aldîres dassënn baian da ütia de munt fora. Al messâ n'en

ester de plü laite, mo plü co ater aldîres dôes usc, chëra d'en ël y chiamó de plü chëra d'en n'ëra.

Ares n'urô nia atira ji ite te ütia, purchël se despiâres l'ruchsoch y se sëntâ jò sön chël banch dan porta.

Ares ê inçe curioses de aldî n pü çì discurs ch'al gnò fat te ütia.

Dô da n strüf n'ële un che cigâ sön chël col sura l'èiampëi. Ares ciarâ ia y sò y udò chël pice famèi de munt, che gnò spo dlun saltan corassö jò. Al sarâ gnü a marëna. Al ê n müt dl vijin dla Catrin y l'famèi ê dër cuntënt impara.

Ai paurs dijò l'famèi: "Cun chësc môt sunsi cuntënt. Al olga bel, an pô i cunfidé döt y al é tan bun da salté. I sun dër cuntënt impara."

Berto, insciö âl inom l'möt, ê defata ste ailò. Al cunesciô san-bëgn bun Catrin y Lisa, les saludâ bel y jò ite dal famèi a di: "Al é cafora dôes de té beles jones, che ne s'infida nia ite".

Spo gnól fora l'famèi, les saludâ y dijò: "Gnide mâ ite, caite te stüa n'él tan de bi incö, che fesc l'aurela cörta. Chiló te munt n'él nia vigni dé n té divertimënt. Gnide mâ ite".

Catrin y Lisa tulô spo fora de ruchsoch so carnî y dijò: "Chiló él n pü de liché y n pü de sé pur i tiers.

Spo s'unse tut cun nos n pü de farina da se fa da marëna. Na gota o dôes de smalz se periunse bëgn nos cancalé. Naota junse te

stüa a udëi cì bela compagnia ch'i ëis".

L'famëi tulô i carnîs de liché, de sé y de farina, dijô bel dilan, y i metô sôna scafa de ciolà.

Can che Catrin y Lisa ruvâ te stüa, èl düc chi laite che scraiâ: "Iojo, iojo, che ch'al vëgn".

L'Simele metô laprò. "Les plü beles jones dla bachëta".

Che èl pa ailò te stüa? Al ê l'Simele, che ê indò n iade gnü sön munt a çiaré dô ai tiers.

Spo èl la porsona che ti â l'maiù sënn al Simele, la Ursula. De Ursula unse bele aldì. Ursula fajô la troghera. Ara â corajö dlungia la gran ega na té ria berçia döt strënta, olâ che ara ne fajô



Zumpradù a Corvara 1935



Giuvani y Franzl dan stala - Col Corvara.

nia laprò, çiu di ch'ara n'ê feter nia ailò. La maiù pert êra pur l'monn alaizòghera y se tirá l'vire cun de vigni sort de patüic ch'ara cumprâ y venô çiamó n iade tan cèr. Sc'ara messá ti porté val'a valgügn dala cité, spo i damanâra pa bëgn tan, ch'ai la lasciá in pêsc n n'ater iade.

Insciö suzedôra, ch'ara messá ji defora decà a fa la troghera, çiu di che te so paîsc n'èl mâ plü püè che i metô sö val.

Ursula ê na müta vedla, mo no tan vedla d'agn, sciöche ara çiarâ ca, essun urü di. Ara n'â ailò apëna cincant'agn, mo ara ê burta y da faldes sciöche na stria da cënt agn.

Al ê na gran ëra, megra tl müs y cun n crof sciöche la maiù tlunca dl Moar da Ras laota dër dadî. Ara mostrâ ca edli sciöche n düle. Sciabes âra sciöche n üsc d'ara y vistida êra cun burduns de



Yogn da Lungiarü 1913.

râs, che süia uma arà bele albü, tan sluminâi a vërt y a ros. Les iames âra bunes y da porté val' ne i stôra zruch a degun ël.

Savëi savôra dôt de diüc y stlafâ inçe fora dôt a diüc.

Çi che ara á l'miù, ê la lëiga y chëra menâra tan dassënn cun dôta süia grauta, çina ch'al i stô sö l' flé, spo gnôra ghela y börna y messá se sënté a palsé. Chi momënc manaciâra da murì, mo ara ne dörâ nia dër dí, spo jôra indô inant cun la gramora.

Ara â l'förtl de fa n camel fora de na moscia y de mëte sotessura families y vijinanzes intieres.

Dô ch'ara s'â n iade cialé na rüsciada dal vicare, âra pa impò n pü lascé dô les discordies, purchël messâra scialdi ji ite pur les

atres vals pur urëi gni lëdia de so plunder.

L'maiù sënn ti ára al Simele, dea ch'ara minâ tres, che chël l'ess cundiüta da vicare.

No, noo, dada dant l'â pa bëgn dôt n n'ater pur gauja ch'ara l'â scraié fora tan dassënn, ch'al ne pudô bëgn nia plü scuté. Purchël êra gnüda cherdada dal vicare, che la cunesciô bele pur d'atres lamentanzes da pert de jënt dl païsc.

Ara á bëgn tan damané y tamedjé fora l'vicare, che che l'â dada dant, mo al n'â sanbëgn mai anunzié parora. Al ti â mâ tignì na dërta perdica y l'â lasciada ji cun les parores: "Çiamó n iade ch'i aldi lamentanzes, spo n'udëise n pez alalungia nia plü l'sorëdl".

In chël iade â inçe Ursula metü man de pité y se n'ê jüda cun la goba lavada.

Can che ara ê fora in porte, s'ojôra y dijô a vëra instëssa: "Chël diau de Simele él ste".

Ursula ê inçe in chël dé te ütia de munt. Ara cumprâ smalz dal famëi y jô jô te val' hotel de Puster a l'vëne.

Mo spo ël çiamó zacai ailò te stüa de ütia de munt. Al ê Nazio, l'verdaçiaces, ia dô chë mësa, plülere tl scür.

Can che al é gnü ite les döes jones, les âl saludades dër bel y vëres l'â inçe saludé y s'ê sëntades ia dlungia, impröma Lisa y spo Catrin.

Ares cuntâ dassënn de dôt l'ia-

de ch'ares â fat in chël dé y de dôt l'bel ch'ares â udü söl iade.

Can che ares ê n pü palsades fora, dijô Catrin y Lisa: "I jun a fa da marëna; al me sà che l'magun mëtes man da brunturé.

Lisa damanâ a Nazio: "Àste bele marné tö"?

Nazio respognô: "Ciamó no, al né mine tan prescia. Sàste, Lisa, n té iagher â pa de vigni sort te ruchsoch y marné marënel can ch'al i vëgn inmënt de avëi fan. Ehe, al sará pa bëgn feter l'ora dla marëna. Al me sà inçe a me, che l'murin mëtes man de ji a ôt."

Tratan che les döes jones luvâ sö pur ji a fa da marëna, dijô Catrin A Nazio: "Nazio, sparagna to patüic te do ruchsoch; i te portun nos da marëna". Y cun chëstes parores se n'êres stades trames döes fora in çiasadafüch, sc'an



Çiamò n iade siur Ujöp Dasser

pu dôt i di insciö a chël local tan fosch da fröm.

L'famëi arjignâ ca dôt cant y spo se metôres a fa da marëna. Trames döes s'âres tut farina cun vëres y ares n'â assâ pur fa n bun pôsl, no mâ pur vëres, mo inçe pur i famëis, pur Nazio sanbëgn inçe, y spo pur l'Simele y inçe pur la Ursula.

Apëna che Catrin y Lisa se n'ê stades fora de stüia, aldin bele la usc grauta da corf che scraiâ y brunturâ y ti tacâ la müsa al Simele.

Mo ara ti tirâ dant dôt cant, çì che ara savô. La maiü pert êl baujies y calunies. Çinamai ti tirâra dant, ch'al ê n iade jü a balé cun üna da st. André.

"Aah, catö", se metô l'Simele, can che Ursula cialfâ la toss dal blot scraié, "laota ch'i ê jonn, m'esste inçe tö urü. Mineste, ch'i n'âi nia tofé chël adora assâ. Mo tan de paternostri dijôi inçe laota, ch'i n'â nia albü la desgrazia de tomé te chë ciorda. Sàste, an spaventadl êl mâ l'pargaró che i mët sö val', no d'atri".

"Çi? Çi"? aldin indô la usc dla Ursula, che cialfâ mâ la scaia ala boçia dal sënn, "chël ne me lasci nia di".

"Parete spo, burta gramora", respognô l'Simele y s'la riô.

"I la lasci ji inant", scraiâ la mëda cun süia usc da corf, "i la lasci ji inant. I à pa bëgn testimonni assâ... i la lasci ji iannt".

"Lascela mâ ji iannt tö, çina jö da chël da cor. Chël te furçia pa



Chi dal 1913 - Al Plan

bëgn sö y te lascia sön furçia, çiu-
di che da borjé, fajeste massa n
gran tof inè al malan.

Lascela mâ ji inant tö, sce t'ôs
indô cialé na dërta purdica dal
vicare”.

Sëgn êl inè Nazio che se lasciâ
aldi. Al ne ti urô gnanca dër n
gran bun ala Ursula, çiu-di ch'ara
l'â inè vël albü cotan de iadi söi
cor y implü la udôl bindicé
sciampan fora pur chi bosc y te
chères çiasotes êl bindicé val'
che jô mançia. Che êl pa ater co
la Ursula che lasciâ ji cun vëra
adascusc çì che n'ê nia so y ne
tacâ nia toch.

Les patrunes se lamentá inè,
ch'al ruvâ demez i üs fora dles
côes dles iarines. Che ê pa l'me-
der, che jô coi üs, ater co la Ursu-

la, çiu-di che da cumpré n'en cia-
fâra mine plü ne dales patrunes
dl paîsc.

Ursula ê bele luvada sö, che
Nazio dijô: “Oh, speta mâ n pü,
burta gramora, çì àste tö dit de
me? Ch'i ess copé na müla de
rehl, ha? Y ch'i foss de nôt tres
fora pur chères çiamenes dles
ères? Sëgn atira ói che te me dàs
resposta dan l'Simele y dan les
dões jones Catrin y Lisa, scenó
te lasci inè iö n iade ste sëntada
sön chël scagn dan l'vicare. Spo
sraieste incërch, ch'i tichinèi la
püra jënt, che n'â nia laur y n'â
nia da vire y é sforzà da ji a se
copé val'tier de bosch”.

Chèstes parores âl veramënter
dit n pü da soz, che sü edli slumi-
nâ mâ.

Sön chësta cïafâra n sënn tan gran, ch'ara tulô ca so ruchsoch, jô fora dal famei y dijô: “Dàme chël smalz, ch'i un sciacaré. Paié l'ài inçe bele. Chilò ne stai nia plü”.

L'famëi i dô chël smalz, ch'ara se metô spo te ruchsoch. Spo

s'un jôra dlun brunturàn ia dô chël col jô cuntra Valvërda pur ruvé da Braies jô a vëne chël smalz te val'ustaria, olà ch'ai â furesti.

Can che la mëda se n'ê stada, metô Nazio les mans sön mësa, s'lariô y dijô: “ester éra impò da



Musiga
d'Al Plan
dô la pröma
vera sön
Col de Lana



Jep da Büla y Tone da Pidila - Jü da S. Martin.

rì, ch'i sun ste bun da spriguré chë gramora de Ursula”.

Valvërda é inçe n post da tröc funguns. Inçe de chi se n'âra mettü te ruchsoch, la Ursula, çi che ara â albü lerch. Döt jô ia fora pur Puster sö.

Intratan â les döes jones fat da marëna y düc chi che ê ailò, â ciafé pôsl assà. L'lat laprò â l'famëi dé ca.

Tratan marëna n'â l'Simele tan de beles da cunté dla Ursula, ch'al metô düc da rì.

Pro marëna s'ê Catrin fata ia

dlungia Nazio y inçe chël n'en savô de stersces dla Ursula.

Nazio â dër la buna löna y ara jô cuntada n pez alalungia de vigni sort, çina ch'al ê bindicé l'ambria d'en gran nio fosch che fajô oramai scür te stüa de ütia, che â mâ döes dër de té pices finestres.

Lisa dijô inurchëltan: “Catrin, i mëssun çiaré de s'un trà cuntra çiasa. An ne sà nia, sc'al vëgn çiamó n dër tëmp”.



Catrin y Lisa s'â indô vistì so

ruchsoch öt, saludá Nazio, l'Simele y i famëis y s'un jô cun la buna löna.

L'Simele y Nazio stô in chë sëra ailò suranöt. I iagri â ia dô chël col na ütia cun na picia çiasada-füch da se cujiné valch y spo valgünes prïces insulater pur ste a durmì.

L'Simele jô dô marëna n pü a i çiaré ai tiers, sce döt ê bëgn apost y Nazio rodâ n pü da munt sö.

Da sëra spo ési trami dui ia da ütia di iagri, mo denant urôi ji n strüf ia dai famëis a vila.

I famëis, che ê da sëra tan gonót susc, ê cuntënë d'avëi n pü de compagnia, olâ ch'al gnô cunté de vigni sort. L'Simele y Nazio ciarfâ inçe na bela copa de lat frësch, mo purchël messâi ste ailò a daidé di la corona.

L'famëi de munt ne jô nia a durmì zënza avëi denant dit la corona y datrai garatâra pa propi cotan lungia, tan che chël pice famëi, che ê döt l' dé salté y ê stanch, s'indurmidî sön n té banch. Purchël ne gnôl nia rî l'famëi. Al se dijô mefo la corona inant su. Da di dô fajôl plü na picia usc. Chël urôl bëgn ester, ch'an savess ch'al ê valgügn che dijô dant y inçe valgügn che dijô dô.

La corona ne lasciâl nia fora. Al dijô pa bëgn gonót a chël pice famëi: "La corona messunse di. Impröma de döt l'adorunse nos, ch'i restunse sagns intun y ch'al ne se stravëgni nia val' mal a nos;

lunc y lerch n'él pa degun dotur da ciarfé.

Y spo adorunse l'aiüt dl cil pur düc i tiers, che jënt s'à afidé y ch'i messun dé cunt. Sön munt él tan de prighi, crëp, rôs, tonn y tranì y rî tëmp. I adorun l'aiüt dl cil".

Insciö dijôl plü gonót al pice famëi. Chël pice famëi ê inçe dër n pros. Tla maza dla scoriada s'âl taié ite tan de sanîsc co che la spaternöra à gorôi y can ch'al ê invalgó su sön n col y ch'al â dlaurëla, se dijôl inçe su la corona y can ch'al â ruvé, tirâl n cighe che ringhini da n crëp a l'ater.

L'ater dé se n'ê l'igher bele adora de mez. L'Simele ciarfâ ia dal famëi de bun lat da gusté, dedô ch'al â daidé muje les vacës.

Spo se n'él inçe pié ia y sö cuntra çiasa. Gnü êl pur la val de munt sö y jöpert urôl ji pur les Slapadures.



Catrin y Lisa ê piades ia cuntra çiasa cun la buna löna, mo dô ch'ares â palsé n përd'ores, sintîres l'stanch tles iames.

Ara é la maiù pert insciö. ch'an ne sint nia atira l'stanch y l'stare tles iames, çina ch'an va, mo spo dô, can ch'an à palsé o impormó l'dé dô.

Ares n'ê pa gnanca dër ausades da ji t'un dé tan lunc y chël urô sanbëgn inçe di. Mo can ch'ares ê stades sön val de Çianros, êl inçe oramai passé l'stanch.



Clara, Emma y Loise da Piculin

Ares n'â baié nia çina ch'ares n'ê stades söl jù de Slapadures.

Ares ê inçe jüdes n pü debota, çitudi che les néores suracà gnô tres plü pesoçes y scöres. Ares s'ê spo sëntades dlungia sēmenai n pü a trà l' flé y s'assuié jö l'sui-ùs, mo ares ne la dōrâ nia dî. L'tēmp ê aladô, ch'ares çiarâ da da ji inant.

Madër nia ester sö pur munt, sc'al à da gni n dēr tēmp. Lēgns n'él nia da ste adasosta y la plōia vēgn gonót adalerch cun na gran fūria, cun vēnt y frēit y les grani-jores bat ados sciöche saites y an ne sà olà sciampé a se reparé.

Purchël se dijôres: "I jun mâ inant. Jö pur val dles Slapadures ésun prēsc y spo rovunse tl bosch y ailò unse altamo invalgô asosta sot val'lēgn."

Lisa minâ çiamó laprò: "Mi fossel çiamó fora tles Balsaries. Ailò él n tablé da munt y na çiasota, sce l'tēmp vēgn propi rî".

Dô chères sēmenes fora jôres scialdi debota.

Can ch'an se tēm dal tēmp spo vān debota y an ne sint gnanca l'stanch. Di ne dijôres oramai nia.

Al gnô tres plü scür. Da chi crēp jö gnôl na aria frēsca, che i savô buna tl müs d'assoitüs. Bindicé tomâl na gota pesoçia de plōia söla frunt y söi brac. Dēr dalunc aldin bele l'tonn bruntu-ràn y al glizernâ tres plü daimprò y tres plü gonót l'trani.

Lisa y Catrin se tumô y se signâ vigni iade che l'trani sluminâ dan sü edli.

Pur furtüna gnô l'bosch tres



3 fredësc dla
1. vera:
Martin, Franz
y Sepl Gasser
da Piculin

plü spëss, mo al ê pa inçe l'tëm-
poral che gnô tres plü daimprò.

Sura Munt da peres ca y jô pur
chi crëp menâ l'vënt de té cia-
rüsche, che somiâ de té burduns
scarzà. Ai gnô tan debota ada-
lerch ch'ai fajò spavënt.

Catrin y Lisa jô bëgn dër debo-
ta y olâ ch'ara jô n pice püch jö-
pert, saltares; madër ch'ares ro-

vass dan la gran plöia fora tles
Balsaries adasosta.

Çiamó n pëer de cënt metri âres
salté, spo podôres di de ester al
sigü.

T'en iade êl ste na traniada tan
grana, ch'ara sluminâ a ghel y a
oranj chi parëis alè de chi crëp,
y lassura n splundrun tan gran,
che la tera tromorâ y les dôes

jones stô pur n momënt chites y se çiará madër zënza dî na parora. Ares se temô dassëmn. Sön chë tonada êle sciöche l'cil se foss davert y la plöia â metü man da gni jö söla natöra, sciöche ara uress t'en iade la bagné.

Mo Catrin y Lisa ê ruvades fora in pré dles Balsaries, â sburlé ite l'üsc de çiasota y spo êres sot a tet.

Sanbëgn ch'ares s'â incë ciafé

de che plöia grossa, moscedada cun granijores.

Mo spo êl pa bëgn gnü la gran dramada y jutada, mo ares ê sot a tët.

Bun na mes'ora âl döré chël tëmporal. Jö de chi crëp gnôl mâ de té rüs, che s'abinâ spo te chi sfossà y tles vals y brodorâ spo dala munt jö y se tulô döt çì che i stô te tru pur l'porté cun na dërta vera y n dër sciüsciüre jö tla



Dui jormagn
da Lungiarü
Planatscher



Fam. Pedevilla da Jù - S. Martin.

val. Crëp, raïsc, lëgnis intiers gnô scarzà demez da so post y portà cun na dërta flötèna jö a val.

Les döes jones stö madër ailö te çiasota y ares s'â metü a di paternostri. Al n'ê pa de morvëia. Insciö fajö inçe l'pere y la uma a çiasa, can ch'al gnô n dër tëmp. Laprò gnöl spo sciurè ega santa alaleria y borjé valgüines rames benedides d'urì.

Da St. Wolfgang y da chi atri païsc dla val de Puster aldìn sö, ch'ai sonâ al tëmp.

Plan, plan, lasciâ dô i tranîs y l'tonn y al gnô plü luminùs. Corafora sö, cuntra la sëra, gnöl bele sarëgn. Al ê bëgn mâ ste n dër tëmporal, che passâ da na munt a l'atra y da na val a l'atra, mo

olà ch'al tocâ, pudôl fa n gran dann y ê da tumèi.

Defata spo âl inçe lascé dô de plovëi y Catrin dijö a Lisa: "Lisa, i jun pö mâ indö inant, al à lascé de plovëi y al vëgn da sëra. Un çiamó cotan de iade da fa çina a çiasa."

Al ê inçe indö l'sorëdl, che se lasciâ udëi y scialdâ tan co de-nant. L'tëmporal â bëgn rinfrësché la natöra, mo l'sorëdl ê atira indö ste bun de la scialdé ite.

Dö chël tru fora êl scialdi da bosch y d'ambria y impò çiamó n pü frësch, bel adaldërt da ji. Sön chi lëgnis êl çiamó plëgn de gotes dla plöia che sluminâ sciöche cristai tl sorëdl dla sëra y ares tomâ jö söl cè y söles scia-

bles dles jones, che jô dlun s'la cuntàn.

Fora in Col dai Corf, olâ ch'al ê n iade ste n té pice pré da munt y al ê n pü lède, metô man l'tru da ji plü jöpert.

Denant co pié jö, stôres chites y se dijô: "Çi à mo fat l'tèmporal ia in chël gran sfossé, ch'i mès-sun pa çiamó passé. An alda çiamó l'sciüsciüre dl'ega. Da n té tèmporal s'abinel gonót sö tan d'ega te chël sfossé, ch'ara se tol döt èi che é incèria y va fora y jö cun tan de material, ch'al é da tumèi".

Lisa dijô: "Aé, plü iadi âra manacé da ingravé ite l'Bagn Bergfall y la strada lajô fora âra inçe desfât valgün iadi".

Can che ares ê ailò, ch'ares baiâ de chël sfossé, aldires cigàn sö sot chi crëp. Ares çiarâ sö de chël vers, olâ ch'al gnô adalerch l'cighe.

N secundo iade y n terzo iade ringhinî l'cighe jö da vëres. Sanbëgn ch'ares messâ tres çiaré sö y Lisa ê la pröma da udëi n chestian corassö sön n té banch decà dla gran rô y ara l'â inçe cunesciü.

Inçe Lisa y Catrin deburiada cigâ sö cuntra chi crëp y al ringhinî indô zruich.

Spo aldires ch'al scraiâ jö: "Spetede, i vëgni, i vëgni atira".

Al ê Stefl. An udô ch'al gnô ca pur chël banch y jö pur na té picia risa. Spo ne l'udôn n pez nia plü,



Scolari da Lungiarü - 1928.



Cioures tla val de Mareo - zacan

mo ara ne dörâ nia dî, ch'al ê ailò dan les dôes jones, les saludâ y dijô: "Olà gnëis pa os adalerch incö"?

Lisa: "I sun stades sön munt cun n pü de liché y sé ai tiers y da gni zruç urônse gni da chësta pert fora y jö pur ne fa nia indô l'medemo tru jö pur val de munt".

Stefl damanâ spo: "Spo sëis ruvades te chël tëmporal, ha"?

Lisa: "Tan ch'i sun rovades fora te çiasota dles Balsaries deuant ch'al gniss la gran jutada y insciö ne s'unse pa gnanca tan bagné no.

Olà êste pa tö ste, Stefl"?

Stefl respognô: "Chël Florian cunescëis bëgn? Chël Florian à

chilò sö l'bosch y al m'à dé dui çianac de cier da snizlé. I urô n pü rodé sö pur chi crëp y can ch'al gnô chël tëmporal tan t'en iade, sunsi sciampé adasosta. Sàste, i cunësci corassò n té crëp çiaól y ailò sotite ài albü asosta bel assà, tan de plü çiamó, che l'tëmporal gnô sura munt ca. Sc'al foss gnü da Mantignoses ca, fossel ste peso.

I ê bele pur gni jö, ch'i s'à udiü os dôes y i s'à inçe atira cunesciü. Ah, savëis, edli ài de bugn".

Lisa: "Vëgneste spo sëgn cun nos fora y jö a çiasa"?

Stefl: "Ah no, chel no. I à çiamó da taié jö chi dui çianac, purchël stai chiló insnöt. Ia te tablé dles Balsaries él çiamó n pü de

fëgn y inçe n linzó y spo propi frëit n'ël nia. Indoman röi pa bëgn fora y jö. I ti l'â pa bëgn dit ala uma, ch'i stô fora na nôt”.

Catrin minâ spo: “Iö ne m'infi-dass nia da ste insciö sora söna munt de nôt, mo sanbëgn n té ël... mo, Lisa, n'unse nia ora de s'un trà a çiasa”?

Lisa: “Sanbëgn, Catrin, ch'i un ora da ji, zënza se stâi çiamó cun festide chi da çiasa. Co éra mo cun chësc gran sfossé caia jö? Pôn mo passé”?

Stefl dijô spo: “I vâi madër cas-sö a me tó l'zapin, ch'i à dô n té lëgn, magari öghel da fa sëmena, sce l'tëmporal l'ess mo ruvinada. I vëgni spo a se daidé sura sfossé ia, spo m'un vëgni indô sö”.

Insciö l'âi fata. L'zapin â propi cotan oghé da fa sëmena sura chël sfossé ia, çiuð che l'tëmporal l'â dër ruvinada.

Da ji sores suraia, Catrin y Lisa, s'esseroes pa propi tomü.

Spo ères jüdes inant y Stefl ê jü zruçh.

A çiasa êl spo n gröm da cunté.



Nazio y Stefl ê dui jogn dl paîsc da San Vi, trami dui zirca dla medema eté. Nazio sarà ste de val'agn plü vedl co Stefl, mo al çiarâ çiamó fora tan da jonn co Stefl. Da pici insö êsi inçe vëi sta compagns, che jô a scora deburiada, fajô l'compit deburiada, fajô blëita deburiada, mo inçe val'veres deburiada.

Nazio ê l' terzo de na familia

de set mituns, che abitâ söla Gran Costa. Bele scialdi da jonn mostrâle ligrëza da ji ala çiacia. Sanbëgn ch'al messâ inçe vël ji a patrun pur se trà l'vire y se davagné val'pur la vita. Mo purnant ch'al cialfâ fora n pü de tëmpe lëde, jôl ala çiacia, imprüma de cunrabando, sciöch'al n'ê laota tröc che fajô, y spo cun la cherta da iagher. Dea ch'al s'astilâ dër bëgn y mostrâ gran interesse pur la çiacia y pur i bosc, êl devënté verdaçiaes. Cun l'paiamënt êl cuntënt y n'â nia plü bria da ji a patrun.

Al ê n gran amich dla natöra, di bosc, di crëp, di ciüf y di præ y sanbëgn inçe dla sëlvarjina. Sc'al abinâ invalgó n rehl o çiamurc ferì, l'piäle, se l'portâ a çiasa, çiarâ de l'vari y l'lasciâ spo indô ji.

A çiasa ti â so pere lascé cotan de tô de pré ia dô la majun, olâ ch'al â fat na sî incëria pur de té tiers de bosch da vari.

Sc'al piâ datrai val bilder, che n'â sanbëgn nia la cherta da iagher, ti tacâl na bela gran purdica, mo ne jô nia a l'dé dant. Insciö n'ël nia purseghité dai bilderi y al se cumportâ cun diüc scialdi anfat.

Stefl ê fi su y abitâ cun süia uma vëdua na té picia berçia lajô dlungia l'ega, olâ ch'al passâ inçe la gran strada dla valada.

Dlungia chë picia çiasa âl inçe n tô de pré y incëria n té pice bosch da zirca dui hectar, olâ ch'al ê patrun. Te chë picia stala



Jënt da S. Martin - 1920.

de chë picia majun daite ala cïassa âl na vacia y döes cïoures, che süa uma ojørâ y rincurâ la maiù pert, cïudì che Stefl instëss ê gonót söles störes a tiesce, can ch'al cïafâ laur.

Laota êra insciö, che i artejagn tulô sües tlaucheres y jô söles störes a lauré, olâ ch'ai stô mefo cïna ch'ai â laur. Datrai gnôl inçe pro da ji adores, d'isté da ji a sié, da d'altonn da ji a fëgn y d'invêr da ji a trà taies.

La domënia dô ch'ai â lauré pro n paur, cïafâ i artejagn la marëna pro chël paur.

Mo sanbëgn che döt adöm ne portâ nia chël gran gröm. Laprò n'urôl nia lascé döré fan süa buna uma, che se porvâ bëgn inçe tan da cujì y da fa scofuns.

Çi ch'ai messâ cumpré, ê mefo impò dô la rata cêr y insciö êl,

da dî la virité, de massa da muri y massa püch da vire.

Çi fajôl pa spo Stefl? Al jô mefo fora pur chi bosc y sö pur munt a se dô la cêr. Al ê da capì, ch'al ê n laur dër prigurûs, ch'al â impröma metü man pur l'bujëgn so y dla uma y ê devënté spo plü tert inçe n viz.

Ara é mefo gonót insciö al monn. Impröma mëtun man n té patüic proibì, spo vâl inant cïna ch'al vëgn n viz, ch'an n'é nia plü bugn da lascé cïudì che vigni viz é sciöche na cïamëja de fer, che tëgn toch y ne lascia nia plü la liberté.

Zënza, mëssun dî, che Stefl ê n dër jonn pros, de buna orenté da lauré y inçe bun da lauré. Al â ortü y insciö pudôn l'adoré fetter sön vigni laur y jënt l'â ion. Al cïafâ inçe laur, can ch'al n'ê,

mo laota ch'al n.ê ciamó degun turism, falâra pa bëgn gonót col laur. Al n'ê nia y sc'al ê, messân pa bëgn lauré bunmarcè, datrai inçe ester cuntènè mâ cun la spëisa.

Ai n'ê pa bëgn dessigü nia ma-lausâ laota, mo vire urôï inçe laota y purchël ê un o l'ater sforzé da ji a se chirì l'pan da vigni dé o la cêr te chi bosc o sö pur munt.

Laota ch'ai â la meseria che cïará dai edli fora, êl düè che urô vire y ê cuntènè; aldédaincö ch'ai â assâ y inçe de massa, n'ôi nia plü vire... çì n spavënt!

Sanbëgn, sc'ai abinâ n bilder, la paiâl pa bëgn sterscia, mo l'viz ne gnô pa purchël nia mëinder. An la fajô mefo plü sigüda.

Aldédaincö él veramënter mâ plü n sport y purchël él düè che à l'möt de tó la cherta da iagher.

Setfl ê n bilder y Nazio n iagher, mo inçe Nazio savô che Stefl jô a bilderné. Impò êsi dui de gran compagns y de bugn amîsc.

Les domënies y les festes cartâi deburiada. In les Antlê y in la festa dl Cör de Gejú portâi deburiada l'gran cunfarun dala prozesciun. Sc'al n'ê nia chi dui, spo n'urôl ester trëi a porté chël gran cunfarun, mo sc'al ê Stefl y Nazio, spo ti êsi bugn susc.

Ai jô deburiada sön les segres y a balé y çinamai a marcè da San Scimun.

Canta chël, mo ai ti urô inçe



Te Fanes 1914 - 18

bun ales medemes jones. Üna, la Lisa, la fia sora, essi trami dui ion maridé, mo bun ti urôï inçe trami dui a Catrin d'Agà.

Mo chiamó plü de morvëia êle, che un y l'ater ne savô nia de chël medemo fûch dl'amur, che vardô te trami dui. De chël patüic ne se baiâi nia y se l'tignî adascusc un da l'ater.

Mâ les dôes jones se n'â anadé dassënn de chël y inçe d'atra jënt, mo dea che Nazio y Stefl savô tan da se tignî ite y se comportâ sciöch'al alda, n'êl jënt che ne baiâ oramai nia de chël.

Co êra pa spo cun les dôes jones? Catrin y Lisa, trames dôes ti urôres bun a chi bì jogn, mo Catrin punsâ de plü a Nazio y Lisa de plü a Stefl. Stefl essera bëgn ion urü, chë Lisa; al i savô plü umil y simpatisc.

Lisa y Catrin baiâ bëgn ion nanter vëres de chi dui jogn Nazio y Stefl, mo a èi un che ares i dô i üs plü bì intënë y plü scrië da Pasca, chël ne s'âres mai chiamó dit.

Insciö jôra mefo inant. Ai ê düc cater te sü plü bì agn y da se maridé êl chiamó dî adora assâ, cis laota, olâ ch'al n'ê nia chiamó la usanza de salté te tënora purnant ch'an n'udô üna.



De chë gran stlafâ de Ursula unse bele aldî. Sc'ara ti piâ n iade sö l'sënn a valgügn, spo devëntâl sciöche n fûch fat cun öre, che crësc tres de plü y ne se la-

scia nia destudé, èina ch'al é öre.

Col mede Simele l'âra sö, èiudi ch'al ti â dit plü iadi la minunga y sc'ara l'incuntâ invalgò, ti essera plü ion spudé tosser ti edli. Mo col Simele gnôra vigni iade a trà la cörta.

Feter insciö l'âra inçe cun Stefl y cun Nazio. Ara ne pudô udëi, ch'al ê dui de bugn cumpagns y tan ion i essera metü sotessura. Ara i foss pa präsc n iade garatada.

Nazio ê verdaçiaces y al l'incuntâ plü gonót fora pur chi bosc cun n ruchsoch plëgn de funguns. Spo ti âl n iade, plülere pur damat, tignî dant l'stlop y l'â fata rosedé fora l'ruchsoch. Dal sënn gnôra mâ vërda tl müs y sü edli ê cöci da fûch y ara petâ fora la lëiga spizada sciöche na bisca, deperpo ch'ara daurî sö l'ruchsoch.

Pur i funguns n'in pudôl pö sot nia Nazio, mo al l'â tan sprigura da jö, ch'ara se porvâ mâ dassënn da daurî l'ruchsoch y ne s'intopâ apëna plü da desfâ l'grop dl cordun.

Mo, èi âra pa te ruchsoch? Funguns âra mà dui o trëi suraia y sotite êl döt patüic de cuntrabando, traghëc da fa fûch, peres da fûch, zaharinn, roles de tabach; döt patüic de cuntrabando, che gnô da l'Austria ite y ê laota daspavënt proibî.

Gnanca de chël patüic n'â Nazio degüna potesté o gauja de fa n vare de plü, mo al fajô impò de té gran edli pur la spriguré y dijô:



Familia da Lovara - 1951.

“Aha, sègn s’ài mo. Atira vài a ti l’di ai finazeri”.

Cun chëstes parores l’âl vera-mënter sprigurada. Ara trumurâ y metô man de pité.

Nazio ess ion rit, mo al messâ mostré scerieté y dijô: “Pur chësc iade se lasci ji. Metede ia osc plunder y jissun. N n’ater iade ne se lascëis nia plü pié”.

Ursula pochenâ adôm so patüic y deperpo brunturâna val’che Nazio ne capì nia. Spo s’un jôra col cé dër bas y ai çiaré dô purmez udôn mâ n té poch che ciancantâ dô chël tru sô.

Mo sanbëgn che l’sënn a Nazio ê corsciü al colm y ara se dô instëssa juramënt de t’in fa tan na steriscia, ch’al s’en sintiss dôta la vita.

Nazio ê gnü lassura insciö, ch’ara sciacarâ inçe de patüic de cuntrabando.

Te so païse y inçe ti païse vijins ne cialfâra nia da cumpré üs o smalz, çiuudi ch’ara ne l’urô apëna paié y jô spo a l’vëne sciöche l’or. Insciö dëssenâra jënt y cun süa ria müsa âra fat tan, che jënt ne t’in pudô nia plü.

Mo vire urôra impò y purchël âra metü man de smuchelné. Jënt la udô bëgn tres de plü da Sanciana ia y fora.

Çi che é anfat, se chir y se cialfa. Insciö êra inçe stada cun Ursula. Cun süa curiosité êra buna Ursula de cialfé fora dôt éi che ara urô.

A San Florian, bel söl cunfin, n’ël n pü na tara co vëra, che â

la çiasa bel dlungia l'cunfin. Defata ia delà dala dljia da San Florian êl na val dër strënta, che metô man cajö tla gran val y jô çina sön mut. Chësta val fesc çiamó aldédaincö, plü de 70 agn, l'cunfin cun l'Austria.

Sönsom l'païsc ê la val dër strënta, da vigni pert stlütta ite da lastun dër ért, brüsces y lëgn, olà ch'al ê oramai döt l'ann ambria y olà ch'an alda mâ i finc y l'calander çiantan da d'ai-sciöda y vëiga söla sëra y da doman la olp che slaiha incërch a chirì val'da mangé.

Decà da rü êl na té picia çiasa amez n té pice préy te chë picia çiasa abitâ na vëdua bela sora. Jö dlungia la çianô êl na té picia stala, olà che la vëdua ojurâ döes çioures.

La jënt i dijô la "Staan-Stasi". De dé la udôn dër püch y de nôt rodâra da l'atra pert ia da chi paurs da Ahrnbach y inçe çiamó plü lunc sura l'cunfin a cumpré n grôm de chël patüic, che Nazio ti â udü te ruchsoch ala Ursula.

Sura rü ia metôra mâ na té ria brëia, ch'ara tulô indô demez, can che ara ê passada. Sëmena n'êl purdërt degüna, mo mâ valgünes pedies ia pur chël lastun y nanter les brüsces, ch'al ê mâ la Stasi che cunesciô.

Cun chël patüic de cuntrabando se tirâra l'vire assâ. Can ch'ara jô incërch a vëne de chël patüic, spo l'âra te chëres gran gofes de chë gran gonela d'râs, olà che

degun finanzer ne s'infidâ da brançè ite.

Ne n'ê pa inçe Ursula gnüda a cunësce la Stasi n iade söla ferata da Valdaura a Sançiana y sëgn laurâra impara y fajô de bugn afari assâ.

Trames döes â npü l'medemo character. Zënza n'êres bunes da se tignì nia, de maiüs stlafes n'êl te dôtta la provinzia nia, mo te so laur de cuntrabando savôres da scuté sciöche na fossa.

Ursula ne t'impudô gnanca a Stefl. Savëis purçiudi?

Ara ê stada insciö. Bele dan da valgügn agn â Stefl senté n lëgn da minâi, da iacè, ia dan la çiasa. L'lëgn chersciô dassënn y l'ann passé êl lassura de té bi minâi, ch'i ti fajô la gola a de plü.

Ne n'êl pa n dé dl'edema dan la domënia da l'Urì, che Ursula rumpî jö les plü beles rames. La uma de Stefl â udü, ê debota saltada fora dan porta a paré, mo al ê bele massa tert. Ursula jô bele dailò jö cun na dërta granara sot al brac.

Chi dis dô l'â Stefl udüda sö tl païsc ch'ara venô de chëres rames de minâi da porté in domënia da l'Urì. Al ti les â tutes y ti les â dramades jö pur l'cë.

Sanbëgn che na schira de chi mituns da scora â udü y â metü man da rì y da cuiné.

Spo âl dé ca na vera mata y dô da chël ê Stefl so nemich. Dlund scraian y brunturan s'un jô Ursula dô la çiasa dl mone jö, sciöche



Chi da bosch da Mantëna - 1930 - ai se scialda la marëna fora en Plaies.

na stria che mess sciampé dala maledisciun de pater Ariel.

I mituns saltâ dô y scraia: “De-mez, t’infêr cun la stria de Plaies”.

Chësc â basté y fat la pazëda colma pur fa crësce ite tl cör de Ursula n sënn cuntra Stefl, che ne se lasciâ mai plü destudé, çina che la tera ne la stopâ pro.



Lisa ê söl iade da ji a çiasa. Al ê da doman. Ara ê jüda a mëssa y spo a tó medejines pur süa uma ia dal buteghier, che jô vigni edema n iade te cité a cumpré ite y portâ inçe a jënt çì ch’ai s’apostâ. Al â n té pice çiaval galizian, no bel, mo lisier y bun de iama, che

tirâ cotan de pëis dala cité ite y sö a çiasa.

Val’de plü n’ära nia da fa Lisa y s’un jô a çiasa.

Can che ara é sönsom chël tru ért, olâ che cater trus s’incunta y ch’an i dijô a chël post “La Cöna”, stôl t’en iade, sciöche ara foss gnüda dala tera sö, la Ursula, che se metô sciöche n jëndarm amesa tru y ne lasciâ nia passé Lisa.

Lisa s’â spordü dassënn y s’aspetâ val’ de rì da chë fetra Ursula.

La Scritöra dl Vel Testamënt â bindicé l’scrit: “Iö sarun nemich te tü nemisc a aversâr de tü aversârs.”

Mo Ursula la punsâ döt atra-

mënter: “Iö sun nemica de tü amîsc y aversaria de tü compagns”.

Ara ti â l’sënn a Nazio y a Stefl y purchël mostrâra inçe so gran sënn a Lisa y a Catrin.

Cun la usc da grama saludâ Lisa: “Bun dé, Ursula”.

Ursula stizâ mâ fûch fora de sü edli y scraia cun süa usc grauta da corf:” “Ah, bun dé, scee, i ô pa bëgn iö t’insigné l’bun dé. Ah, tan feji pa bëgn chiamó, chël sâi da te di, tan sunsi pa bëgn chiamó buna de fa ch’i mëti n cone nanter tü mandli Nazio y Stefl y inçe nanter te y Catrin... ah, i ô pa bëgn iö s’la fa”.

Lisa, döt sprdüda, metô man de pité y dijô: “Pu, çi s’ài pa fat, ch’i sëis tan ria”?

Ursula: “Çi? Os cater me n’ëis pa fat assà. Y sëgn sàste, çi che t’aspeta, basta”!

Cun chëstes parores s’ojôra y s’un burâ ia dô la Cöna jö.

Lisa stô n pez ailò sciöche strinada y incantada y pitâ. Ara ne savô, çi ch’ara ess fat a Ursula y çi che ara â sëgn da fa. Spo jôra mâ bel plan inant. Sön döt l’iade messâra punsé a chë ria Ursula y can che ara ê ruvada a çiasa, êl inçe Catrin ailò y la uma te stüa.

Indô á Lisa metü man da pité y n’ê impröma buna da di nia, çina che la uma damanâ: “Pu, Lisa, çi él pa suzedü, che t’às tan da pité”?

Spo â Lisa ailò cialé plü coraje y â cunté döt cant, çi ch’al ê suze-



Maroi da zacan.

dü cun la Ursula sön tru da mës-
sa.

Can che ara â albü rové, êl Ca-
trin che la tulô pur na man y dijô:
“Pu, Lisa, ne ste mâ no a t'en fa
val' d'infora dai baiâ de chë plü
ria stalfa dla bachëta. Sü baiâ
vëgn mâ dal sënn y süa intenziun
é mâ da mëte sotessura jënt, çì
ch'ara é buna. Speta mâ, Lisa, a
chë Ursula ói pa iö ti stopé sö
chë ria boëia y fa ste chita chë
ria lëinga da baujies y calunies.
I l'abini pa bëgn söla dërta acia.

Tö, Lisa, es massa grama y te
lasces massa atira spriguré jö.
Sön de té caji ài iö plü caraje.
Lascia mâ fa a me”.

Catrin s'la riô y Lisa â inçe indô
ciafé la buna löna.

La uma de Lisa dijô inçe: “Ah
pu, Lisa, de té rì baiâ de té ria
jënt ne dessun mai se lascé çiarie
massa. Sanbëgn ch'ai fesc mé
datrai.

Chëlbeldî à dit: “Nia çì che va
ite tla boëia, ne n'è stlet, mo çì
che vëgn fora dla boëia é gonót
da gricé y da tosser. Purchël la
lasciunse mâ passé. Sc'al suzed
inçe val', savunse da olà ch'al
vëgn y che che é la gauja.”



Dì oressun propi, che de té ries
aodanzas se verificass inçe da-
trai. L'malan à mefo tres çiamó
bun tëm p y al mët la coda sotite,
olà ch'al vëgn pro.

Al é inçe vëi, che can che la
man pesoëia toca na parsona o
na familia, spo pësera sura no mâ

un n iade, mo dui o trëi iadi y
inçe vigni iade plü sterch.

Lisa â incunté chë ria Ursula
sön tru da mëssa y chël é bele
ste n rì sëgn pur chël dé y cun
döt ch'an porvâ da ti baié jö i rì
pinsiars, n'ëra nia buna da s'i tó
fora dl cé. Al i parô ch'ai gniss
çiamó tres plü sterch, tan che da
misdé n'ëra gnanca dër buna da
marné. Catrin y la uma ti â bëgn
tan baié bun y ara ê pur n pez
inçe cunsolada, mo spo gnô chi
rì pinsiars mâ indô da nü.

Süa jënt se n'â pa bëgn anadé,
mo çì urô pa inçe tan fa? Ai se
punsâ: “Chësc passa pa bëgn”.

Impò mëssun di, ch'al ê propi
sciöche ara sintiss veramënter
val'de rì.

Düè jô indô dô so laur. Lisa se
porvâ dër de daidé l'pere a la
uma, dea che l'ater edema mes-
sâra indô ji ia dal Mezcurt a St.
Wolfgang. La uma ê scialdi vari-
da y l'laur inçe feter döt fat pur
intant.



Domisdé ia, tratan ch'ai restlä
daite la gran trata, olà ch'ai â çia-
mó l'ultimo bocun da sturté n'ël
un che saltà dër dassënn dô tru
nô fora y jö. Ai l'â atira cunesciü.
Al ê Nazio, l'verdaciaces.

Atira s'âi punsé, ch'al falass
val'ch'al jô tan debota.

Lisa, che ê stada sön munt l'dé
denant cun la Catrin, savô mefo
da cunté ch'al ê çiamó sön munt
l'gran y l'pice famëi, la Ursula,
mo chëra se n'ê bele jüda adora,



Chi da munt da Mantëna

èina che vëres ê chiamó lassö y ara jô pô ite y jö cuntra la val de Boschvërt.

Spo êl mefo chiamó ailò Nazio, l'verdaèiaces y l'Simele y chi dui stô sön munt in chë sëra.

Sc'al foss mefo suzedü val'al Simele o al famëi de munt o val' de plü a val'tier?

L'paur de Grançiamp y süa fomena y la Lisa stô madër a se àiaré. L'patrun de Grançiamp ciügnâ l'cè y dijô: "Chilò âl mes-sé suzede val' de plü, ch'al jô tan debota, oramai dlun saltàn". La uma de Lisa minâ spo: "Sta da udëi, èi ch'al é suzedü. Indant

da misdè él indò gnü n tëmporal mat da chères munts sö y ite. I udôn bëgn, èi scür ch'al ê y sciöch'al traniâ y tonâ, bel sciöche inier. Chilò n'âl fat inier nia y incö nia. Sc'al é mefo ste l'ton che à fat val'desgrazia".

Lisa stô madër sura pinsier sëgn y al i gnò inmënt Stefl, che ê inçe ste in sëra ite tles Balsaries suranöt.

"Sc'al n'è ti é madër no suzedü val' a Stefl", se punsâra spo, mo ara dijô mâ: "L'tonn é tan rî chësta óta. Al é da tumëi. Inier scé m'ài tan tomü che... al graciâ sö

pur chi crëp, sciöch'al uress i sfëne in toç”.

Çina ch'ai â udü Nazio saltàn, stôi madër ailò a stomé, çi ch'al ess podü ester. Val'ël dessigü suzedü, zënza ne foss Nazio nia tan salté.

Can ch'al n'é nia plü da udëi, ruvâi çiamó da restelé y spo s'un jôi a çiasa. L'patrun de Grançiamp portâ l'ultimo linzó de fëgn a çiasa y Lisa y süa uma jô dô. Ares ê cuntëntes che al ê ruvé chël laur, inçe pur gauja che Lisa messâ defata indô ji a patrun ia dal Mezcurt. Les feries se ruvâ.

Al ê pa bëgn inçe vëi, ch'an ê stanè dô da dôes o trëi edemes de laur de erba y de fëgn da üna na scurité a l'atra, y bel dagnora sanbëgn chi dis da çian, olâ che l'sorëdl brïj jô, çi ch'al é bun.

A çiasa metôres ia les massaries da restelé, daidâ l'pere desfâ fora l'fëgn te majun, spo jôres a se lavé n pü, se mudé chël guant da suiüs y arjigné ca pur fa da cëna.

Al ê la usanza laota de fa val'de miù da cëna, can ch'an â ruvé de mëte ite l'ultimo fëgn. L'laur lascia n pü dô y chi che n'â nia da ji a munt, pudô pa bëgn inçe n pü s'la dé buna. Laota êl inçe çiamó tröc, o an mëss di la maiù pert, che metô blaa, mo chëra gnô impormó t'en mëis da sojoré.

Dô cëna jô la familia de Grançiamp çiamó n pü fora dan porta a gode la bela sëra da d'isté. L'aria ê da sëra plü fresca y al savô bun da ste n pez alaleria.

Al gnô cunté dl laur y d'atres cosses, mo çiamó de plü dl fat che Nazio â na té prescia y na té büsia dô chël tru jô. An ê feter sigüsc, ch'al ê suzedü val'de mal.

L'surëdl ê bele n pez jü ia dô chi Jûs jô a palsé y chi de Grançiamp jô te stüa a di la corona.

Laota gnôl pa bëgn çiamó dit la corona te vigni çiasa da sëra, magari n pü plü cörta d'isté, can ch'an ê stanè y strachi dal gran laur söla campagna, mo lascé fora ne la lasciân pa bëgn feter mai.

L'patrun de Grançiamp dijô gonót: “Çi ch'i à erpé da mi anternaè, chël ôi me tignì çina ch'i sun bun y pro chël àldel inçe la corona da sëra. Al me sà, ch'i ne pôis nia palsé y durmì in pësc zënza corona”.

Insciö dijô l'patrun de Grançiamp y tröc d'atri laprò.

Al é bele dër tröc agn, che l'patrun de Grançiamp é mort y aldédaincö n'él bele valgügn che ne sà gnanca plü çi he na corona é.

Can ch'al gnô sciür, jôn plü dadí daite, aldédaincö mëtun impormó man da ji fora. Vëi él bëgn, sc'an disc:

“L'monn é toronn,
al mëss se rodé,
çi che ê sönsom,
al é sëgn jô dapè”.



Ai n'â nia ruvé de di la corona, ch'an aldì ciarpodàn y baiàn jënt defora da çiasa jô, olâ ch'al passâ l'tru plü cört pur ruvé jô tl païsc



Jent da zacan a Corvara.

de San Vi. L'tru ê zirca vint metri dainciarà dala çiasa.

Lisa, che ê inslenada dô bandafur, lovâ sö pur çiaré da finestra fora a udëi che ch'al ê passè.

Döt sprigurada dijôra: "Pere, uma, gnide mo ca a çiaré, çì ch'al é".

L'pere y la uma de Lisa jô ia da l'atra finestra a çiaré fora, olâ ch'an udô çiamó plü bel l'tru.

Spo dijôl l'patrun de Grandciamp: "Ai n'en mëna un sön na liösa caia jö. Chël ch'ai à sön liösa, ne cunësciun nia, mo i atri bëgn. Al é chi jogn d'Agà, dl Fumêre y l'Cargà y l'verdaçiaces Nazio. L'çiaval che tira la liösa cunësci bëgn inçe; al é chël d'Agà".

La patruna petâ les mans

adöm y dijô döt spurdüda: "Çì mai él suzedü. Dër dessigü valgügn che s'à fat mé".

Cun les legremes ai edli dijô Lisa: "N'él mo mine suzedü val' a Stefl. Al ê inier sön chi crëp coraite sura les Balsaries. Al dijô pö, ch'al stô laite te tablé dles Balsaries suranöt".

Chi jënë col ferì ê bele jö dô chël col ia y nia plü da udëi.

Mo da porta ite gnöl cun n dër desfratamënt l'Simele. Al tlocorâ y gnô te stüia. An i cunesciô sura, ch'al ê stanch.

Chi de Grandciamp s'ê ôc y l'patrun dijô: "Iojo, l'Simele. Sëntete mâ jö".

Spo s'él sënté ca dô mësa. Chi de çiasa s'ê inçe faç ca pro mësa.



Familia
dl maester
Tone Gasser
da S. Martin 1923

“Spo pa”, metô man l’patrun a baié, “çi él pa suzedü? Àste tó na idea? Cunta mà!”

L’Simele dijô spo: “Ah, i sà bëgn, mo n iade urôï se perie d’en stamperle d’ega de vita. I sun veramënter stanch y döt nervôs. Sàste, datrai mëssun propi n’en vire de vigni curù”.

Lisa ê jüda a ti porté n mez d’ega de vita y dijò: “Chësta te

fesc pa bun n iade y spo palseste pa n pü”.

L’Simele s’un tulô na boçia, spo cuntàle: “Sëgn mëssi bëgn s’la cunté, sciöche chësta é stada incö. Spo ti vâi pa bëgn dô. Al pô ester bel assà, ch’ai m’adora çiamó insnöt lajô tl païsc.

I sun ste inier y in sëra sôn munt. Lisa m’â bëgn udü, i se l’un pô çiaculada n pez te ütia de

munt. Durmì ài te ütia di iagri cun Nazio, l'verdaçiaces. Da do-man incö sunsi jüs ia dal famëi a gosté n bun lat frësch. Söl dan-misdé ia spo él gnü n tēmporal mat, sciöche inier, mo al n.â nia duré dî, ch'al ê indô l'plü bel tēmp.

Spo sunsi piâ ia cuntra çiasa, l'verdaçiaces jô çiamó n pü sô pur munt y iö m'un gnô dales Slapadures jö y fora. La sëmena é lun-gia y al manaciâ bele indô tēmp. L'cil se scürâ ite y iö â inde metü man da mené les iamêtes plü de-bota.

Can ch'i ê ste fora dal pré dles Balsaries, êl ste na traniada tan grana, che â sluminé döt l'crëp sura les Balsaries. I m'â dassënn spurdü y â çiaré sô pur l'crëp. Bel sönsom êl n chestian impè; i l'â cunesciü. Al ê Nazio. Spo me punsâi: al sarà bëgn tan sciché da sciampé jö de munt. Al mana-ciâ pö danü indô n tēmp mat.

Te chël aldî n bot da stlop, che ringhinî sô pur chi crëp. Dala spurdüda ne me n'ài nia capì fo-ra, sc'al ê dalunc o daimprò.

Da munt jö me gnôl inmënt d'aldî n cighe y atira lassura n scrai tremendo, defata sura me”.

L'Simele se tulô spo indô na boçia d'ega de vita. Al suiâ bëgn tan, che l'suiüs i rogorô mâ insciö jö pur l'müs. Al suzed gonót, che l'suiüs vëgn çiamó plü fora can ch'an sta chiç.

Cun la man rodosa se terjôl ia. La uma dijô spo a Lisa: “Dài mo

çiamó n pü d'ega de vita al Simele; al süia tan dassënn”.

Tratan che l'Simele cuntâ, i gnôl bindicé les legremes a Lisa. A Stefl i urôra pö tan bun. Al ê pö adascusc so chestian, ch'ara ess urü n iade maridé.

“Co éra pa spo jüda inant”, da-manâ l'patrun de Grançiamp. L'Simele â n pü palsé y cuntâ spo inant: “Spo lascesse mader di, sciöche ara é jüda inant.

Dô chel scrai sunsi atira salté sô de chel vers, olâ ch'al me gnô inmënt d'avei aldî l'scrai. Da salté dailô sô, çiarâi sô pur l'crep, mo sön som n'êl plü degügn, mo corassö sura n té pice cier êl Stefl ia pur tera”.

Lisa â metü man da pité da-dalt.

L'Simele cuntâ inant: “Naota ài atira cunesciü, ch'al ê in vita, mo al ne dijô nia. L'flé tirâl nia mal, spo âi atira çiaré dô, olâ ch'ara falâ l'plü. Söl cê âl döes cotan de gran ferides, che sango-nâ dassënn. D'atres splaiades âl jö pur l'piet y sön na sciabla, mo la maiù, che sangonâ dassënn, âl sön na cössa”.

“Çi àste pa spo fat”? damanâ l'patrun.

L'Simele: “Spo punsâi: çì feji pa sëgn? I ne pudô mine lascé ailô Stefl” su, ch'al ti jiss l'sanch. I me recordâ, ch'i â val' te ruch-soch. Can ch'i vai sön munt o ch'ai me chërda, me toli dagnora dô pezes da lié sô y cordun. Sön munt n'ài mâ adoré püces, pur-chël n'ài çiamó valgünes. I ti à

lié sö sciöch'al alda l'cè, la scia-bla y spezialmènter la cössa. Söl piet ê l' sanch bele astagné y inçe olâ ch'i l'â lié, âl atira lascé dô da sanguné.

Spo me punsâi: i l'chërdi pa. I l'â cherdé. Pur n momènt me gnôl inmènt, ch'al ess fat n té vers y ess inçe urü dauri i edli. Spo l'âi çiamó cherdé n pèr de iadi, mo ailò n'âl plü fat degun sègn.

Sanbègn, iö ê ailò dlungia chël püre coscio bel su. Çi ôi pa fa? I ne pudô mine l'lascé ailò su. Al ê pô atira i variöi y les cornidles pursura; chëra ne jô mine ne.

Spo ài metü man de cherdé aiüt. I me punsâ: sce valgügn é sön tru o inçe ia da l'atra pert dla munt, spo m'aldi y spo gnarâl bëgn valgügn in aiüt.

Fora de chël sâltel corassö jö Nazio, l'verdaciaces, y chël cun-tâ: "I ê sönsom la munt y çiarâ col ró sura l'crëp jö, spo udôi Stefl corajö apè dl crëp sön n té banch y a cënt y val'metri ia delà n çiamurc. I n'â nia sciafié de l'avertì, ch'al ti â bele trat al çiamurc. Sön chëra ài trat n cighe pur ti fa sègn, ch'al ess podü ascogne stlop y çiamurc. I ne l'ess pô mai imbanì; al é pô mi bun amich... mo i â impò fat dumat. Stefl indere çiarâ sö... spo vèighi, sciöch,al s'ój y splunfa dôfora y cogora sura chël banch jö y inant çina jö dô chësc cier. Sanbègn, ch'i â spo atira fat óta, sun salté ia dô la munt jö y jö pur la gran rò".

L'Simele scutâ spo n pez. Al ti gnô na té gran legrema jö pur l'müs.

Te stüa de Grançiamp êl gnü chit. L'Simele stëntâ inçe da cunté inant y Lisa â indô metü man da pité dadalt.

Çina che l'patrun metô indô man y damanâ: "Çi èis pa spo fat"?

L'Simele: "Spo sunsi pa bëgn feter sta punsâ. Nazio, che ê plü de buna iama co iö, dô gni fora dales prömes çiasas a tó jënt y iö stô tratan pro Stefl.

Insciö éra stada y sègn él sön tru da mené te spitol. An spera, ch'an sides çiamó bugn da l'salvé".

L'Simele â buiü fora l'ega de vita, ê lové sö y dijô: "Sègn mëssi bëgn inçe iö indô ji inant. Ai m'adora dessigü lajô a San Vi. bel dilan dl'ega de vita. Ara m'à fat bun. I ê veramènter stanch y sfinì. Sègn vâra bëgn indô".

Chi de Grançiamp ê inçe lovâ sö y la patruna dijô: "I sperun, che döt vâis fora bun y a s.udèi, Simele".

Cun la buna nôt se lasciâi y l'Simele jô inant y la nôt gnô tres plü scöra.



Al é vèi y an pô propi gonót osservé che, can ch'al suzed val'desgrazia o val'mal, spo mëss propi dagnora l'malan o la fomena dl malan mëte la coda sotite. Rajun âl bëgn chël vedl maester, che ê mez paralisé y jô impò vigni dé

a mëssa, ch'al dijò: "Mo mëssel propi dagnora avèi bun tèmp l'malan"?

Insciö êra inçe in chë sëra, ch'ai menâ adalerch Stefl ferì.

Oramai n mëis êle, ch'an n'udô nia plü chë stria de Ursula tl païsc. In chël dé domisdé çina mesanöt la udôn jon sö y jö pur strada a San Vi. Ara n'â degüna pêsc. Ara baiâ sora, menâ i brac ia y ca y çiarâ intoron sciöche n té lère fesc can ch'al s'â tut val'y sciampa.

Jënt la osservâ y ciugnâ l'cè y se dijò: "Çi mai à indô chësta stria d'ëra incö"? Mo ara gnô præsc sö.

Can che Nazio ê salté fora y jö tla pröma vijinanza a chirì aiüt pur ji a tó Stefl y l'mené te spitol, âl inçe dit a Gile dl Cargâ, ch'al jiss danfora jö tl païsc a chirì n auto pur ji te spitol cun Stefl can ch'ai ruvâ adalerch imparâ. Gile â spo inçe avisé l'prou pur l'Öre Sant y sanbëgn l'dotur. Spo jôl jö dal Posta a se bëire val'y aspeté ch'ai gnô.

Sanbëgn ch'al cuntâ a jënt ailò t'ustaria çì ch'al ê suzedü.

Pro n n'atra mësa d'ustaria êl inçe i jëndarmi che se buiô val y â inçe aldì, çì che Gile cuntâ.

Canta chël, mo n'ël pa inçe chë stlafa de Ursula coraia sön bandafur che aldì döt cant y çiarâ ca cun sü edli cöci da füch sciöche i lòi, can ch'ai va in salt, y petâ fora la lëinga sciöche na bisca da tosser.

Döt âra aldì, spo lovâra sö y jô

ia dal Cerf a cacé jö n gote indô l'ater de vin, ch'ara ciafass coraje assà da intrécé ite tla storia les plü gran baujies y calunies pur mète döt sotessura y ti n fa na sterscia assà a chël capace de Nazio y a sües döes popes Catrin y Lisa y spo sanbëgn inçe a chël snufer de Simele, che la perseghitâ bele agn alalungia.

Deperpo ch'ara buiô dassënn, se dijöra scialdi dadalt: "A chisc ói pa iö ti saré la jopa, ch'ai ciafa la toss"!

Tres insciö dijöra, tan che l'ustì ia da pudl messâ bëgn damané: "Pu, Urscel, çì àste pa tan che te sta söl stome"?

Dër dessenada respognôra: "Chël ne t'invélel nia a te. Ne bàstel nia, se'i te pài, çì ch'i bëiri y mangi"?

L'ustì: "Ah scé, scé".

Ursula: "Spo scuteste". Ara ti çiarâ ia cun edli da füch, ch'al s'la tumò propi.

Spo êl jü ia da chi ëi che cartâ. Al se punsâ: "chësta mëssun lascé in pêsc, ara é peso co na stria".

Sö dal Posta aspetâi ert, ch'ai gniss adalerch cun Stefl.

Can ch'ai ê dassënn indô tl baié de chisc avenimènc, gnôi adalerch cun Stefl y se fermâ dan porta dl Posta, olà ch'al gnô desficé l'çiaval y mené demez jön stala dl Posta.

Gile dl Cargâ ê atira salté a ti l'dì al prou y al dotur, che ê bele trami dui arjignâ da gni.

Atira êl ste n rode de jënt ailò



Jënt da Jù dandaia.

incëria, ëi y ëres. De te ëres pitâ dadalt a udëi chël püre Stefl ailò sòn chë liösa, plëgn de sanch cun i edli stlüc.

Chë jënt i â impröma lascé lerch al prou y al dotur. L'prou ti â dé l'öre Sant, spo ài messé fa lëde Stefl n pü da val' toè de guant, che l'dotur pudess l'vijité.

Tratan èl bele inè ruvé adalrech chël dal auto, arjigné de cundüje Stefl te spitol.

L'dotur ti â atira fat na inieziun, olà ch'al parò che Stefl ess fat n pü de reaziun, mo spo ne dôl plü ater patimënt. L'dotur â constaté döes de gran ferides söl cè, mo no propi dër sot, spo dubitâl sce na sciabla ne foss propi desancada fora; è tan inflada, ch'al ne pudô nia cunësce avisa.

Plü inant constatâle val'ferides jö pur l'piet y dui costëis roè y spo na ferida scialdi sot söna cössa, avisa sciöch'al foss tomé jö sòn na pera spizada., mo degüna ferida da bala da stlop. Sangoné ne sangonâl nia plü.

Spo dijô l'dotur: "Sëgn vistîle mâ indô bun çialt y stopele jö cun cutres, ch'al ne ciafe no l'frëit. Al é ora da l'cundüje te spitol. Al s'à ciafé na gran scassada al cè. Che él pa che va çiamó impara".

Nazio: "Iö vai impara. Iö sà sciöche ara é jüda".

L'dotur: "Bel dërt. Spo te feji debota n scrit d'urgënza, che te dess i dé ai doturs de spitol. Stefl s'à ciafé de rî colpi, mo no propi dër prigurûsc pur la vita".

Ai l'metô spo bel lisiermënter

t'auto y demez imparà. La jënt ailò stò mà chiamó aninrode y baiâ püch. Inçe l'prou ê dër chit. Çi che jënt se punsâ, ne savôn nia.

Tratan ch'ai ê ailò cun Stefl y inçe dedô, êl tres inçe dui jëndarmi che çiarâ pro y scutâ pro a jënt, çì ch'ai dijô.

Inurchêltan s'ê l'Simele destaché da chël rode de jënt y jô cuntra l'Cerf. Te chël çiantun dl'urt dl Çiapolere incuntâl Ursula. Al l'â bele udüda denant gnon dal Cerf fora y dô tru sò dlun menàn i brac, les mans y les iames, sciöche al foss n pighêr d'ês che l'acompagnass. Deperpo baiâra sora y tan dadalt, che vigni surd pudô intêne çì che ara dijô. Sanbëgn l'âra de Setfl, Nazio y de düè i atri che â albü da fa imparà. Al ciancanté da ji, cunesciôn che i spiriti dl vin l'â tles ciafes.

Rovada dlungia l'Simele, se fermâra t'en iade, sciöche a druché t'en botun d'en automat, spraiâ les iames ch'ara foss plü sigüda da ste impè, spudâ ia pur tera y dijô: "A te, Simele, ôi pa inçe chiamó te soné la grana te tões orêdles da müsc, che te n'às assà pur valgügn agn".

Mo l'Simele jô mà dlungia ia y la lasciâ scraié. In chël dé n'âl nia la vëia de ste a mené la ghiria y chiamó manco cun la Urscel. Mo al s'ojô impò dô dui o trëi vari y dijô: "Fomena dl malan, fomena dl malan".

Apëna ch'al ê ste te stüia dl Cerf y s'â comané val' da bëire,

ti gnôl purmez l'ustì y l'periâ, ch'al jiss cun vël jô da stala a dai-dé na té vaçia fa videl, dea ch'ara stëntâ.

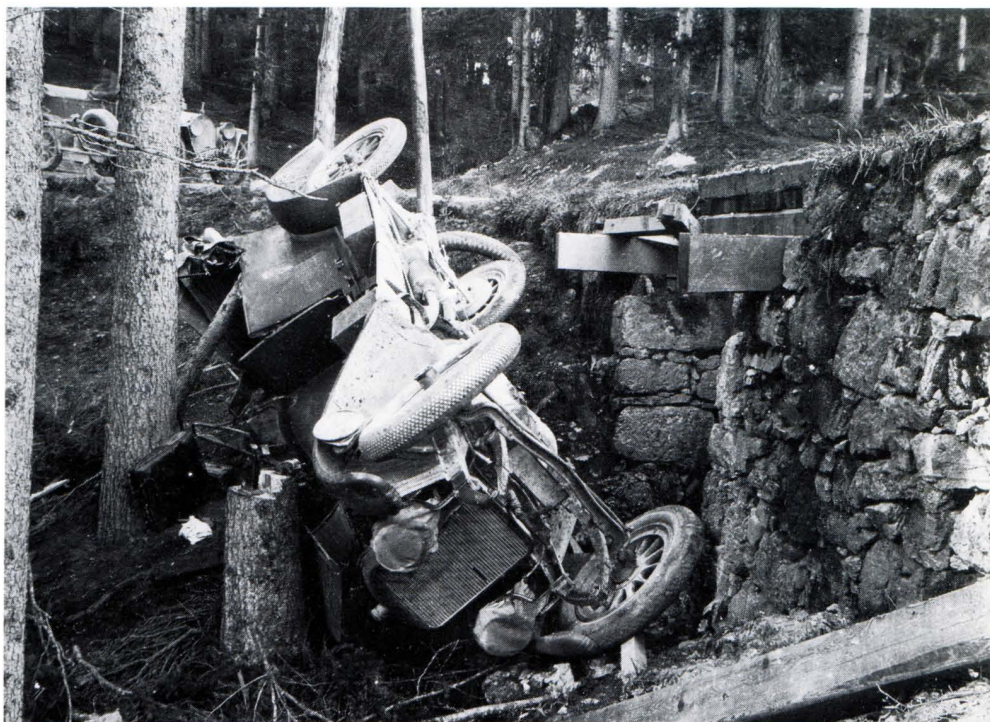
Insciö êl gnü scuranta nôt y l'Simele â ciafé ailò da cëna y inçe na chiamena da ste suranôt, dea ch'al ê bele tan tert pur ji a çiasa.

Ursula ê jüda sön plaza dlun scraian y brunturan dlungia chi ëi y chi jëndarmi sò, spo rodâra madër pur plaza sò y jô y scraiâ: "Iò sà bëgn co che ara é stada cun chël Stefl. Nazio, l'verdaçiacces, ti à trat n bot y l'â sciurè sura n crëp jô... aé, bel avisa insciö éra stada... insciö éra stada y nia atramënter... y sanbëgn dagnora pur na té scimia d'en n'ëra... y savëise co che ara à inom?... iö scé l'sà... Lisa de Grandiamp... o inçe magari Catrin d'Agà.. Düt l'monn dess savëi... te büsc des-sel ruvé... vël y inçe chi che l'â daidé. Chères döes scimies n'è nia zënza colpa y chël sciché de Simele gnanca ne".

Ara n'aldí gnanca, ch'al ê un o l'ater de chi ëi che dijô: "Scuta sëgn, burta stlafa, cun tües baujies y calunies. T'es mà buna de mëte döt sotessura".

Valgügn s'un tirâ a çiasa y d'a-tri jô ite dal Posta. Mo i jëndarmi ti jô purmez ala Ursula y la fajô ji cun vëi ia dal vicare.

Ailò gnôra damanada fora oramai n n'ora alalungia. Tan dî la tamejâi ia y ca, ch'ara ne savô inultima nia plü çì che ara â dit impröma. Mo üna na cossa ne se



Inchè dan 60 agn jôl auti surajö.

lasciâra nia tó y chëra ê che Nazio ê la colpa de döt cant y che l'Simele l'â daidé y che Lisa y Catrin n'ê gnanca inozëntes sciöche ares çiarâ ca.

Forza de ste ailò sot a chël ejam, ára inchè scialdi pordü la forza dl spirito dl vin y ara ê gnüda plü calma.

Zede n'urôra gnanca ne, che Nazio ti ess trat n bot a Stefl y sciuré sura n crep jö.

L'vicare ê sforzé da cherdé in-chè l'dotur, che constatâ ailò dan dal vicare, dui jëndarmi y la Ursula, ch'al n'â ciafé sö a Stefl degüna ferida de na bala da stlop.

Ursula â spo indô ciafé chël

rapl sön chëra, ê lovada sö, scraiâ che i parëis trumorâ oramai: "Mo vëi él impò.... vëi él impò. Nazio y l'Simele tègn adöm... ai tègn adöm pur se lavé les mans.. y os tignîs düè canè da chi mostri..."

Spo fajôra i pügns y s'un jô dlun saltan jö pur stiga y demez dlun brunturan.

L'ater dé, che i jëndarmi l'ess indô urüda damané fora, êra sparida y ingnó plü da ciafé. Çiamó in chë nôt êra sciampada sura munt ia y mëisc alalungia ne l'ân nia plü spiada.

Pur chi che ne cunesciô nia la situaziun o la cunesciô püch, êl

impò valgügn de gran punè de domandes, che aldì da gnì stlarris.

L'laur da vicare, che mëss iudiché, é dër n rì laur.

Chël che sà döt avisa, chël scuta y ne disc nia. Çiudì pa? Chël ne savunse nia.

Tan gonót y tan tröc inozènè à messé pené dis, mëisc, agn y inçe na vita intiera pur la colpa de chi che ess albü la colpa.



Nazio ti â dit döt avisa ai dotturs de spitol, mo Stefl ài mâ vijitè apresciapüch in chë sëra, çiudì che l'primar n'ê nia ailò. La dërda vijita gnô fata l'ater dé. Ai pudô constaté döt èi che l'dotur

da san Vi â cunesciü. Mo Stefl n'è chiamó tres nia pro vël instëss.

Çiamó in chë nót â Nazio podü gni a çiasa cun chël auto, che â mené Stefl te spitol.

La uma l'aspetâ y ti â chiamó fat val'de çialt da cëna, mo Nazio n'è apëna ste bun de cundüje jö diesc bocuns. I avenimënc da in chël dé l'â tan tut ca, ch'al se sintì dër stanch.

Döta nót n'âl podü durmì nia, ater co söla doman dala gran stanchëra.

Mo chë palsa â podü döré dër püch di. Da doman adora èl i jëndarmi che mazâ a porta y cherdâ Nazio.

Al ê tan tl sonn laite, ch'al n.ê impröma gnanca bun da capi de



Gran festa a La Val - zacan.

çi ch'al se tratâ. Süa uma ê sanbëgn inçe dër spurdüda. Ara ti â fat n pü de val' da gosté spo ê Nazio jü cui jëndarmi.

Can ch'ai ê ruvâ ailò t'ufize dla polizia, spo êl bele ailò te porte l'Simele, Catrin y Lisa che ê inçe gnüs cherdâ da doman adora y che ê ailò ch'ai aspetâ.

Nazio â messé ji l'pröm ite dal vicare, olâ ch'al ê chiamó dui d'atri jëndarmi.

Spo âl metü man na letania de domandes döt incrujades. Mo Nazio dô madër dagnora la medema risposta. Al dijô mâ çi ch'al â udü, ch'al ê suzedü y nia val' d'ater. Çi ch'al scutâ ia ê, ch'al â aldî l'bot che Stefl â stlopeté. De chël n'anunziâl nia A Nazio i gnòl assâ inmënt, che l'vicare n'uress nia dër i crëi, purchël fajôl les domandes tres plü incrujades, mo Nazio ne se lasciâ nia tó i nerv y dijô tres mâ l'medemo. Sanbëgn ne cunesciòl nêt nia les baujies y calunies che la Ursula â porté dant la sëra deuant.

Al vicare ti stòl tres plü söl stome les parores de Ursula: "Nazio l'à sciuré surajö. Nazio y l'Simele tëgn adöm pur urëi s'la cavé..."

Tres chëstes parores âl inmënt l'vicare y al n'urò purchël nia cis i crëi a Nazio.

Inurchëltan dijô l'vicare ai jëndarmi: "Menéle caia te chë çiamena, saréla y tolesse la tlé".

Sëgn êl sigü Nazio, che l'vicare sospetâ l'maiù mal da Nazio, mo al jô col cê alalt coi jëndarmi.

T'ufize dl vicare gnòl spo tamejé fora l'Simele. Inçe l'Simele dijô al vicare döt mâ çi ch'al â aldî y udü. Mâ dl bot da stlop che Stefl â trat, scutâle.

Les respostes dl Simele jô avisa adöm cun chëres de Nazio y chësc êle che fajô chiamó plü sospeté l'vicare, che â te sües orëdles tres de plü l'sonn des baujies dla Ursula.

Mo col Simele ne pudô l'vicare veramënter fa nia. Al i dijô mâ, ch'al ne pudô nia ji demez da çiasa pur n n'edema alalungia y ester insciö a süa disposiziun, sc'al l'adorâ.

Can ch'al gnò fora te porte l'Simele, dijôl dër dadalt: "Insciö röiun chiamó te bries, sc'an prô de fa dl bëgn a jënt". Cun dër la ria löna s'un jôle. Mo al i saltâ dô l'vicare y dijô: "Simele, präi tan bel, jide dala uma de Nazio a i di, che Nazio mëss pu mâ ste valgügn dis ailò te jëndarmeria a disposiziun dl vicare".

L'Simele s'ojô y dijô mâ chiamó: "Ah, chël inçe chiamó".

Les döes jones, Catrin y Lisa, â l'vicare cherdé ite deburiada, mo ares savô mâ da di, che ares n'â udü nia y mâ aldî, çi che d'atri i á cunté. Spo âres metü man da pité y an ne ti cïafâ plü fora nia, gnanca na parora. L'vicare ê insciö sforzé d'les lascé ji.

Al dijô ai jëndarmi: "Al n'é degun ater tru, co aspeté çina che Stefl vëgn pro se instëss, ch'al pô instëss di la virité". Un di jëndarmi minâ spo: "Y sc'al ne vëgn nia



Scolari da Lungiarü - 1908 - siur Fortunato.
Da porta scolare - siur Paul Putzer curat.

plü pro se instëss? Co fejun pa spo”?



Dui dis dô udôn siur Jan, l’curat da San Vî, piàn ite pur la Valgrata. Al ê bele l’secundo dé söl iade. Can ch’al â val’dër de pesoch che i drucà, spo se tulôl dlaurela y jô a perié santa Maria da Lavant. Al ê jü cun la ferata cina ala staziun de Nikolsdorf, spo apè dlun periàn cina ia y sö dal santuar de S. Maria, sön chël col sura l’paisc de Lavant.

Ailò êl inçe ciamó da udëi les ruines dla catedrale y de d’atri frabricaç, olà ch’al ê dan da plü

de 1600 agn i vëschi, che â messé sciampé dala cité d’Aguntum, olà ch’an vëiga inçe ciamó aldédaincö tröc mürs de fundamëntes, na mes’ora sot Lienz te Osttirol.

Siur Jan é ste da sëra te calonia de Lavant, olà che chël vedl prou ti á cunté plü avisa dōta la storia di vëschi de Lavant y Aguntum.

L’ater dé ál dit mëssa ailò y ê spo indô gnü cola ferata cina a Heinfels dlungia Sillian. Dailò inant jôl apè ite pur Valgrata.

N iade al’ann jôle a ciafé so compagn da scora siur Domène, che ê curat a S. Martin de Valgra-

ta. La val de Valgrata mêt man dër strënta y dô n'ora zirca se slieria fora y vëgn na bela val'olà che les çiases da paura, fates sö scialdi de lëgn y tignides te so bel stîl da vedlamënter incà.

Aldédaincö ài çiamó la usanza de infurnì i sorasc cun n grüm de ciüf, che se sta tan bëgn dan chël lëgn borjé dal sorëdl. Laprò ài n nèt incër les çiases, ch'al é d'a-mire.

La jënt de Valgrata gnô plü dadi aratada n pü scialdi ala buna y scëmpla y gnó dai vijins y dala jënt dles atres valades plülere cuinada.

Mo chi che cunësc chë valada y süa jënt, mëss di, ch'al é jënt dër scicada y de valüta y de gran orenté al laur.

Ite a S. Martin de Valgrata jôle siur Jan y siur Domëne, curat da Valgrata, ê so gran amich y compagn de studio, ch'al jô altamo n iade al ann a cialé y plü co ater can ch'al adorâ n cunsëi o ch'al â val' da se baudié pur val'gran pëis, che i stô dër a cör. A siur Domëne i cunfidâl döt. Al ê pô inçe vël nasciü tla medema valada y baiâ l'medemo lingaz dla uma.

Çiamó dan la pröma vera ê siur Domëne ruvé caplan ia delà dal cunfin-laota n'ël nia cunfin - y n'ê dedô nia plü gnü zrucc. Plü de 30 agn êl bele sëgn curat da San Martin de Valgrata.

Siur Jan ê dlungia chël gran col, olà ch'al é lassura l'ciastel de Heinfels. Ailò a mancïampa



Punt da Pidrô - 1927.



Chiche mêt
la lüm
da Corvara
sò invalgò fora
pur val' bosch

dl òciastel piâ sò l'tru strënt pur Valgrata.

Siur Jan s'â despié l'samare lunch da prou, ciudi che l'sorëdl petâ ca scialdi cialt söla goba. L'òciapel dales ares leries lasciâl söl cê! Savëise, al ê bele tröp ite pur i agn y l'cê metô man de crësce sura i òciavëis sò y insciö adorâl ambria.

Al òciastel de Heinfels i òciarâl

dagnora cun respet y se dijò: "Un bëgn inçe nos te nosta valada de té òciastì, mo gnanca un n'â na té maesté ados sciöche chësc.

Siur Jan s'interesciâ dër de storia de nüsc païsc, mo òciamó de plü de erbes y de ciüf de medejina. Sciöche siur Domëne ite in Valgrata, insciö ê inçe siur Jan nia mâ mede dles animes, mo inçe mede dl corp.

Cun siur Domène jôl datrai deburiada dis alalungia a cöie erbes de medejina, les siçiâ sô y ti les acunsiâ a jënt che â debujëgn. No mâ jënt vedla, mo inçe i jogn ti â gran crëta a siur Jan.

Laota êl tröc proi, che â de vigni sort de coleziuns. Na pert cuiô adöm ciüf y erbes de medejina y nia de medejina, d'atri jô a bate peres y chirî corëc, chiamó d'atri tacâ ite de vigni sort de marcli te val'bel album; al n'ê inçe de chi che fajô coleziuns de sgnecores, paóls y chefri.

L'medemo pôn inçe di di maestri de scora da plü dadî. Aldédaincö n'era nia plü insciö y gonót ne sciafiera gnanca plü da ester insciö. An é plü destraç y destuè da tan de sorts de laurs, da reuniuns, cunferënzes, cursc, y spo él l'auto, la televijiun, l'sport y d'atres cosses modernes fesc fora dla jënt scialdi mascinns y automaç.

Pur so medié ê siur Jan inçe gonót adüm col Simele y cun berba Iaco. Ai s'la cuntâ co ch'an pudô fa da daidé plü sauri jënt püra. Vignun fajô esperiënzes nöies y savô val' da nü da cunté.

Siur Jan dijô gonót y inçe sön pergo: "L'anima sana tl corp sann".

Spojôl inant dô chël tru de Valgrata sô, nanter crëp, l'ega y l'bosch.

Laota n'êl nia na strada lergia y rodunta sciöche aldédaincö, mo mâ n pü n bel tru, tan ch'an passâ cun çïars, gratuns y inçe

val' gücia, che menâ ite y sô val' personalité, sciöche l'vëscu can ch'al gnô a cunfermé. Al ê assâ y de plü n'adorân nia y çì ch'al â da gni dôt cant, ne savôn nia.

L'samare se tignîl tl braciamp y tla man dêrta âl la spaternöra, mo in chël dé ne s'into-pâl nia cis da di la corona. Al â d'atri pinsiers, che i dô sô a çé. Al ê chël avenimënt da dan püè dis, che i dô da punsé y da stomé.

In chë sëra dla desgrazia cun Stefl ê l'vicare çinamai gnü te calonia a baié y tó cunsëi col prou, mo al ne i dijô nia, ch'al â inçe ejaminé la Ursula. Ess l'curat salpü chël, ess la storia çiaré fora dôt atramënter. Mo insciö n'êl nia bun da capî, çiuðî ch'an pudô ti dé de té colpes a Nazio, al Simele y a d'atri.

Siur Jan cunesciô pô la jënt de so païsc, dal plü pice y jonn, al plü gran y plü vedl. Dër gonót s'essel infidé da ti di i pinsiers, can ch'al i udô y baiâ impara. Al cunesciô süa jënt tan co sües gofes, olâ ch'al ne savô nia dagnora, tan ch'al ê laite.

Nazio gnô incolpé dal vicare de i avëi fat n mal a Stefl y l'Simele y d'atri ess daidé. Mo chël ê pô n sospet zënza fundamënta o cun n funz fat sô de baujies y calunies. Nazio y Stefl ê i majeri jogn dl païsc y laprò dui amîsc che tignî adüm cun na cola sigüda. L'Simele ê n galantom che fajô mâ dl bëgn a jënt y mai dl mal.

Düè savô che Nazio y Stefl ti urô bun ales döes jones Catrin y

Lisa, mo jënt savô inçe ch'al ê n amur cun onur, sciö'h' al alda da ester nanter jënt jona.

Plü gonót se damanâl siur Jan sön chël iade: "Co pôl pa gni fora de té stories"?

Y inant se dijòl: "Al é dessigü na ria lëinga o de ries müses la gauja de döt cant".

Tan de mal che na ria lëinga é buna da fa t'en païsc, chël é n spavënt! Cun döt che jënt cunësc inçe gonót la situaziun, n'él impò dagnora da döes perts, de chi che la crëi y ti la cunsënt y la cunta inant cotan plü sterscia y plü ria.

"Al é bëgn vëi", se dijô siur Jan, "çi ch'i ti à dit plü gonót tla istruziun ales ëres. Chi che caluniëia, é sciöche chi che sciüira fora al vënt n sach de plöma, che l'vent mëna lunc y lerch te vigni piz y çiantun. Co fejun pa da la coie adöm? Co fejun pa da reparé?"

Tröpes âl messé n'udëi, ne sinti y n'aldî te süa vita da curat te düë chi agn de süa ativité, mo chësta i jô çiamó plü a cör çiuði che porsones zënza colpa ruvâ te bries, ch'ares pudô s'un sinti döta la vita.

Inçe purchël êl gnü a ciáfé so amich, siur Domëne. Sc'al ess mefo salpü n bun cunsëi? De dui vâra gonót plü sauri co mâ susc.

Chisc ê i pinsiers che siur Jan se fajô sön döt l'iade, çina ch'al ê dan üsc de dljia da S. Martin de Valgrata.

Denant co ji a ciáfé l'curat, urôl

saludé Chëlbeldi y l'patron S. Martin.



A san Vî jôra mâ anfat inant dô chël dé desgrazié. Stefl ê tres çiamó te spitol. Pur sües ferides defora ia ne fossera nia stada tan mal la storia, mo la gran scassada al cé n'ê nia çiamó passada y al ê bele passé cater dis.

Les ultimes nôts parôl, ch'al ess daurî i edli insciö mez pur püë momënc y raugnâ datrai, sciöche un fesc tl sonn. A chël sëgn ti âi ciáfé crëta i doturs y ai dijô tres de plü: "Al vëgn pa bëgn, mâ paziënza".

Nazio ê tes çiamó saré ia te na çiamena dla çiasa dla polizia. Al ciáfâ da mangé assà y da bëire y inçe libri da lì, mo ne pudô nia se lascé udëi da jënt.

Vigni tan gnôl cherdé dal vicare, mo chël aldî tres mâ les medemes respostes.

L'vicare n'ê nia rî y vigni dé dijôle: "I mëssun mâ aspeté, çina che Stefl é bun da baié".

Inçe l'Simele gnô bindicé indô tut a cunt dal vicare, mo çi ch'al i â dit imprüma, i dijôl mefo tres danü. Val' d'ater ne savôl nia.

Ursula n'ê nia plü pur incërch y n'ê ingnó da inrësce, sciöche ara foss sparida da chësc monn o tomada tres.

Te val'compagnia dijôl l'Simele datrai: "Al é mefo ste l'malan che s'la tuta jô da tizé".

La maiü pert de jënt baiâ bun de Nazio y dl Simele, mo al n'ê

sanbëgn inè de chi che i la cun-sënti y baiâ mal y â na ria müsa, plü co ater fora pur les ustaries, olâ che l'aria é impröma bele pa-za.

Düè s'aodâ mâ, che Stefl variss y pudess baié y cunté y stlarì la storia.

Pur döt l'paisc fossel ste n gran bëgn. Al é pa bëgn poscibel, che bele pur val'de té pôl gni fora de-scordies tles families, tles viji-nanzas y tl paisc y chères se sle-ria fora tres de plü.

Al é sciöche na pera, che vëgn scuurada t'en lëch; ara fesc tres de maiüs rodes y ara döra dî, ci-na che l'ega s'avalieia indô fora.



Siur Jan ê gnü tut sö cun gran ligrëza te calonia da San Martin de Valgrata.

Impröma âl saludé la cöga te çiasadafüch, che fajô la cëna. Spo êra jüda dlun saltàn sön stüa dl curat y dijô: "Stoma mo, che ch'al é gnü... vi mâ debota a udëi".

Siur Jan y siur Domëne s'â sa-ludé y spo ciafâ siur Jan n bun tee y defata dô na buna cëna, olâ ch'al tulô l'ocajium pur i cunté dô-ta chë storia che i stô tan a cör.

Siur Domëne savô dër da cun-solé y sanbëgn cis so bun com-pagn siur Jan.

Dò cëna stôi çiamó dî a s'la cunté. Un urô savëi da l'ater les



Lois Oberbacher con la gücia cuntra Pederü.

novités, l'bel y l'burt tla vita da curat. T'en n'ann vëgnel dant tröp. N curat à da fa cun tröc y te situaziuns de vigni curù. Al foss libri da scrì de gran interesse y inçe de gran insegnamënt, mo düit chësc vëgn stopé cun la tera, che cür n bel dé inçe l'corp d'en curat... al é dërt insciö!

Al gnô tert, ch'an s'un jô a durmì. Siur Jan n'ê nia bun de durmì. Tres êl chë ultima desgrazia tl païsc che cumparì dan sù pinsiers, mo palsé âl impò dô chël iade cotan lunch dal dé denant.

Chi dui proi jô da doman a di mëssa y dô la mëssa stô siur Jan n pü plü di te dljia, co siur Domëne, che messâ ji te calonia pur tó sö jënt che gnó magari pur val'.

Can che siur Jan gnô da curtina ca, stôl madër y ciarâ... che ê pa chë porsona, che gnô caia ca col cê bas?"

Al dijô oramai dadalt: "Chësta é la Ursula, dër dessigü".

Impaca âra aldì y alzâ l'cê, udô l'curat, s'ojô y demez sciöche na tiza ia dô na té sëmena jö... y sparida.

Pro gusté damanâ siur Jan: "Ch'i gnô caia ca, ài t'en iade incunté n n'ëra da San Vi, mo ara se n'ê sciampada zënza ch'i pôis i baié ados. Ne l'aste nia udüda tó"?

Siur Domëne s'la riô n pü y dijô spo: "Noo, incö ne l'ài nia udüda, mo inier bëgn. I la cunësci bëgn. Ara à inom Ursula. Bele chisc agn l'ài udüda plü gonót chilò. Can che ara é purincërch, abi-

tëiera cajö te na té picia ütia pro na té müta vedla, ch'ai i disc la stria de Valgrata."

Siur Jan sön chëra: "Ah chël, spo él bëgn les dërtes adöm".

Al punsâ n pü sura, spo dijô inant: "Sëgn sài tröp, Domëne. Sëgn sài, cì ch'i à da fa"."

L'curat: "Oresste bele t'un ji"?

Siur Jan: "Aé, bel atira. Domëne, bel dilan de döt cant. I foss dër ion ste n pêr de dis chilò da te, mo sön na tara mëssi atira demez. I arati, ch'ai m'adora dassënn a çiasa".

Siur curat Domëne y siur Jan lovâ sö. Ai â ruvé de gusté. Siur Jan jô a se tó l'ruchsoch ia te çiamena y can ch'al gnô ê siur Domëne te çiasadafüch y dijô ala cöga: "Arjigna ca val'da mangé söl iade a siur Jan; al ô atira ji a çiasa, al à prescia".

In chël momënt gnôl da porta ite l'ustì y dijô: "Bun dé siur curat. I vâi sëgn cola gücia a Sillian. Èis val'da porté fora o lafora ite"?

L'curat: "Oh, chësta va bun, Ulrich. Fora dal degan essi çian dëres da ji a tó. Pôi te perié"?

L'ustì: "Sanbëgn".

L'curat: "Mo çiamó val', Ulrich, oressi te perié. Al é chilò mi amich, siur Jan, y al mëss çiamó incö ruvé a çiasa. I oress te perié, sc'al pô gni cun te".

"Sanbëgn", respognô l'ustì.

Te chël gnôl adalërch siur Jan col ruchsoch söl spiné.

Siur Domëne dijô spo: "Jan, t'às furtüna. al é chilò l'ustì che

te mëna cola gücia òina Sillian. Insciö pôste òiamó ruvé cola ferata da misdè sura l'cunfin ia”.

Siur Jan ê dër cuntënt. Al periâ inçe dër bel l'ustì, saludâ siur Domène y la cöga y jô cum l'ustì.

Te na picia ora êsi a Sillian, bel adaldërt pur ji ala ferata.

L'ustì y siur Jan se saludâ y vignun jô dô sü trus.



Col pröm auto da sëra ê siur Jan ruvé a San Vi. Sön döt l'iade punsâle al avnimënt da dan cin dis.

Sëgn ch'al â udü la Ursula ite in Valgrata, âl mâ plü un n so-

spet: òi mai à indô la Ursula fat? I sun oramai sigü, ch'al é ste chëra che à porté l'opera dl malan tl païsc. Les traniades dla Ursula è sciöche l'solper dl malan”.

Can che siur Jan ê gnü jô d'auto a san Vi, n'ël naota degügn pur rincërch, mo can ch'al jô sö pur curta, incuntâl Nazio cum la buna löna.

Al l'saludâ y di jô: “Ah, Nazio, t'ài lascé lëde? Co vâra pa?”

Nazio: “Bun vâra, siur curat. I s'un albü mançia chisc dis, an n'aldí nia sonàn a mëssa. Sëise ste demez? Mo sëgn gnide mâ cum me. I jun jô dal Cerf. Inçe i atri é bele lajô”.



Noza de Nichl Jager y Maria - 1913

Jö dal Cerf, te chë stüa daite, êl na gran mësa de jënt. Can ch'al ruvâ adalerch l'curat y Nazio, lovâi düc sô.

Al ê l'Simele, la uma de Nazio, Lisa, Catrin y chi che ê sta ala pert da cundüje Stefl da munt jö.

Siur curat n'aspetâ l'ora, ch'al gniss cunté, sciöche la storia ê jüda. Al djô a Nazio: "Spo cunta mâ, Nazio, i n'aspeti l'ora de savëi döt cant avisa".

Nazio dijô spo: "I desses savëi döt avisa, sciöche ara é stada. Mo i se cunti mâ çì ch'i ne savëis nia, l'ater âi bele cunté cënt iadi, al vicare, ai jëndarmi, ai duturs y a d'atra jënt y chël restarâ tres l'medemo.

L'vicare m'à dit incö da doman, che Stefl â bele metü man de baié n püch in sëra y incö da doman adora êl spo ste bun da cunté döt cant avisa.

Al â trat n bot, mo sc'al â toché l'ciamurc o no, chël ne sän nia; cialé n'ân nia. Sön chëra l'âi iö udü da munt jö y à trat n cighe. Stefl s'oj y çiarâ sô, spo êl slizié, tomé dôfora y sura chël banch jö... de plü ne sâl nët nia. L'Simele é ste l'pröm a ruvé laprò y iö à aldi la usc dl Simele che cherdâ aiüt, sun spo atira salté laite pur munt jö y spo jö pur la rô. L'ater savëis bëgn".

Al fajô n pü de pausa, spo dijôl

inant: "Mo döt ne savëis nia. Na porsona maledida s'à calunié nos düc y chëra é la Ursula. Çiamó in chë sëra che iö sun jü te spitol cun Stefl, éra gnüda cherdada dal vicare y ailò àra dit, che iö ess copé Stefl y os atri esses daidé.

Purchël m'âl tignì l'vicare düc chisc dis su te na çiamena, çina che Stefl â baié y döt é ste stlarî.

Stefl â na gran scassada tl cê, mo segn é döt passé. Al messarâ çiamó ste n pêr de edemes te spitol, spo pôl gni a çiasa. Chesc é döt y sëgn savëise".

L'curat lovâ spo sô y dijô: "I-nultima êl mefo impò l'dërt y l'giüst che davagna. I sun tan cuntënt cun os düc canè y che dōta la jënt de San Vî sàis, sciöche ara é stada, chël fistidiëi iö. Y sëgn ringraziun Idî y fajun festa".

Al gnô tert, che chël grup de jënt se dô la buna nôt y s'un jô a çiasa.

Siur Jan ê çiamó jü sön dljia a se di la corona.

L'ann dô amez jügn êl döes de gran nozes a San Vî.

Dan l'alté se dô la man Nazio, l'verdaçiaces y Catrin d'Agâ y spo Stefl y Lisa de Grançiamp.

Dô la traniada y l'tonn vëgnel bel tëmp.

Sentënzes

Da jëndarmi megri y cunfessurs megri... dui vari dainciarà.

Griesmair



Dime, che che te lalda y iö te diji, olà che t'às l'maiù defet.

Wladimir J. Lenin



Lois Oberbacher söl iade a Pederü.



Ṛ'ḂṚṚṚṚṚ.

Regules dl tēmp

Iuli

Iuli mēss apraté
èi che de setēmbēr dess garaté.



Sc'al mēt man cun plōia,
aràn codî la mōia.



De iuli n dēr toné
implēsc d'artigōi l'tablé.



Da s. Margarita (2) la plōia
fesc inèc gni la mōia.



Sc'al plōi in s. Maria Madalena, spo
plōiel surices.



Èi che iuli y agost n'é nia bugn da fa,
n'à pa gnanca setēmbēr da dé ca.



Agost

Sc'al é i pröms d'agost deï cialt,
sarà l'invêr dî blanch.



La rosada d'agost é tan debujëgn
co l'pan da vignidé, chël bëgn.



Sc'al é da s. Domëne (8) dër cialt,
vëgnel n invêr dër frëit.



Nanter les santes Maries (da s. Maria dal Ciüf cina s. Maria de setëmbër
(8) dessun cöie les erbes de medejina. Insciö dijô l'mede Simele.



Da san Berto, chël é vëi,
vëgnel sön munt gonót la nëi.



Les plöies da s. Berto ne sta nia fora, mo ares porta n bun altomn.



Setëmbër

Sciöch'al é in Sant al cerf (1.9. - s. Egidio), insciö saràl döt altomn.



Sciöche l'tëmp é in s. Maria (8),
insciö saràl cater edemes alalungia.



Sce les rôses tan tert ô ciamó flurì,
l'invêr stënta pa da gni.



Sce la fëia toma snel,
ciafa la tera defata n mantel.



Tönel de setëmber, chël é vëi,
saràl da Nadé na gran nëi.



Sc'al tona chiamó dô la santa Crusc (14),
spo saràl chiamó n bel altomn.



Sc'al é da S. Michiel dër bel,
vëgn l'invêr dôt ater co morjel.



Otober

D'otober i tëmporài,
dôt invêr é ti "guai".



É l'otober frëit y da vënt,
é iener y forà lisier pur jënt.



É s. Lüca (18) çialt y bun,
sarà l'tëmp n poltrun.



Plöia ala fin dl mëis,
de n bun ann speré pudëis.



Sce Scimun y Iüda (28) é passà,
é l'invêr da tó ca.



Ai tanè ch'al nëi d'otober,
tan de iadi nëiel d'invêr.
Sc'al nëi ai 30., nëiel 30 iadi.



Novëmber

É l'tèmp da Gnissant bel,
vëgn chiamó l'isté dles vedles morjel.



Porta Gnissant l'invêr,
vëgn s. Martin cun l'isté.



S. Martin vëgn adalerch col ciaval blanch.
Sc'al n'à nia la nêi, spo portel la nêi.



Amez novëmber la nêi,
porta früic y trafëi.



É novëmber tlêr y freit,
sarà l'iener da çiarü y morjel.



Söla fossa d'en vedl romano pagan stôl scrit:"
"Balnea, vinum, venus
corrumpunt corpora nostra,
sed vitam faciunt balnea, vinum, venus".

Traduziun pur ladin: "Bagns, vin y ëres ruvina nosc corp, mo vita
fesc bagns, vin, ëres".





Laur da pair sön munt a Lungiarü

SOS Padre Antonio

Pur la plaza de Natal a nord dl Brasile jêl dlun saltàn n prou magherlin cun l'talar dlun banduràn. Al ê bele tert domisdé, n çialt mat te chë plaza de petun di fliegheri.

Fora insom la pista êl na Cessna n pü destrata in lunch. Pedro, l'pilot, che se rampinâ sö pur la picia litra y s'assuiâ demez l'suiüs söla frunt cun la man paza da öre, l'â udü saltàn. Plü sigü se tratâl d'en ospit, che s'â intardié y orô l'ultimo momënt joré cun vël a Ilna do Sal, la picia isola lunc fora tl'Atlantich.

Inçè chi dla sogorté â odü l'chestian che saltâ, olâ ch'al n'ess nia podü, ia pur la pista. Pedro s'â metü l'telefonn dan la boèia y in chël momënt se sintîl cherdàn pur l'inom: "Hallo, che é pa chël che te salta purmez l'ultimo momënt? T'es pronto da ji. Te 5 meniüc mësste avëi romené la plaza."

L'pilot s'la riô: "te 5 minüè n'odëis gnanca plü la coda dla mascinn".

In chël momënt ê l'pice prou, al ê n miscionare, dan al fliegher y damanâ da lajô sö dlun sbarbetàn: "Jóreste a Ilna do Sal"?

"Chël mësste bëgn savëi, Padre", respognô l'pilot", purdërt messassi bele ester sö tl'aria".

L'prou se rampinëia, tan snel

ch'al é bun, sö pur la picia stiga d'aluminio. Ch'al odô n post lëde dlungia n opsit su, ti vëgnel l'flé plü lisier. "Sëgn arati de ruvé çiamó adora assà, sce te me lasses gni cun te, scior, i sun padre Antonio, l'prou de Ilna do Sal".

N pü spordü damana l'pilot: "Àste l'bilet, padre"?

L'padre ciügna de no.

"Va mâ fora bel atira spo, padre", disc Pedro, "l'chef me para inmalora sc'i lasci sënté zacai zënza paié".

P. Antonio lê sö bel plan..." à ciafé dala isola na nota stizada, che un sta da murì. P. Antonio mëss gni atira zruç. I sun ste a Natal a ciafé mi vësko, mo mia barca va impormó dodoman zruç. I à udü la Cessna y i sun salté ca da te. L'pilot gnê plü y plü nervös. "Àste almanco scioldi da paié dô l'jôre"? L'püre prou dla isola ciügna indô de no. Y l'pilot sighitâ: "Vàtun mâ fora!"

L'ater ospit ê visti sö da brasilian da scioldi. Al se tira n pü zruç dal padre che tofa da suiüs.

La sogorté se fajô adintëne: "Ciamó n minüt y ne podëis nia plü demez"!

"Fora snel", scraia l'pilot, "snel!"

"Diao, pëia ia finalmënter", scraia l'ricun, "dessi çiamó la ti-



Angelina Huber da Rina.

gnì fora na nôt te chësc cialdun?
I pài inçe l'jôre al padre, ch'i pôis
finalmënter demez."

L'pilot drüca söl.... I'propeler
scomëncia a cijidè y mèt man de
buré. L'vicel blanch s'alza y la-
scia indò les baraches fora insom
la citè cialdina. Ciamó na roda
eleganta y l'vicel é tl bröm dl
ozeann, che tan lunc che l'edl ti-
ra, parò zënza cunfin.

La Cessna jora tl'aria cialdina
cuntra Ilna do Sal. Sëgn impor-
mó ciafa l'padre l'tëmp da dî n
bel giolan ai dui benefatars.

"Osta oferta generoja azetâi
mâ, dea ch'al se trata d'en püre
chestian che aspeta la mort dan
n momënt a l'ater, no pur mia
porsona", disc l'padre.

Al brasilian ti gnêl la grigna da
rî sciöch' al ess plü ion coiné: "Os
sëis n fant de Dî düer". Magari

pôi n iade adoré chësta benedi-
sciun", punsâle sotman.

L'padre â l'pinsier ala meseria
de süa jënt, de so gran païsc; l'
cör dla püra jënt gnê düer a forza
de s'un durè y chël di riè a forza
de roba y scioldi.

Padre Antonio jorâ zrucl dai
pescadüs y paurs de süa ijola. In-
çe bele ailò ciütia fora insom na
ijola de saurum n hotelparch pur
i riè, magari é so vijin l'proprie-
tar.

Mes'ora plü tert florîle l'sorëdl
y s'ascognò jò sot tl mër. Oramai
dala medema ora metòl man chi-
lò, sot l'equator, a gni plan, plan
scür.

L'ozeann ciafa l'curù de n grisc
paz, an n'odò nia plü cis lunc.
L'pilot impiâ les lüms üna indò
l'atra; söla tofla sluminâres sö a
cöce, a brüm y a blanch.

Te na té picia ora ruvâi a post.
Te püè minüè oròl stizé y ti dé
sëgn al port de Ilna do Sal. - In
chël momënt se destüda les
lüms (Armaturenlämpchen u.
die Positionslämpchen waren
fort).

Pedro orò les impié, debann!
L'motor jê normal. La direziun
n'êl plü bun de cunësce. Inçe i
dui ospiti s'â spordü.

Antonio s'â fat lède y damana:
"Pôi daidé"? Chëstes parores ti
dê fiduzia a Pedro. "Plü sigü fa-
lel l'contat ala mascinn dla lüm.
Àste füch"?

Antonio dubitâ: füch é proibì;
impò âl straihé n fulminante, i
zagri jê plan ia y ca, mo la Cessna



Scolari d'Al Plan cum siur Pire Mischi - 1923.

n'ê nia plü tla dërta direziun. Antonio s'â fat pice. "I chiri pa, pro i soldàs fajôi l'stizadù, tègn mader la direziun inant", dijôl pазifico. Al ti jê dô ai fertraç pur chiri l'contat. T'en iade se ciafel n striuf dal strom.

"Stlü mâ indô purmez", sçraia Pedro, can che l'motor metô man da cocogné. Finalmënter â l'padre ciafé la bateria dla lüm. Al â fat contat, mo ara dê püch strom. Al porvâ de dé sègn, mo degüna risposta.

"Ai ne s'alda nia", baudiâ l'pilot. Na picera lüm êl bëgn, mo al â bel dadî pordü la direziun. Sc'al jorâ dlungia la ijola ia tl infinit dl ozeann? Santa Maria - spo ne n'êl plü degun dè óta! Al é mâ

plü penzinn pur n n'ora. Dàme ca la massaria y tègn la loat!

L'chit dl padre ti dê tröp coraje al pilot. Al stiza inant n püch ala óta "SOS, Cessna 214 zënza lüm, â pordü la posiziuin - respognede, respognede!"

La ijola ess bele dadî messé ester sot a vèi - nia ne sluminâl sö! Plü sigü jorâi tröp insö sura la ijola ia.

T'en iade n pice vers tl aparat: Chilò flieggher de regola Alitalia X.02, lascesse adintènte inant, se gnun adincuntra!"

Antonio laora inant, al i tromorâ i dèic. Finalmënter n luminùs dal nord; al sciürâ l'luminùs sura la Cessna.

Tratan che l'pice vicel ti jorâ

dô al stragran luminûs, aldile:
“Sun intenûs cun Ina do Sal;
gnisse dô”.

L’pilot ti dê gas deplëgn ’ impò
ê la mascinn (Düsenmascine)
desparida n pêr de iadi y gnê dô
na gran óta indô zruçh. Final-
mënter cunesciô Pedro sëgn la
direzium - Südost! Vint minüç de-
dô êl sot al êl da odëi la plaza di
fliegheri bëgn luminada dla pi-
cera ijola.

N salüt stizé dala Düsenmasci-
ne y demez y demez a nord tl
scür dla nôt.

Mol dal suitiûs arsîl Pedro bel
plan cun la mscinn ia pur tera. N

pez stêl çiamó senté, zënza s’ar-
möre, sön so scagn.

“Olà fossun pa sëgn zënza te,
padre - a punsé ch’i orò absolut
te fa ji fora dl fliegher”, se lasciâ-
le adintëne Pedro.

N pü stanch piâ dô l’ospit rich
dô la man dl padre. “Da os vâl
fora valch sciöche na benedi-
sciun y tan atira ch’i s’â pudü s’a-
doré”.

Al prou magherlin ti gnêl n pü
la grigna da rî. “L’püre da muri
é ste de gauja. Vêl m’â cherdé,
iö ti sun mâ jü dô a süa usc. Iö ti
jê mâ dô al SOS d’en moribund
- y êl é diventé n SOS pur i vîs...!”

Pur ladin da ac



familia de Cestun - La Val - da zacan.

I trèi leri de calonia

(storia dal vèi)

Al ê ai 25 de jügn dal 89 dô les cater domisdé. I ê sön vider de ciamena, i vèighi inanter les rames di lègns 3 jogn, no de nosta jënt, che vègn n pü debota dal ciantun de calonia sö Püch dô él zacai che sona la brunsina de ciasa dassënn (sciöche de té mituns che à dagnora prescia). Manco precia âi da ji a cïaré che ch'al é y cï ch'an orô.

Imprüma ài cïaré da vider de porta fora. Al n'ê degügn. Spo sunsi jü jö a dejsaré la gran porta, che mia só â saré denant co ji fora tl'aria frësca. I dejseri la porta daite y vâi ia y ite te cïasadafüch. Te chël momënt se dorel la picia porta, che n'ê nia sarada; al vègn ite n jonn de zirca 18 agn, dër n bel jonn. Al arâ mosoré daimprò da 1,85 m, bel vistì, la braia cürta sura l'jenëdl, no cis tröp quant indos, tl müs cïarâl ca da sann, zënza che iö ess cunstaté val'sëgn de viz.

Atira s'âl perié val' da bëire. Iö damani: "N gote d'ega?"

"No", dijel, spo ti dâi n gote d'aranciata y vël s'la jüta ite y jö t'en sofl.

Spo dijel: "Podessun gni a battié?" Iö diji: "I ne sun nia l'prou dla Cöra, ailò mëssi telefoné a Antermëia. Al n'ê degügn che respognò.

Spo damani: "Olà stâte pa?"
Sönsom vila" "te cï cïasa?"

"Sciöch'an ti disc, ne sài nia."

"Da can incà?"

"Da zirca 10 dis".

"Èste maridé?"

"Hei."

"Tan d'agn àste pa?"

"Vint".

"Maridé tan jonn? Tan d'agn à pa tüa fomena?"

"24, no, iö n'à 23."

Sc'i m'ess intopé da anidlé la picia porta dô chël ël ê gnü ite! te chël n'en vègnel dui d'atri dalla medema porta ite. Un ê un pü n gros, l'ater ess podü ti fa concurrenz ai marochins (che va da chësta sajun da na porta a l'atra a stufé jënt).

Da me tomëi, ne me fossel nia gnü inmënt. Spo diji: "Jun te stüa a scri sö cï ch'al ô ester pur l'bato de chësc pope".

Düè trèi vègn dô dlun cïaran incërch ite te stüa. I toli ca na zetula y damani chësc prüm: "Cï inom orëis pa ti dé ala creatüra?"

Al pisimëia, spo dijel: "Dica lei".

"Chisc dis él San Pire y San Paul". "No, Francesco", scraia chël gros".

"Ci cognom cïafel pa?"



A Peraforada dër dadî.

Indô na pisimada fina ch'al ti toma ite val'.

"Vignun à inom y cognom", di-ji".

Spo n'en stomel indô un.

"Y spo l'inom de vëra?"

"Chëra à l'inom dl'om", disc indô chël gros.

"Noch, chilò ôl ester l'inom de süa nascita!"

Indô na pausa, spo vëgnel indô cun un. Düc trëi s'un va spo fora in porte.

Ailò disc chël gros: "Potrebbe farci un'offerta per la benzina?"

Mia risposta: "Chilò Rina ne ciafun nia benzina", diji dui o trëi iadi. Da i dé valch, essi messé ji sö alt, spo gnêi al savëi, olà ch'al ê la cassa. Purchël ne i ài dé nia.

Sön chëra pëi ia, indô da ji dala picia porta fora, spo i ài ôt dala dërta porta fora. Te chël me strüfa chël gros la zetula, ch'i â scrit, fora dla man y düc inmalora, fora y jö, olà che so auto ti aspetâ.

Chësta é la prüma pert dla medaia.

Can ch'i ti â cunté chësc a siur Iaco, dijel: "Chisc vëgn pa çiamó n iade". Insciö éra stada.

Al ê la domënia, ai 8. de messé dô mëssadora, incër les 7.45. Iò vài da dljia ia in calonia, spo disc la só, che ê bele jüda ia dan da me: "Àste tö daurì sö düc i üsc?" Ara minâ, pur lascé ite aria frësca.

Ch'i vài te çiasadafüch, capitiel la maestra Rosa dala picia

porta ite. Te chël vëighi na rode-
la dl vider rota. Ara disc: “Ëis
albü i leri chilò? I i à incunté ch’i
jê jö pur stiga dla scora. I minâ
ch’al foss iagri. I vâi i damani
Heinrich, che ch’al é ste chilò.
Al disc: Iu n’â pa udü degügn.
Sc’i m’ess pô recordé la targa dl
auto. Chësc auto ài bele udü de-
nant jön plaza”, disc maestra Ro-
sa.

Iö diji a mia só: “I mëssun la
fa cürta”, dea ch’i orôn ji sö la
Val ala festa di orghi nüs. La só
ciara dô te stüia y te so stangode.
Dlunch él les lades trates fora.
Sön banch da fur él na stleta ta-
scia cun 2 davertes. üna n’âi trat
fora l’patüc sön banch, l’atra, olâ
ch’al ê 160,000 lires t’en papîer,
n’âi nia udü. O che S. Ojöp, che
é te porte de ciasa, o les tröpes
corones che la só disc, o süa man

daverta pur daidé, üna o l’atra
cossa o dütes trëi, ti à adurbé la
vista ai trëi jogn. Abiné n’ ài nia,
fat dann l’manco ch’ai à sciafié.
La mëindra rodela dl vider de
ciasadafüch ài rot pur cialé na
brancia da gni ite.

An aratâ, ch’al side ste de chi
dla prüma lana.

Can che chisc trëi s’â prejënté
la prüma óta, i ài iö traté cun
sciügo, zënza na storta parora.
Insciö ne s’âi inçe vëi nia com-
porté dër mal, sciöch’an é zënza
ausà da de té jënt, che ne scona
nia.

Ai s’â chiri fora la domënia, olâ
ch’ai ê sigüsc, ch’al n’ê degügn
te calonia. Sanbëgn âi mâ na bu-
na mesora de tëmp pur loterné y
te chël tëmp ne sciafiâi nia da fa
plü co intant.

Fora in Puster, sciöch’an à al-



Ai s’arjigna da ji ta Pederü con foresti.



Paul Videsott
de Pire
con sùia
chitara.

dì, dess i leri avèi rot ite te plü
calonies. Magari él ste a Rina la
tofla de cënt agn RAIKA, mazada
sön mür dan calonia, che i à inze-

ridé y fat gola. I arati apëna che
chisc trëi jogn vëgnes chiamó n ia-
de a Rina a se fa odëi.

ac

L'operaziun

“Mëssun fa na operaziun, zën-
za n'él degun mitl”. Chëstes pa-
rores dl dutur ti jê dô y ti arobâ
l'sonn.

“El buna speranza ch'ara gare-
tes”? damana l'paziënt.

“Vigni oparaziun porta n zerto
riscio, mo te tûa situaziun él mâ



Jënt da Piculin daudia.

l'operaziun che te salva la vita. Te pôs avèi fiduzia. Al é plü de 60 agn ch'al vëgn fat chësta operaziun, denant messâ jënt cun na té maratia assolutamënter murì, gnanca un ne i sciampâ. Ad araté düit ò che la chirurgia é buna de fa incö, é chësta operaziun üna dles manco prigoroses. Ne se fa-jede mâ no pinsiers. Nia ste sura pinsier”.

“Él bëgn l'obligo dl dutur d'i la fa lisiera a un che sta dan da na operaziun?”

L'dutur à inçe baié cun süa fomena. Savôra mo vëra de plü co ch'al s'infidâ da ti di a vël? Él mo val'segret che ess fat pôra a l'savëi?

“T'odaràs, döt va bun, iö ti à crëta al dutur. I präi pa bëgn pur te”.

Perié? Al gnê plü desfidënt. An präia pô mâ pur jënt che é al prigo o can che an à piücia speranza.

De nôt ti gnêl indô dubi. Çi devëntâl pa, sc'ara jê mal? Sc'al ne se descedâ nia plü fora dla narcose? Exitus, chësta parora capile, finida, mort y çì vëgnel pa spo dò? Él condané a morì zënza ch'al savess?

L' tëmp jê inant. L'dé dla operaziun ê bele metü. Al â dé l'consens de se lascé fa l'operaziun. Dò l'opiniun dl dutur ê chësc l'unico tru pur resté in vita.

À pa l'dutur cuneschiü tan avisa süa maratia? É süa vita propi tan al prigo, sc'al ne jê nia sot ai corti? In cajo ch'ara jiss mal, çì n'él pa spo cun süa familia, cun sü mituns? Co l'ess pa la fomena

tuta sö? Ara präia pur vël. Jovâle val'de té?.

S'un tolel sö Chêlbeldî de na persona che vëgn operada? Vâres adöm chêstes dües parores: Dî - sala d'operaziun?

Sigü, la sciënza di duturs fajô cosses de morvöia. An piantâ ite l'côr, an taiâ inçe tles ciurveles, ëi y ëres cun sü chitli blanë y sües pezes sot ai edli, ai parô d'avëi na forza cuntra la mort. Cun düit a chël, n'él nia düit che i garetâ. Datrai morî l'paziënt sot l'cortel dl operaziun y fa ne pôste nia. Magari sce l'dutur ne se n'à nia capi fora? Al ti gnê in dubio indô l'ater. Al ciafa pôra y tëma, se'al gnê trat demez da sü afari, da sües ligrëzes y speranzas, se'al foss mort sön mësa dl'operaziun.

Trëi dis dan l'operaziun l'àn tut sö tla clinich. Chilò dôl ciafé la pêsc, s'ausé an n'ater ambiënt y osservé dai duturs a s'arjigné da gni operé.

“Nos adorun osc aiüt, nos operun cun os; chësc é important. Os messëis se fa lëde da zerti pinsiers. L'operaziun dôra dôes ores. Te chêstes dôes ores ne suzedl nia val'che osc corp ne foss nia bun de tignî fora.”

Mo la maiüt consolaziun jê fora dala monia, de Sr. Ines. Al parô ch'ara tigniss zruich de çì che gnô docà. Bele l'dé danfora arjignâra la tofla dal burjù. Chësc é pur l'paziënt plü important co düit çì che l'dutur fajô pur l'calmé.

Sr. Ines gnê y jê, al aldî pro vëra, al ê spo paziënt dal momënt



Les çiampanes da Rina - 1923.



Mëssa novela desiur Jaco Complojer da Plans - La Val.

ch'al ê te chiamena, olà che vëra çiarâ sura. Inçe la monia da denöt l'cunsolâ. "Tolede chilò chësta tableta, mëssëis durmì. L'sonn é mesa la sanité." Al â durmì la secunda nöt tres fora. Domisdé âl baié cun süa fomena, spo éra stada fora col durmì. L'ater l'â la monia cialé t'let düit desconsolé y mazé pro.

"Çi él pa mai suzedü cun os?" disc la monia. "Ëis spavënt?"

Al ciügna de scé. "Çi matada. Giuro ch'i ëis inçe pôra da se lascé trà n dënt". Al mëss rî. Mo l'tëmp jê inant.

Can che an l'sburlâ te sala d'operaziun, gnê ràis dl sorëdl da finestra ite. "Vëgni mo chiamó a odëi valch de té"?

Ch'al gnê arjigné ca pur la in-

dormia, s'â fat purmez na monia y ti dijô daplan dala orëdla ite: "L'Beldî é cun os". Vël piâ dô süa man y jê cun chëstes parores ite tla indormia.

Can ch'al s'ê descedé, êl les döes ores bele di passades.

Al ê ponü te süa chiamena te so let. Sr. Ines ê dlungia vël sëntada.

"Spo pa, sëgn sëis indô chilò te osc let". Al ne la cunesciô nia bel avisa.

"Düt é jü tan bun, co se sâl pa sëgn. Mo sëgn messëis pa porvé de ste chit döes edemes alalungia. Al sarà pa bëgn n pü rì, mo i sperun ch'i sëis bun d'la tignì fora. Al vëgn mefo da stufé y dallaurela lungia, mo spo sëis franco".

“Osta fomena aspeta cafora, pôra gni ite?”

“Düt é jü bun”, disc inçe vëra, i duturs é dër cuntënë”.

“Tö t’às perié pur me”? damanel. “Chël bëgn”.

“Magari àl impò jové”, pënsel. Al ne sintî plü degun mé, se sintî lède da n gran pëis. Al dutur ti àl dit dër bel giulan.

“Nia da di, se sëis tignî dër

bun, bel insciö sciöch, an l’aspetta dan paziënt”.

“Ares m’à daidé”, punsâle, “les monies, mia fomena, l’dutur y sü assistënë. Cun vëi m’à daidé Chëlbeldi, chësc é vëi”.

Y sc’ara foss jüda mal?... inçe sura la mort fora m’essel daidé, a süa moda. Chësc essi podü sa-vëi.

Scrit dô da ac

Çiudî vëgn pa i fedei perseghitâ?

L’ann 89 é l ste 200 agn ch’al é rot fora la revoluziun franzeja. Ara â metü man a Paris. Al gnê rot sö la perjun dl stato; al rè ti gnêl tut la forza y l’autorité.

Liberté, egalité y fraternité é la parora dl Guern nü. Ai zitadins êl gnü proclamé n catalogh de dërè nüs.

Mo sc’an od ô sciöche les coses ê in realté, mëssun di, che tles mans de na potënza totalitaria vëgnel soflé automatic l’dejidêr de liberté, egalité y fraternité y va a finî tèn lêch de sanch, t’en parü de legremes.

Inçe te nüsc tèmps é chëstes trëi parores “liberté, egalité, fraternité” che fesc la fundamënta pur i dërè dla porsona.

Mo la storia mostra che i gragn ideài vëgn datrai óc a rodûs y rosedà. La revoluziun franzeja é n tè ejëmpl.

L’apostel s. Paul ê fariseo studié y metü pro da pice insö a osservé avisa la lege di Iüdes. Dea ch’al cherdô tan sterch a süa dotrina, se metôl cuntra la dotrina di cristiagn y perseghitâ cun fanatism i cristiagn y i manaciâ çinamai cun la mort.

Dan les portes de Damasco àl-del spo la usc: “Saul, Saul, çiu di me perseghitëieste pa”? Sön chëra s’êl ót dl’ater vers, é diventé cristian y se porvâ cun dütes les forzes da perdiché la dotrina de Gejü Crist.

Carlo Magno convertî i Sassoni (Sachsen) cun la spada. Achi che se parâ da gni batiâ, ti gnêl taié ia l’cè.

T’en documënt dla comisciun papala pur iüstizia y pësc, dé fora dan ciürt tèm, é l’ scrit: “Inçe l’medio evo cristian desfarënzia i populi secundo critêrs re-



“Notlandung” d'en Luftballon a Lungiarü 1912.

ligiùsc: cristiagn, iüdes y pagagn”.

Purchël él tl tëmp dl cristianesim i iüdes, dea ch'ai é tan dürs a crëi in Cristo, gonót umilià dasënn pur so fanatism.

Cun l'inom dla fede à inçe l'Islam y d'atres religiuns cometü crüdeltés y ares vëgn dötaurela fates. Chësc suzed dagnora can che la fede vëgn adorada pur interesse de singuli grups.

An vëiga che gnanca les religiuns n'è nia sigüdes dal gni strabaciades.

Inçe filosofies, ideas di gragn de chësc monn y rassismi pô ester de gauja che jënt vëgn tichinà y tignîs jö. N ejëmpl de nüsc tëmps é ste l'nazionalsozialism.

I imparadüs de Roma tofâ avisa danfora, che la nöia religiun de Cristo ti tolô ai idoli pagagn l'nimbo divin y a chë moda ê inçe l'autoritê di imparadüs che se metô a tloci.

Hitler, Stalin y düë i dictaturs messâ adora o tert gni a bega cun les comunités dla fede. Assolutism de ideas ne se vëgn mai cun

la religiun, dea che la religiun fesc reconësce al uomo na veneraziun a Chëlbeldî che é sura l'uomo. Pur atri dis o idoli ne n'él dlungia nia plü lerch.

Elsalvador é l'plü pice païsc dl'America damez. Al é bele plü de 10 agn che la religiun vëgn perseghitada ailò. L'ann 1981 él gnü copé l'vësc Romero tratan ch'al fajô na sacra funziun te na capela dles monies. Te döes dlijies àn rot sö l'tabernachel y profané les osties. Al prigo ê spezialmënter i proi y i frati che se dà jö cun la jënt dala meseria. Dan dui agn de novëmber él gnü copé sis padri Gesuiti.

Jënt vëgn tichinada, straportada, an ti taca füch ai auti, an lascia ciarà bombes, ti manacia la mort a jënt. Al n'é de chi che se tëgn ascognüis pur edemes alungia. An alda i scràis de chi che vëgn torturà, tichinà cun ega da dlacia söl corp bluder y cun strom. An alda çianties de chësta sort: “Sce to fré é n prou, spo copel”.

Persecuziuns él dagnora ste y

ares n'arà nia fin cina che monn é monn. San Pio X dijò: "La Dlijia de Cristo à chiamó n quinto sègn dlungia i ater cater (üna, santa, catolica, apostolica), ara é perseghitada. "La pasciun dl fondatur va inant cina ala fin dl monn. I

cristiagn mëss mostré cun riscio de süa propria vita, che Dî su é l'Signur dla creaziun. Sot a chësc aspet é i martiri sègn de speranza. Ai mostra che la fede é plü sterscia co i tiranni y i dictaturs.
ac



Ciüf de munt.

N pü de storia dla dlijia y dles capeles da S. Martin de Tor

An pô osservé, che la jënt dla val de Badia y Marô n'ê nia cis instruida tla storia de sües çiases, de sües vijinanze, de so païsc, de sües dlijies y de sües capeles.

Çi che é la gauja, n'él nia saurì da di. Al é pa bëgn inçe gnü scrit cotan de val' dla storia de nosta valada.

Plü dadî n'él nia la poscibilitè d'avèi tles mans chi scriè che an à aldédaincö, mo çì ch'an à tles mans, gnô lit dër tröp. Sanbëgn, ch'an à deplü la disposiziun, dea ch'al n'ê nia radio y sanbëgn nia televijun, y les nôts da d'altonn çina a l'aisciöda ê avisa tan lunges co aldédaincö.

Cun döt çì che fesc destraziun aldédaincö n'él mâ plü püè, plü lere çiamó jënt vedla, che li. Tan tröpa jënt jona ne se fesc nia plü la fadia de li, mo mâ plü scialdi de i çiaré ales ilustraziuns, ai mandli.

Tröp purchël éle aldédaincö tla conoscënza dla storia dla valada dessigü cotan de öt y de ignoranza.

Í ne savun pa gnanca cis tröp de nostes munts, de nüsc crëp y de nüsc païsc.

Al pô suzede che de té jënt jona roda jö t'en domisdé y na nôt valades intieres y provinzies y va

çinamai sura i cunfins fora y can ch'ai rüva a çiasa, ne sài nia te çì val o te çì païsc ch'ai é sta. Ai se recorda mâ al plü, al plü, l'onom de val'bar o de val'disco-tech.

Tan tröp falel aldédaincö l'interesse pur la cultura.

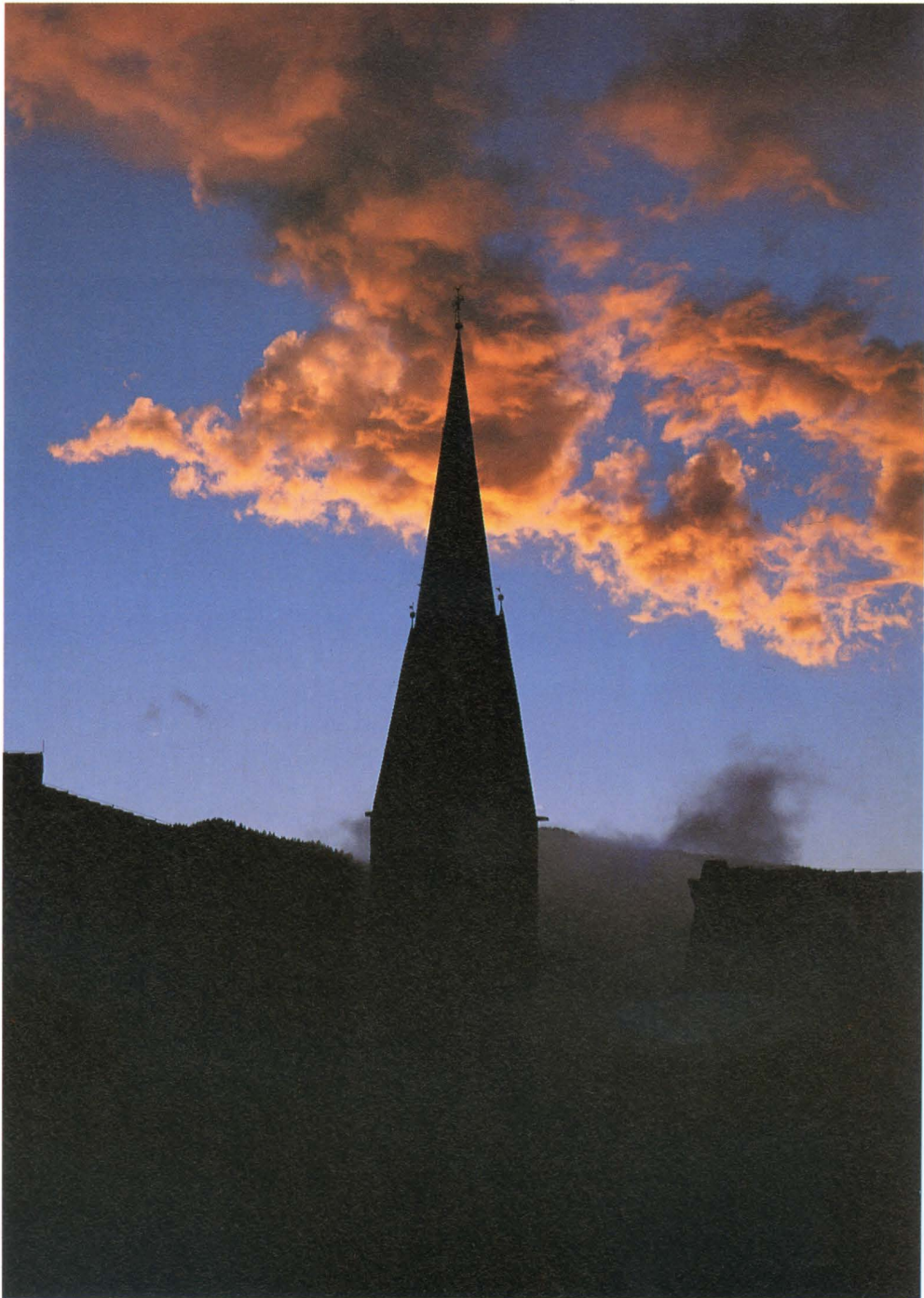
Al m'ê insciö gnü inmënt de scrî n pü de storia dles dlijies y capeles a S. Martin de Tor.

Cun chësc uressi inçe perié val'scrivan de d'atri païsc de scri val' in cürt sura les capeles y dlijies de so païsc, magari pur l'Calënder de chisc agn che vëgn, sanbëgn cun de beles fotografies laprò.

La dlijia da S. Martin é dedicada a S. Jan Batist y a S. Martin de Tours.

Dl 1286 vëgnel l'pröm iade nominé na dlijia, che n'ê nia te chël post, olà che ara é aldédaincö, mo plü in ite cuntra la val, zirca amesa la strada nanter S. Martin y Lovara.

Dl 1490 él ste de gran rogosies, no mâ a S. Martin, mo t'en gröm de posè dla valada y inçe tles atres vals de Tirol. Bel in chël ann foss la dlijia da S. Martin gnüda desdrüta pur gauja de grandiscimi tëmporài y rogosies.



Ĉiampanin dla dlijia da S. Martin.

Na pert disc, ch'al se foss destaché na pert dla munt de Col Varencin, foss gnü jö y ess sopoli S. Martin.

L'scrivan de chëstes lignes à döt n n'atra minunga. Sanbëgn, che mez Col Varencin s'é n iade destaché y é brodoré jö èina jö dal ega. Döta la formaziun disc chël, mo chël n'é dessigü nia suzedü dan 500 agn, mo magari dan 5 mile agn. Söl material gnü lassö jö él pö gnü frabiché les prömes çiases da S. Martin d'aldédaincö, che ne foss mine mai gnüdes fates sön na rô, mo olà ch'al ê bele de gran bosc y præ.

L'scrivan sotescrit à n n'atra spligaziun. Sot l'pröm pice païsc, cun dlijia y püces d'atres çiases laprò, êl n gran öt, che ê tomé ite a forza de plöies y rogossies y cun chësta catastrophe êl inçe jü sot la dlijia y çì che ê incèria. Döta la formaziun dl terëgn, ch'an vëiga çiamó aldédaincö dër tlêr, desmostra la verité de chësta spligaziun.

N n'atra desmostraziun é inçe chëra, ch'al é rot ite l'terëgn de zirca 15 èina vint metri atira defora da Lovara l'ann 1930, dan 60 agn. I gran lëgns picâ fora zirca dui o trëi metri. De chësc se recorda çiamó jënt vedla da sëgn.

Inçe chësc é n sëgn oramai sigü, che al é te chël post de gran öc sot tera, che pö tomé ite, sc'al é mol aladô o ch'al vëgn de gran catastrofes tla natöra.

Sö sura chël post él valgünes

çiases scialdi vedles, ch'an i disc Restalt (rest alt). Chësc inom pö zënzater gni dal fat, che les çiases dailò ê restades. Sc' al foss laota gnü jö la rô, dan 500 agn, essera messé se tó imprüma chëres çiases.

Chësta i sà al scrivan dl artichel la plü dërta spligaziun, dea che i scriè da laota disc tan püch.

Na dlijia adorân pö y purchël n'ân fat na nöia, mo nia plü coraite, mo plü infora, olà ch'ara é aldedäincö. An minâ pa bëgn inçe ch'ara foss plü sigüda dailò.

I scriè disc, ch'al é gnü benedi na dlijia nöia dl 1492 y cunsagrada dal vëscö Konrad ai 25.9.1494.

Chësta dlijia é costruïda tl stil gotisc y, secundo la minunga dl scrivan, ôta cuntra nord. Savëis, purèiudì ch'i scrii pur na sigüda chësc. La spligaziun vëgn:

Dl 1966 é la dlijia da S. Martin gnüda restaurada dapè èina sön-som. Pur gauja che la popolaziun n'â nia azeté de fa la dlijia maiù, dea che ara ê massa picera, mesân tó demez i pici altà a man ciampa y a man dërta. La strutüra di altà n.ê nia de gran valüta. Al ê inçe ruvé adalersch l'soprintendente alle Belle Arti da Balsan y can ch'an l'damanâ, çì ch'al ê da fa cun chi altà, âl dit: "Legna"!

Les scultüres, beles y vedles, che ê söl pice alté a süd, ân tut jö y ares vëgn cunservades te calonia. Al é la raprejëntaziun dl'incoronaziun de s. Maria. Söl

pice alté a nord êl na pitöra de Renzler, s. Maria dal Rosare.

Can ch'an â tut demez chël alté, che ê te na nisce a ôt spizé (stil gotich), êl söl mür ia dedô chiamó val' piüc curûsc, cöce, ghel y vërd, mo dëgunes formes da cunësce fora. I curûsc ê completamënter frac; can ch'an soflâ laite, jô jô döt cant.

Insciö n'êl sanbëgn nia plü poscibl da cunservé val'.

L'scrivan de chësc artichl minna dessigü, ch'al side ste ailò l'gran alté y ia da l'atra pert, olà ch'an va sëgn te çiampanin, êl chiamó aldédaincö l'üsc a ôt spizé y chël pudô ester l'gran üsc de dlijia da laota.

Incër la dlijia ia êl, sciöche al-dédaincö, la curтина.

Dl 1966 ân çiavé sö döt l'funz pur fa la fundamënta al funz nü de marmo. Çi ân pa cialfé? Olà ch'al é sëgn l'presbiterio (sö da d'alté), êl set o ot scheleç de morè, sciöche mumies, bel ar-cuncià ia a mesa löna y ôc cuntra la dlijia. Ai â chiamó scialdi düc i dënz, i çiavéis, les ères l'fazurel de sèda, i èi val'ater guant chiamó da cunësce, düc bel ponüs ite cun ordine; n sëgn ch'al n'ê a chël tëmp, che ai ê gnüs sopolis, nia chiamó dlijia ailò, mo curтина. Can ch'an azicâ chères mumies, jô döt indalater y al restâ mâ plü stöp.

La dlijia é plü tert gnüda ingrandida cuntra ost y cuntra ovest tl stil gotich, mo can ne sän nia, mo dër dessigü dan l'1600.

Dl 1941 ân descurì na pitüira söl mür ala pert defora cuntra nord. Chësta pitöra é dl 1680, tl stil baroch, y gnüda pigotada sö, can ch'an l'â curida cun malta laota ch'al é la moda dl neoclassizism, incër l'ann 1860. La pitöra raprejëntëia s. Maria cun la löna sot i pîsc.

Jënt damana datrai, çiuði che chë pitöra y inçe les pitöres sö tl ôt dla dlijia é plënes de büsc.

La risposta é chësta: Laota, incër l'1850, ê l'neoclassizism moda y ailò messâ vigni mür ester blanch y inçe vigni statua. Les pitöres y les statues messâ gni sbalnchejades o curides cun n strat d'en zentimeter o dui de malta.

Sanbëgn che la malta ne tacâ nia söl mür lize, purchël messân pigoté sö l'mür y i fa mile y mile de té büsc pur che la malta taches. Chësta é la gauja, che les beles pitöres é tan ruvinades.

Mo chiamó val'! La moda à dlunch sües cunseguënzes. La dlijia é gnüda fata sö tl stil gotisc cun les finestres altes y a ôt spizé. L'ôt de dlijia ê articulé da n gröm de costëis che ê lià adöm pur l'tignì sö. Val' de té vëigun chiamó t'en gröm de dlijies manti-gnides tl stil gotisc.

Spo él gnü l'stil baroch y chël urô fa de gran pitöres sö tl ôt de dlijia. Purchël ê chi costëis che ne butâ nia plü y an i à mazé jô pur i lascé lerch ales pitöres.

Dl 1966, can ch'an â restauré la dlijia y â tut demez chël strat



Musiga da S. Martin - zacan.

de malta che curî dôt l'ôt de dlijia, cunesciôn fora avisa, olà ch'al ê n iade ste chi costëis dl ôt dl stîl gotisc.

laota èl inçe gnü a löm dôtes chêres pitôres, ch'an vëiga aldë-daincö, de chêres che degügn ne savô nia, gnanca chi scicà dl'ert.

L'scrivan dl artichl â dit ai depënjadùs: "Batede madër jö chë malta pur udëi, çì ch'al é sotite". Datrai é inçe la curiosité pur val"!

Chël âi fat y ara ne jô gnanca ert ne; al n'en gnô jö de bì toè al iade y sotite udôn dôtes chêres beles pitôres dl stîl baroch, sanbëgn plënes de büsc, çiuði ch'ares ê gnüdes pigotades sö pur fa taché la malta.

An pô araté ch'ares é gnüdes

depëntes incër l'1720. Dl mediejo cunesciôn mâ plü fora l'1... L'ater n'ê nia plü da udëi.

Spo éle raprejëntà 6 apostuli y t'l'ôt dl presbiterio s. Iachin, s. Anna y i cater evangelisè.

La gran pitöra t'l'ôt raprejëntëia s. Maria dal Scapulîr cun val' Sanè y les autoritês dla Dlijia y dl Stato da laota.

L'ultimo iade ê la dlijia gnüda arlungiada dl 1859. Ailò, arati, ch'an àis stopé les pitôres.

I altà: L'1966 àn tut demez, cun la lizënza dla Curia da Purse-nù, düè i trëi altà, i dui pici altà pur gauja dla lerch y l'gran altè pur gauja dles formes nôies y di regolamënc nüs dl Conzil Vatican II. (che ne proibî pa purdërt

nèt nia les formes vedles, mo an â dlunch massa prescial)

Düè trèi i altà é gnüs costruís da na firma de “Altarbauer” de Gherdëna incër l’1900 cun val’toè plü vedli di altà da denant, ch’an ne sà nia plü, çì ch’al é suzedü impara.

N.B.: Chisc toè vedli é düè cunservà te colonia da S. Martin sot l’tèt.

An à inè lascé fa n tabernachel nü da Pepi Pitscheider da Ruac de Badia.

Impè dla costruzium alta dl gran alté àn lascé fa l’bel gran Crist y metü söl mür dô alté. Al é na bela opera dl’artist Friedl Clara de Baldessé da Lungiarü.

La prüma cossa, can ch’an vëgn da üsc ite, è chël bel gran Crist, l’ simbol dl’amur de Dî y dla Redenzium.

Impò, mëssi di, me möiera, ch’i à damané massa püch dõta la popolazium y à lascé tó demez l’gran alté, scebëgn ch’al n’è desigü nia chë gran bela opera d’ert, mo al é na opera dles fadies y dla fede di antenaè y aldî da gni lasciada. Massa tert vëigun gonót ite i fài ch’an fesc.

L’Conzil paròl che fajess dõt nü y laota dô la vera èl chël dejidêr de avëi val’ da nü y purchël àn albü trö massa prescia da i ji dô a chères idees. Mo aldédaincö fejun pa bel l’medemo y mina inè de fa düè dërt!

Les pitöres descurides tl’òt de dljia à l’scrivan de chësc artichl restauré l’isté dl 1966 y l’cunser-

vadü diozejian i à dit, ch’al é dërt insciö.

Ailò ài pudü sinti tan bun ch’al sà da ste a spiné ores y ores al dé y puzené y depënje y mangé stöp. Can ch’i lovâ sö, èi plü stare co n b...! Mo al é impò bel da cunscidré y medité chères pitöres. Purchël n’ài urü gnanca na lira pur chël laur y i viri çiamó dütaurela.

Apert nord, sura la reliquia de s. Germano èl sëgn la pitöra che raprejëntëia i patronns s. Jan Bat., y s. Martin, opera de Josef Renzler da S. Laurënz (1836).

Söl mür purpert dl gran alté èl döes statues di dui vëschi S. Ulrich y s. Çiascian, che pudess ester operes de Domëne Moling da La Val. Dl medemo gran artist pô zënz’ater inè ester les meses statues de dui vëschi, che é sëgn cunservades te colonia da S. Martin.

N n’atra pitöra söl parëi de dljia dan l’antoré, raprejëntëia s. Antone y s. Ujöp, mo l’artist n’è nia cunesciü. Dô la pitöra pudesera ester plü vedla co chëra de Renzler.

Söl parëi dlungia üsc de çiampanin èl la pitöra, che raprejëntëia l’beat Ujöp Freinademetz sciöche caplan cun scolari da S. Martin. (opera de Lois Irsara de Badia).

L’pergo é dla prüma pert dl secul XIX, y al porta les pitöres dl miraco di pësc, de S. Jan Bat., y dla Samaritana pro la fuintana de Iacobe; operes de Josef Renzler.

L'angel sön tèt dl pergo é bègn oramai sigü n opera de Domène Moling, al é sciöche al foss l'jormelin dl bel angel sön pergo dla dlijia da La Val.

Les pitöres de S. Pire y S. Paul söla falzada dla dlijia é dl artist Hans Peskoller incër l'ann 1930. Inè l'ornamënt te dlijia y la pitöra tl'ôt dl presbiterio ê opera dl Peskoller da Bornech, mo döt chël é gnü tut demez, çiudì ch'al ê completamënter la müfa che l'ruvinà.

L'ciampanin: L' ciampanin é a forma gotica y à proporziuns dër dërtes y mosöra 52 metri d'altëza. Plü dadî, an ne sá nia can, êl cotan plü bas y col tèt nia ért. Ciamó aldédaincö cunësciun fora da na pert les vedles finestres cun ôc torogns. Les coronas de granit dles vedles finestres é spo gnüdes adorades sciöche coronas pro l'monumënt ai proi.

L'monumënt ai tomà te vera é opera dl'artist Otto Irsara da La Ila y é gnü metü sö al post dl'ater l'ann 1985 y fesc onur al artist y al païsc.

Les ciampanes: Tratan la präma vera mondiala ân messé dé jö les ciampanes (pur fa canuns, sciöche al gnô dit. In realté él ste n gran "Schwindel" de chi che se n'urô ciamó approfite dla vera. Ciamó aldédaincö él n mistere chël marcé).

Al é n gröm de cosses la gauja di misfac dl'ultima gran vera (1939-45), magari inè chëra dles ciampanes!

L'fat é chël, che i Stati che davagna, porta i früèc dla vera (sc'al n'é!), mo inè i debiè. Mo chësc n'é nia suzedü. Chi da S. Martin urô indô ciampanes y ai à podü s'les cumpré nöies. Vijinanza pur vijinanza s'ési gnüs pur spenë tan da les cumpré.

Les ciampanes nöies, corades a Trënt dala firma Colbacchini, ê ruvades adalersch y metüdes sö l'1922. La picera dles ciampanes nöies ân metü söc ciampanin da Piculin y la picera vedla ân lascé söc ciampanin da S. Martin.

Impormó chi agn dl'80 les ân indô baraté jö. La picia ciampana vedla é ruvada söc ciampanin da Piculin y la picera nöia söc ciampanin da S. Martin.

La grana da S. Martin pësa, zënza ciüch, 1346 chili. Al é cin ciampanes.

L'1965 ân metü l'soné electrisc dala firma Ambach da Bornech.

Chësc soné n'é mai jü bun y les reparaziuns à costé de plü co la instalaziun.

8 agn dô ên sforzà da lascé fa n soné electrisc nü y al é gnü fat dala firma Steiner da Lana. Al jö bun, mo dea che l'ciampanin é plüere debl y l'soné electrisc é dagnora n soné sforzé, bandorâl massa y al tomâ jö tres plü peres y mür dl ciampanin, tan ch'al é prigo pur l'ciampanin y an ne pudô nia plü soné zënza mëte al prigo jënt y ciampanin.

Spezialisè gnô cherdà dala Germania a mosoré düc cant y



Dlija de St. Antone a Piculin.

spo àn surandé düet cant l'laur dla metode nöia dl soné cun cuntrapëis indô ala firma Steiner, che à fat chël laur l'1985.

No mâ l'soné l'Amaria, mo inçe l'soné vëies scëmpl y da festa va automatic y sparagna n gran laur al mone y l'ciampanin ne bandura nia y l'soné dles ciampanes é dagnora val' de bel y sc'al à inçe costé scialdi tröp, an é cuntënt ch'al é fat.

La dljia da Piculin

Dl 1688 é la dljia de s. Antone da Padua a Piculin gnüda fata sö dal nobel scior Domëne Plaza, che ê inçe scior dl ciastel Freiegg y "Pfleger" de Tor.

L'punt che cundijô dal urt dl ciastel Freiegg ia tla dessura dla dljia, é gnü trat jö dl 1869 y tla nisce, olà ch'al ê denant l'üsc, él gnü metü sö na statua de s. Antone.

L'ann 1868 àn costruì l'ciampanin y restauré la sacrestia.

Sc'al é inçe denant ste n ciampanin, ne sà nia.

L'gran alté é costruziun che somëia l'gran alté da La Pli de Marou y l'alté da Rosare a Colle s. Lucia ite a Fodom.

Söl gran alté él la statua de s. Antone da Padua col Bambin, dl 1687. D'atres statues söl gran alté: S. Berto y s. Bostian y apêr dl tabernachel s. Jan Bat. y s. Maria Madalena.

I pici altà é dl stil baroch y á da üna na pert la pitöra de s. Caterina (na vedla copia dla pitöra

de s. Caterina a Corvara) y da l'atra pert s. Maria dal aiüt cun S. Ujöp y l'Angel.

Tl ôt dla dljia éle la pitöra che raprejëntëia l'assunziun de s. Maria al cil.

Sön i parëis pur pert, sura les proches, éle döes tofles depëntes sön brëies, che cunta di mirachi de s. Antone (dl 1699). Storicamënter y culturalmënter é chëstes döes tofles dër interesantes.

Dl 1976 él gnü arobé y nia plü cialfé cotan de statues: L'Bambin de S. Antone, s. Jan Bat., s. Maria Madalena (apêr dl tabernachel dl gran alté); spo s. Jan Nepomuch y i angiuli di pici altà.

La dljia de s. Antone é gnüda restaurada dal depënjadù Hans Peskoller da Bornech i agn 1932/33. Defora ia éra gnüda restaurada dui iadi dal 1960 èina sëgn, spezialmënter l'ann ch'an à fat la festa de 750 dala mort de S. Antone da Padua. (1985).

Capela de s. Maria da Lourdes a Bioch.

La capela da Bioch é gnüda fatta sö l'ann 1879; benedida ala prejënza di proi Pire Trebo curat da S. Martin, Paul Putzer da Lungiarü, Joh. Adang d'Antermëia, Luije Frena caplan da S. Martin y Pire Pallua degan.

Ai 16.8.1885 él gnü benedì les pices ciampanes dal vësc Simon.

Ai 13.8.1894 lizënza apost. pur indulgënzes dles staziuns. 1894



Capela da Bioch - S. Martin

gnô la capela arlungiada y benedida ala prejenza di proi Pire Mersa da S. Martin, Paul Putzer da Lungiarù, Vinzenz Verginer d'Antermëia y Pire Pallua plovàn y degan d'La Pli de Marou.

Ara é gnüda depënta fora dal depënjadù Ujöp Rudiferia dl 1894. Restaurada daite da Agostin Frena (a öre= n laur malfat!). Dô l'1958 éra gnüda restaurada daite fora chiamó dui iadi.

La capela á n scëmpl ôt col abside alzada d'en scalin. Sura l'scëmpl alté él la grotta cun s. Maria da Lourdes y s. Bernarde-ta.

La capela é bëgn tignida y al é gonót mëssa ailò. Ara é proprieté dl paür "Finazer" da Bioch.

La capela da Ju.

La capela da Ju é gnüda fata sö l'ann 1912. I paurs lassö Ju á fat fora de fa sö na capela, dea ch'ai é dalunc dala dljia da S. Martin y pur s'abiné te capela a dí la corona, spezialmënter les domënies domisdé y de mà.

L'laur da muradù á fat l'maester da muradù Fr. Pisching de Candido d'Al Plan.

Chi da Ju á inçe spo cumpré na té picia chiampana da mëte sön chiampanin.

Dl 1961 á spo siur Pire Wurzer de Crëpa lascé coré a Desproch na maiù chiampana pur la capela da Ju.

Da funz insö l'à chi da Ju restaurada chi agn dl 1987-88.



Vedla capela da Frëina - S. Martin.

La capela da Ju é fata sö tl stil neogotisc y de chël stil è inçe l'alté. La pitöra dl'alté é depënta dal artist Anton Pedevilla l'ann 1919.

Les pices scultüres sön alté arà plülere n valur d'antichité y nia d'ert.

La capela à proporziuns dër dërtes dl lerch, dl lunch y dl alt. Gonót vëgnera adorada pur perié y inçe furesti storj pro a i ciaré y a fa n bun pinsier.

La capela da Frëina

Denant ch'al gniss fat la capela nöia, n'êle bele üna plü dainciarà dales çiases, ia cuntra col de Frëina. Dea ch'ara ê dër inmale-

ster, n'ân fat na nöia, dedicada al beat Ujöp Freinademetz. La vedla ê dedicada a s. Antone.

Carlo Castlunger dl feur da S. Martin ê varì da na ria maratia (Hirnhautentzündung). Pur ringraziamënt âl impurmetü de fa sö na capela in unur dl beat Ujöp Freinademetz a Frëia.

I cater paurs Albin y Alfons Verginer, Paul Dejaco y Alfons Pedevilla dô ca l'grund de vijinanza.

Alfred Verginer fajô l'proiect tl stil plülere realistisc modern y cun l'cuntribut inçe de d'atri gnôl fat sö la capela nöia da Frëina. I laurs da feur se fajo Carlo Castlunger instëss cun l'aiiüt de so fré Alfred.



Nöia capela
da Frëina -
S. Martin -
dedicada al
beat Ujöp
Freinademetz

Les statues dl Crist y de P. Freinademetz é operes dl'artist Otto Irsara da La Ila.

Sön çiampanin tan bel spizé él dôes çiampanes, üna dla capela vedla y l'atra é na scincunda dl cor "Jepele Frontull" (1987).

La capela é gnüda benedida l'ann 1978 dal curat da laota Angel Morlang y al tulô inçe per l'curat d'Antermëia da laota Franz Delazer.

Al é gonót mëssa ailò y inçe furesti va tla capela da Frëina, dedicada a P. Freinademetz, a perié.

N.B.: La statua de s. Maria é gnüda comanada da sr. Maria Dolores Erlacher y paiada dales jones da Miri - Frëina. L'artist de chësta statua è Fridl Clara da Lungiarù.



Capela da Jù da S. Martin.



Segra da Jù - 1913.



Statua dl
beat Ujöp
Freinademetz
tla capela
da Frëina

Tan cörta la vita,
tan lungia la nôt d'en amaré,
che ne pô nia durmì.



Sciöche nosta jënt jona va vistida da na gran festa:
l'medemo co ji a marcé,
o sot la tenda a la desmené.





Familia de Paul da Pecëi - S. Ćiascian - mituns dal 1921 - 1934.

Sön na bela tēmpla, 5 menüé demez dala dljia da S. Ćiascian, êl n iade na gran ĉiasa de trëi alzades y dōta de mür, la ĉiasa da paur da Pecëi.

Tla ĉianô (incö bar) ciáfon la scruta "fabricata 1560" y "reediticata 1804".

N iade ê chësc lüch dl convēt de Ćiastel Badia. I Pitscheider vëgn bele dant a Pecëi tl secul 1500. Tl secul 1700 ê le lüch tles mans di Pitscheid. Le plü vedl, documenté tl 1678, â inom IACO PITSCHIEDER, maridé cun PAULA LALUAGA da Corvara; chisc á albü trëi mituns:

- DOMËNE

- JAN CASPER

- IÖRE (maridé cun ANA PE-SCOSTA de Berto).

L'ann 1698 á la badëssa Maria Elisabeta de Ćiastel Badia infeudè i mituns de Domëne, bele mort, y i mituns de Iöre, cun n pre da munt, nominé la Codacia.

Le möt de Domëne, JAN CASPER, maridé cun CATARINA SORÁ da Longiarü, á cialè le lüch da Pecëi, che ê inlaōta dër pice. Jan Casper y Catarina Sorá á albü dui mituns:

- DOMËNE

- ANA MARIA.

Domëne, nasciü ai 26.12.1706, é diventè capezi-



Vedla cïasa
da Pecëi - S. Cïascian -
cum Maria Pescollderungg
d'Anvi.

ner, Pater Venantius. Al é jü te convënt l'ann 1730, á dit mëssa novela tl 1734 y é mort a Balsan ai 12.03.1757. (So pere Casper é bele mort l'ann 1713).

Tla cronica vëgnel dassënn laldè. L'ann 1740 é l gnü menè a Schwaben-Hochstätt por daurí n convënt nü.

Ana Maria á maridé PIRE SOTTCREPPA. I geniturs de chësc â inom JAN IACO SOTT-CREPPA y JULIANA RUNGGAL-

DIER y ê entrami de Gherdëna. (Sotcrëpa, ostaría danter S. Maria/Sëlva y S. Cristina). Sü mituns ê:

- PIRE
- IACO
- JAN
- DOMËNE
- MARIA.

Jaco y Jan é diventá iesuic (Jan é mort sciöche iesuit a Landsberg). Iaco jô a tigní mi-sciuns; l'ann 1738 tigníl, adöm

cun Pater Christoph Miller, na miscium a Porsenú.

Domène, nasciü ai 19.07.1712 é jü pro i capezineri cun l'inom de Pater Probus: al é jü te convent ai 10.10.1743 y é mort a Tlises ai 24.09.1785, canch'al â 73 agn. N fre dl pere, che á laurè pro la "Gran Ciasa" a La Ila, â albü n möt, Antone, che é ince diventè prô.

Le fre plü vedl á albü trei mituns cun ANA MARIA PIRSCHEIT:

- JAN BATISTA ^{1) Toffa de dljia a S. Ciascian}
- JAN EVANGELIST
- MARIA.

Jan Batista é nasciü l'ann 1733 y é stè professor de ginase y direttur a Rorëi, olách'al é mort ai 23.11.1819. Jan Evangelist á laurè sciöche professor de ginase y sciöche direttur a Desproch. Al é mort dailò ai 24.03.1824, cun 87 agn.

(Chisc iesuic á mudé so cognom te "Socrölla").

Le pere, Pire Socrölla, maridé cun Ana Maria Pitscheit, é gnü copè l'ann 1738, en la segra da La Ila, da n Talian.

Te döt chësc lëgn genealogich incuntunse altamo 50 prôi (seculars, conventuai, miscionars).

N valgügh de chisc é:

- SOCRÖLLA JAN BATISTA, nasciü tl 1737, Iesuit y professor a Rorëi, mort ai 23.11.1819;
- SOCRÖLLA JAN EVANGELIST, nasciü ai 23.01.1737,

professur a Desproch, mort ai 24.03.1824;

- SOCRÖLLA DOMÈNE, capeziner;
 - Siur CRAZZOLARA PIRE, caplan di soldas tles veres de liberaziun 1796 - 1813;
 - Siur CRAZZOLARA JAN, caplan di soldas tles veres de liberaziun 1796 - 1813;
 - Siur CRAZZOLARA FRANCËSCH IACO, orghelest al "Anima" a Roma, nasciü ai 04.11.1813 y mort ai 24.10.1868 tl Seminar a Porsenú;
 - Siur CRAZZOLARA FRANCËSCH, prô a Neustift, agostinian, nasciü l'ann 1809 y mort l'ann 1885;
 - Siur PESCOLDERUNG, degan te Fodom, nasciü l'ann 1833;
 - Siur CRAZZOLARA SEPL PASCUAL, nasciü ai 12.04.1884, miscionar tl'Africa, linguist y etnologh, mort ai 25 de merz 1976;
 - Siur VALENTIN HEINRICH, iesuit tla Cina y Formosa, vizeretur tl Kanisianum a Desproch, spiritual tl Seminar di prôi, nasciü tl 1921 y mort tl 1981.
- La vëdua de Pire Socrölla, Ana Maria, s'á maridé te n secundo momënt cun SEPL TASSER, paura da Larjëi. Da chësc matrimone él nasciü dui mituns:
- JAN CASPER, che é diventè



Familia de Corrado da Pecëi - S. Ciascian - noza dla Herta - müta plü vedla
(mituns dal 1955 - 1968).

prô y é mort te Fascia sciöche degan;

- ANTONE, che s'â maridé.

Maria, la möta de Pire Socrölla (copè a La Ila) y patrona da Pecëi, á maridé le fi plü vedl da Cïanins, SEPL CRAZZOLARA. Impröma ái abité sö Cïanins, dedò s'ái trasferí söl lüch da Pecëi.

Sepl é mort cun 70 agn; süa fomana Maria Socrölla é morta sö Pecëi ch'ara â 78 agn.

Ai á albü chisc mituns:

- DOMËNE CRAZZOLARA paur da Cïanins
- JAN BATISTA
- JAN MATÎ (prô)

- CATARINA, fomana de Matî Valentin

- MARIANA, maridada a Granruaz

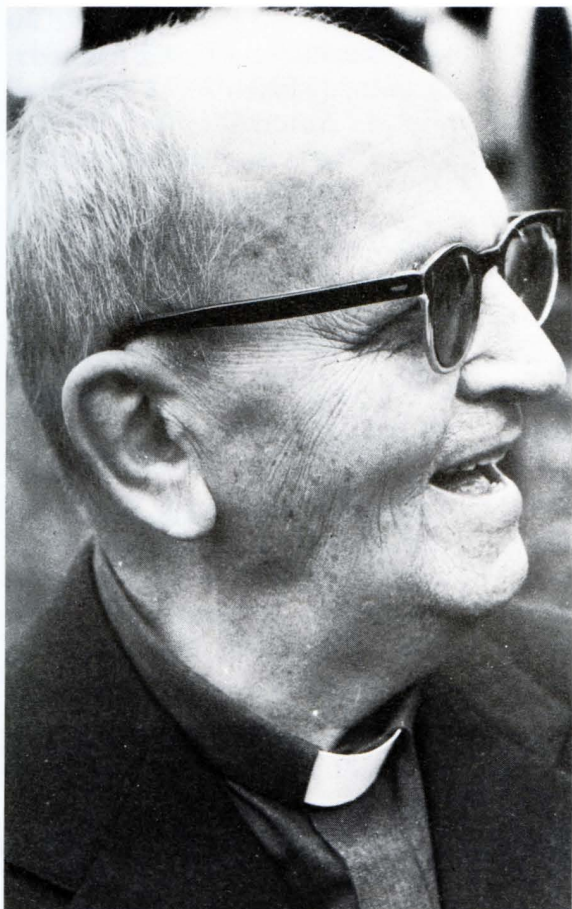
- BERBORA ALVIJIA, fomana de Antone Agreiter

- ANA MARIA, fomana de Sepl Rudiferia

- IACO (Pater Pire Servit).

Dal matrimone de Sepl Crazzolara y Maria Socrölla él nasciü, sciöch'i ún odü, 4 mituns. De chisc é Jan Matî, nasciü l'ann 1774, diventè prô y, tl 1800, él stè caplan di soldas de na compagnia de scizeri.

Iaco, nasciü tl 1775, ê exposi-



Siur Pasqual
Crazzolarà
miscionar dl'Àfrica
* 1884
† 1976

tus a Corvara y é spo jü a fá pert dl Òrdin di Serviç.

Le môt plü vedl, Jan Batista, é diventè patrun da Pecëi y s'á maridé cun Berbora Ciampidel. Chisc ê i geniturs de siur Francësch Crazzolarà, nasciü ai 04.11.1813, gnü consacrè prô ai 29.6.1838.

(Ciampidel é n gran lüch da paura, na mesora dalunc dal païsc da San Čiascian).

Siur FRANCËSCH CRAZZOLARA ê dër n bun orghelist y al

é gnü menè a sonè al "Anima" a Roma. Plü tert ál albü da patí por na man, y an mina ch'al ti sides gnü metü, por invidia, n fíciun da tosser sön na tasta dl orghe. Ala fin ál messü dè sö le laür da orghelist. Al é spo rovè sciöche prô, a Landeck.

Cun süa man jora tres plü mal y an á messü ti la amputé; l'ann 1867 ál inçe messü dè sö la ploania. Al s'á spo trat zeruch a Porsenú, tl Seminar di prôi, olách'al é mort ai 24.10.1868.

Por mirit de siur Francësch Crazzolarà á la dlijia da S. Ciancian podü ciafè le corp sant dl martire Zeno da Roma. Tla cortina da Porsenú él a man dërta dla secunda o terza corona dles arciades, na picia tofla de ermo che recorda la fossa de siur Francësch.

Le möt Jan (ciara dessura) é romagnü söl lüch da Pecëi. Domëne á ciafè Cianins. I geniturs á condüt dër bun le lüch y Maria Sottcreppa (Socrölla) á implü arpè n lüch "Schütz" a Corvara, da so gran berba Tomesc Sottcreppa.

Dèache Domëne n'è nia stè dl döt cuntënt cun ci ch'al â arpè, ti él ciamò gnü scrit, da pert de Pecëi, mez le pre da munt "Rovanges", a chël ch'an ti dij incö Rovanges da Cianins.

Le patron nü, Jan Batista Evangelist, é diventè - tres la cumpra di lüsc Soplà y Larjëi - n gran bacan. Jan Batista y Berborà Ciampidel á albü sis mituns:

- SEPL
- PIRE
- MATÌ
- FRANCËSCH (prô y orghelist)
- CARLO
- MARIA.

Dô la mort de Jan Batista é chësc gran lüch gnü partí sò. Sepl á ciafè le lüch da ciasa da Pecëi, Pire á pié dô Larjëi, Matì y Carlo á arpè le lüch da Soplá. Maria á maridé Sepl Rudiferia da Rudiferia Dessot y Francësch é diventè prô.

SEPL, romagnü - sciöch'i ún odü - söl lüch da Pecëi, s'á maridé cun MARIA dla CURT (Molling) da Antermëia.

Ai á albü cin mituns:

- JAN BATISTA, nasciü ai 23.02.1841 y mort ai 04.01.1931
- ANTONE, nasciü ai 25.05.1842 y mort ai 22.01.1923
- FRANCËSCH, nasciü ai 01.02.1856 y mort ai 19.05.1927
- ELISABETA, nasciüda ai 07.05.1845 morta ai 04.12.1875
- MARIA, nasciüda ai 03.07.1851 morta ai 24.05.1895

Antone á ciafè na pert dl lüch da Pecëi y á fat sò la ostaría dl Ostí.

Francësch s'á maridé a Sura-cianins. Elisabeta á maridé Sepl Agreiter da Cianpidel y Maria é morta, ciamò da maridé.

JAN BATISTA é romagnü söl lüch da Pecëi y á maridé MARIA PESCOLDERUNG da Anví, ai 30.04.1878. Da chësc matrimone él nasciü ot mituns:

- n möt, nasciü ai 20.10.1879 y mort le medemo dé;
- PAUL, nasciü ai 11.12.1880, mort ai 14.10.1950;
- MARIA, nasciü ai 14.05.1882, morta ai 25.04.1885;
- SEPL PASCUAL, nasciü ai 12.04.1884, miscionar tl'Africa, mort ai 25.03.1976;

- TERESA, nasciüda ai 16.09.1890, maridada a Čialaruns ai 15.04.1920, morta ai 25.12.1983;
- BERBORA, nasciüda ai 03.12.1885, morta ai 28.02.1914, monia tles misciuns;
- FONJO, nasciü ai 08.08.1887, maridé a Costadedoi, morta ai 08.03.1952;
- PIRE ANTOINE, nasciü ai 15.07.1895, maridé y paur da Soplá, mort ai 05.09.1954.;

Siur SEPL PASCUAL CRAZZOLARA, miscionar tl'África Zentrála, nasciü a S. Čiascian ai 12.04.1884, mëssa novela tl 1907, mort ai 25.03.1976 a S. Čiascian/Pecëi.

Al vëgn aratè un di gragn esperé di lingac nilotics dl'África Zentrála.

Pur sü stüdi sön i lingac y por sü miricé, ál ciafè chisc reconescimënc:

- Reconescimënt da pert dla regina ingleja Elisabeta, sciöche M.B.E. (Member of the British Empire);
- Medaia d'or da pert dla "Reale Società Africana" da London;
- Titul d'onur "Commendatore della Repubblica Italiana".

Adöm a tröc manoscié de gran importanza sura les slates africanes, ál inçe lascè zeruch deplü libri de lingac y libri de scora.

N so nu, Heinrich Valentin, é diventè iesuit, retur tl Kanisianum a Desproch, spiritual tl Se-

minar di pröi, miscionar tla Cina.

Sciöche paur da Pecëi él gnü aficé ite PAUL.

PAUL CRAZZOLARA á maridé MARIA VERONICA PITSCHIEDER ai 28.04.1920. Veronica é nasciüda a Suračianins ai 30.11.1888. Da chësc matrimone él nasciü chis mituns:

- GIOVANI CONRAD, nasciü ai 18.02.1912, maridé cun MARIA VITTUR da Glira;
- MARIA, nasciüda ai 11.05.1922, maridada cun VIJO RUDIFERIA de Plan;
- LÜCA, nasciü ai 18.10.1924, maridé cun OLIVA PIZZININI de Runch;
- SEPL, nasciü ai 09.09.1926, maridé cun ZILIA TASSER de Sorega, mort ai 14.10.19;
- ANA, nasciüda ai 21.03.1928, maridada cun CANINS MILIO de Lenz;
- ZILIA, nasciüda ai 11.02.1930, maridada cun FLORIAN RUDIFERIA de Vinzenz;
- VIJO, nasciü ai 23.02.1932, maridé cun FEFA CANINS dla Mima;
- RÖSA, nasciüda ai 19.05.1934, morta ai 10.10.1945;

Paur y patrun da Pecëi é sëgn GIOVANI CONRAD CRAZZOLARA, maridé cun MARIA VITTUR.

Da chësc matrimone él nasciü chisc mituns:

- HERTA, nasciüda ai 12.04.1955, maridada con

- | | |
|---|---|
| NORBERT ROBATSCHER da
Neumarkt; | - INGRID, nasciüda ai
27.07.1968. |
| - dr. ROSMARIE, nasciüda ai
05.05.1956, maridada cun PE-
PI DEIACO da Picolin/Mair; | (ciara pitöres) |
| - ENGELBERT, nasciü ai
04.05.1957, mort ai
04.05.1957; | La crusc, nominada “Crusc di
Padri”, é gnüda metüda sö incër
l’ann 1820, en recört ai iesuic. |
| - REINHARD, nasciü ai
21.07.1958; | Pröm renovamënt: 1899
Secundo renovamënt: 1972 |
| - ULRICH, nasciü ai
19.08.1960; | Altëza: 14 m
Larghëza: 4,50 m |
| - dr. MARGIT, nasciüda ai
21.10.1962; | |
| - LÜCA, nasciü ai 26.02.1965; | |



Vedl proverb latin:

Gutta cavat lapidem;

non vi, sed saepe cadendo.

Pur ladin: Na gota d’ega é buna da ciavé fora na büja te na pera, nia pur forza ch’ara à, mo sc’ara toma gonót tl medemo post.

Chësc proverb á n gran significat moral tl bun y tl stlet.

Cun fa gonót l’bëgn, vëgnel na virtù y cun fa gonót l’mal vegnel l’viz.



L'INVÈT.

Regules dl tëmp

Dezèmber

Sce dezèmber é morjel y da plöia,
aràn döt l'ann na gran möia.



Dezèmber frëit y da nëi,
l'ann é bun pur früè y trafëi.



Da Nadé la nëi, da Pasca l'fratëi.
Da Nadé trafëi, da Pasca la nëi.



Da s. Salvester l'vënt,
n'é mai ste bun pur jënt.



Él bel tëmp in Nadé,
an bun ann pôn speré.



Iener

L'mëis de iener blanch y luminùs,
d'isté saràl gran çialt y tröp suiùs.



Èle de iener bele früè söl lëgn,
é chël pur l'paur n rî sëgn.



Èl les talpines de iener co pëta sö,
vëgnel de mà chiamó invêr y inçe mez jügn insciö.



Èl ai 21. de iener (s. Vinzenz) bel y tlêr,
gnarâl de bun vin y blaa assà.



Da S. Paul (25.1.) tlêr y bel,
disc che l'ann vëgn bun y morjel.



Forà

Vëgnel benedi les ciandëres tla nêi,
an benedësc l'Uri tl trafëi.



Da S. Maria dal poch dess l'paur chiamó avëi mez l'fëgn
y chël di vidi extra laprò.



S. Maria da frëit y da nêi y da vënt,
disc che l'aisciöda n'é nia plü dalunc dala jënt.



È forà süt y frëit, spo pôste t'aspeté d'agost chiamó i dis da cian (cïalt).



Da s. Mattî (24) al vëgn plü dé
y i lëgns mët man da mené



Ala fin de forà n gran vënt,
al vëgn n bun ann pur jënt.



Sce l'vënt ne vëgn nia de forà,
dër dessigü d'aurì al gnarà.



La val de Marou cun Al Plan, Piz da Peres, Paracia, Muntejela, Nainores,
Furçia dai Fers, Sas dales Nü y Sas dales Diesc.

L'PIDER - na pursona da lionda

(de P. Comploi)

Al vëgn rajoné datrai d'eroi, pursones straordinaries, che à pur l'solito albü dé la vita pur n ideal.

Mo sce an pënna dô, çi che l'Pider à albü purvé y fat te süa vita de passa 80 agn, sunsi sigü, che an ne ciafass nia l'cumpagn, tut fora i miscionars, che é diù eroi, a süa mainira, cun l'aiüt de Dî.

Plü co eroe, l'cunscidrassi plütosc na pursona da lionda zënza ideal.

Al é sciode che an n'à nia podü seguì süa vita n pü de plü, mo da çi che jënt á salpü da me cunté, de sües imprejes eroiches, o manco, n'él impò salté fora passa 200 pages.

Da sü documènc stale, che al é nasciü a Çiampëi da La Val, ai 20. de merz 1901 y mort a Dresden ai 11.10.1984, l'ultimo de sü fredësc y surüs, dala mesa dales 10 danmisdé.

Al è cunesciü sura düta la Val Badia, da S. Çiascian a La Pli de Marô y inçe tröp fora pur Puster.

Al è na gran pursona y al à dagnora albü pesé chi 100 chili, sot y sora.

Purchël âl inçe la forza aladô, chiamó almanco tan grana co na pursona normala, mo al è de cör tēinder.

I brac âl dër lunè y da i çiaré plü avisa sumiâle n orangutan.

Mo chisc brac tan lunè ti butâ estra sön sü laurs y inçe da se paré da valgügn datrai.

Al çiarâ der tröp y der gonót tl gote y na pert â extra ligreza da l'trazé, can che al è sö dl vers.

Spo s'un ciafâi inçe magari, sc'al i abinâ mâ bel; y can che vël è dër sö di "giri", che al ne savô nia plü dër çi che al se fajó, ailò s'un ciafâl vël!

Mo can che an è tan çiarâ de "spirito", ne sëntun propi nia tan l'mé.

La pröma baraca âl bele albü fat can che al è jü l'prüm ann a scora, da ji ala prüma comuniun. Dailò è bëgn inçe stada süa uma de gauja. Aposto o adinfal, chël ne sän nia, âra albü lascé na copa de lat frësch sön mësa, plü sigü pur l'gusté ai atri.

Vël l'â udü y se n'â naota buiü na dërta "ciscia".

Sanbëgn che la cossa ti è ruvada in urëdla al curat da laota y al ti â albü dit: "Ara me desplësc, mo ala comeniun ne pôi nia te lascé ji incö!"

Sön chësta ne s'â l'pice nia albü fat cis tröp adinfora.

Zënza di val' a valgügn, âl scuté bel chit y se n'è dé óta a çiasa.



L'Pider.

Can che al ê sö dal Crist da Cians, valgügn cënt metri sura la dljia sö, udôle da çiaré jö, la bela gran schira di sculari gnon sot la dljia ca y dal gran üsc ite te dljia. Vël â tut la ciüria jö dl ée y i á albü saludé cun n bel gran ciche y ê indô jü inant.

La dumënia dô âl spo inçe pudü ji ala prüma santa Cumenium.

Al â na buna inteligënza y al â

dagnëra albü lit tröp libri y fulietti. Purchël êl dagnëra a conosciënza de çì che al suzedô tl paisc o fora decà.

Can che ara ê gnüda da ji pro i soldàs, l'ài albü tut sö pro i carabinieri. Tl prüm sugâra assà y al fajô inçe parüda. Mo tla finada âl metü man da fa tan l' "taifl", che ai ê sforzà de l'paré inmalora. Al n'ê nia bun d'la tignì fora cis di söl medemo laur y al n'â nia durada. Purchël n'êl gnanca mai ste fant invalgó.

L'plü bel laur ti savô trà taies d'invêr y al çiarîâ dagnëra dui o trëi iadi tan co n n'ater, dô di ch'al ê l'tru.

I postè, olà ch'al â albü trat taies ê: san Ciascian, Badia, Rina, La Pli y La Val sanbëgn.

Al pô ester ch'al n'âis inçe albü trat te d'atri paisc. Chël ne savarà apëna plü da di valgügn aldédaincö y vël instëss n'ê nia plü.

Chi agn dl 30 êl vël sön sü plü bì agn y al ê agn de çiarestia, da püè scioldi.

Da çì che an sà, ê la crise ruvada dal America ca tl'Europa. Al ê agn da püè scioldi y les taies jê mâ da 30-35 lires al meter.

Anotaziun dl Calënder: In cunfrunt d'aldédaincö ê l'lignan dër cêr. Cun 35 lires paiân fora 6 o 7 lauranè dër saurì. Cun n meter de lignan aldédaincö ne paiun gnanca plü fora mez n laurant!!

Chësc m'âl vël instëss albü cunté y invalgó l'ài pa bëgn scrit plü avisa.

Vël â mefo 5 lires al meter da



Pire Comploi cum l'Pider y s'ua fomena.

cundü les taies pro strada. Sc'al ess lauré regolarmenter düta l'edema, cum tan ch'al çiarîâ y tan de iadi, che al purdejô da fa al dé, essel mefo davagné tan da pudëi se cumpré na vacia al edema y al ti foss çiamó resté na spë-nura cunscidrada normala pur valgügn d'atri.

Mo al laurâ mâ dui o trëi dis al mascimo y se fajô paié deperpo, o gonót bele danfora.

Al chirî dagnëra fora i postè plü ërè, aciò che al pudess taché dô dër tröp: Rina, Grones de Badia, La Risa dal Bagn y Çiampëi, Costa da La Val.

N iade âl albü metü pëinch, che al ess albü trat jö 20 taies

t'en iade su da Rina fina Longega. Can che al ê ste jö, n'âi albü cumpedé 23.

Spo jëra sanbëgn indô baracada n strüf. N iade o l'ater l'puchena nâra sön val'óta y pur furtüna purdejôle almanco da sciampé sôna pert. Spo ruvâ les taies düt t'en n'ater post y dles massaries restâl mâ plü la furamënta: morones, stroc, çiodi y toç dla scudada.

Da la mëte adüm urôl indô ester intant de tëm, mo al ê pa bëgn.

Fora in chi rüsc da Pastrogn s'âl n iade albü scaprizié a cuiné i atri, che ai çiarîâ tan püch.

"Iö çiarî bëgn su tan che vos

trëi adüim!” dijôle. Spo âl bëgn albü çiarîe y demez cun na dërta fûga. Da passé jö Pastrogn êl dër burt: stort, mez tarëgn y n salajé da peres sot la çianó dl Ross. Spo messâl çiamó gni musuré avisa a man ciampa, da passé la punturina y ara tucâ da ji, oramai vare a vare.

Al n'ê nia ste bun d'arfuré jö. Propi tla punturina n'urôl nia salté, dea ch'ara â na corona valgamia grossa y da la gracé ia, ne s'imbastâl nia l'ann. Spo âl musuré a man dërta y â mâ tigni les giames aderta fora, can che al ê ruvé jö tla si. Pur furtüna che ara ê stada frada y düit ê jü bel inant, fina che al ê indô ite tl tru da

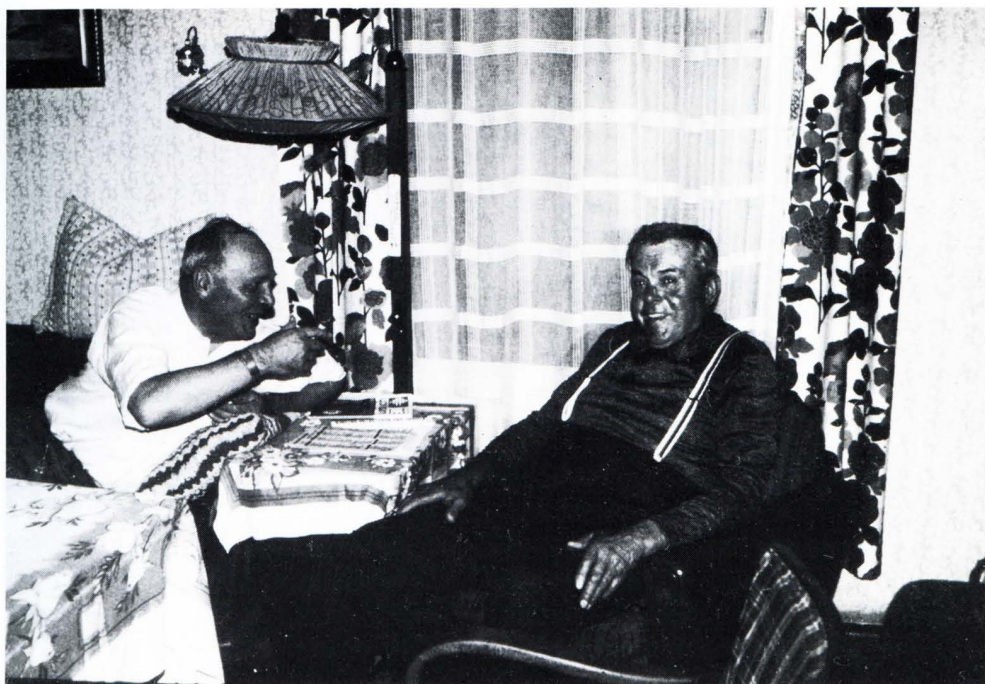
taies, tres cun l'medemo sbunf. Jö sot Pastrogn n'âl nia purdejü da arfuré ite y da fa la óta, sö insom l'puntun l'âra cuiü y fora y jö in chël rü cun düit!

In chël dé âl t'en iade albü ruvé de trà taies y apost n'êl ruvé cun degünes.

Spo dijôi bëgn i atri: “Nos çiarium bëgn cotan de manco co tö! Chël é bëgn vëi, èl! Mo ruvun inçe apost impara cun les taies y masaries ne rumpiunse degünes!”

Çi ch'al á da morones y stroc, se metôl dagnëra söl col, da na sciabla a l'atra, aciò che la scuda da foss bela lisiera da trà.

Al ti sitâ dagnëra ales gran par-



Pire Comploi col Pider a Dresden.



L'Pider te sūa cīasa a Dresden

tides de taies, aciò che al ess co-
dî da laur.

Sö insom la Risa dal Bagn â
l'Nogler da Murin n invër na par-
tida de taies de lersc che al â
albü mené da Armentara ca.

Can che al ti les â albü pité al
Pider da trà, l'âl na óta albü da-
mané, imprüma de dütt, sc'al ê
bëgn l'tru lëde da pudëi passé.
Chël ti âl albü garantì l'Nogler.
Spo êl jü a mëte man l'cosce.
L'tru ê dër bel, scialdi ért y ingnó
da puntuns y al pudô bëgn cīarié
dër tröp al iade. La risa ê laota
valgamia leria y sönsom êl po-
scibl udëi l'tru tröp danfora.

N iade êl apëna pié jö che al
udô un dal cīaval y na bëna sön

na massaria gnon apé dla risa sö.

Da arfuré y archite ne jëra nia
plü. Cī âl urü fa ater co trà n dër
berium, che al sciampass fora de
tru. Al ê Cëch de Frëines che jê
a tó sternüda.

Cun la loatstrich ti âl albü dé
n smiz al cīaval te chël che al l'â
albü ausé fora de tru. L'tier â al-
bü trat n sbalzun, cī ch'al ê ste
bun, mo n cīantun dla massaria
ruvâ mefo impò cīamó ite te tru.

Can che l'Pider ê passé dlun-
gia jö, âl sanbëgn albü peté ia lai-
te, che la massaria ê mâ stlutada
altafora.

Chël dal cīaval â pa atira salpü
cī che al â da fa y al ne s'â pa plü

albü lascé udëi fina che les taies
n'ê stades jö!

Can che ai ê ruvâ adüm chisc
dui, se çiarâi madër un y l'ater
sciöch'ai ne s'ess mai udü!

Tla finada disc Cëch: "Lascia
madër udëi, tan dî che ara düra,
denant che l'Angel custode se
stüfes y perdes la paziënza da i
salté dô a chësc madortel chilò".

Chi che i metô averda, à salpü
da cunté che al â n sciüre te ta-
scia. Can che al é arjigné da pié
ia, cun la çiarìa fata, tiral naota
n dër sciurun.

Spo savôit t'en iade, èi ora ch'al
ê chi che aldi. Cun trames les
mans se tirâl çiamó l'çiapel jö
pur les urédles, menâ la scudada
ia y ca n pèr de iadi y inmalora

cun na dërta fûga, che al jê mâ
sö n té füm.

Can che al passâ dô val'çiasa
jö, da Rina fora, êl düc sö pur chi
vidri a ti çiaré pro, chi che s'infi-
dâ. Datrai stêi pa codî a passené.

Na pert de mituns ne s'infidâ
gnanca da çiaré ne, dea che vigni
iade metôl man da trumuré la
çiasa y vëi jê a s'ascogne.

L'Pider ê inçe extra bun da fa
tagn d'atri laurs, cis da rusedé
de té gragn lersc te bosch.

Al savô avisa olâ ch'ai tomâ.

Da fa scianures cun l'curtel ba-
stâle vigni iade d'en bot. Mo chël
püre cosce che messâ tignî l'cur-
tel, se cialfâ sistematicamënter la
scianura tles giames. Al ne giuvâ



Pire Comploi y l'Pider a Dresden.



Giuvani Comploi
cun l'Pider
y s'ia fomena
a Dresden
tla DDR.

gnanca a i di val' ne, inçe se'al ê l'patrun instëss.

N dé s'âl albü fat paié fora "l'mandl". Spo se n'êl ste pur na buna edema. Pro n'ustî s'âl albü afité na çiamena y se cujinâ instëss de té bugn gnoch da zigher, mâ ailò tl paîsc. Tla finada se n'êl ste zënza paié! La ustira ê spo jüda dal ultimo patrun a urëi score.

"Iò l'à albü paié fora, iö", ti âl

respognü. Sön chësta â la püra coscera sanbëgn metü man de fa püde.

"Co feji pa iö spo?"

"Al é pa bëgn Sepl che paia", m'âl dit, y ara â metü man de fa na gringa tan ajia, che l'Sepl se n'â albü mené piçé.

"Bëgn, bëgn, chësc iade pài çiamó", ti âl dit, mo no n'n'ater iade. N'n'ater iade fâte inçe tö paié danfora, sciöche vël fesc."

Atira dô la prûma vera ân aldi che al ê gnü cupé l'Baumüller fora San Laurënz.

Ai cuntâ che al â albü tichiné massa i prijoniers rusci, che al â sot a de vël. Tröp patüic, che al cialfâ da i dé da mangé, ti passâle a sü purci y i püri cosci messá se duré na fan mata, ëi! I carabinieri chirî bëgn tan y damanâ dô pur cialfê sö l'assassin.

Tal ustaria da Piculin ê l'Pider indô n iade zënza scioldi y na gola ti essel albü al vin, mo la Kellnerin ne ti n dê nia. Spo ti êl gnü inmënt de ti baié ados ai carabinieri che ê ailò tl bar: "Voi carabinieri, non valete un cavolo da cercare l'assassino del Baumüller! Ma se mi pagate mezzo litro

di vino, ve lo dico io chi é stato".

Atira s'ài n pü albü baié chisc dui y ti à inçe ciaré a vël. Spo ti ài bel avisa albü lascé gni chësta mesa de vin.

"Allora, si può sapere chi é stato questo famoso assassino?" l'ài atira albü damané.

"Calma! Fatemi bere prima. Tanto, non scappa mica."

Insciö âra mâ albü tuché da purté chiamó na migula de paziënza y can che l'vin ê ste buiü fora düüt cant, ài indô albü damané: "Adesso, signor Pider, ce lo dica, il nome dell'assassino e possibilmente dove si trova".

"Sono stato io", ti àl respognü bel calmo.

Atira n'urôî gnanca ti la crei



Pire Complöi col Pider te süa stüa.



Çiamò n iade
Pire Comploi
y l'Pider
tl gran parch
de Dresden.

ne, inçe sce al çiarâ fora valgamia da assassin, cun na té usc che crazâ n pü y la çiaradiura extra sciura.

Sön chësta l'âi spo cundüt a San Laurenz y vel ne s'â nia n pez albü paré.

A San Laurenz âi metü man de l'tamejé fora pur n'en gni sura sciöche ara ê stada avisa.

Sëgn ne ti n'en dijôl plü na giüsta, o che al ne savô nia plü dër co se varturé fora.

Denant messassun çiamó di che la Flaurenz fora êl gnü udü passàn tles morones cun i carabinieri.

Spo é la notizia ruvada sciöche n füch sura düta la Val de Puster y ai dijò: "Endlich haben sie jetzt den Mörder vom Paulmüller gefunden, einen schiechen Krautwalischen, ganz an Potzigen".

Da gni zruch al discours, i carabinieri da San Laurënz l'â tla finada albü ciulé jö söna mësa y â



Furcìia Rossa - 1917.

metü man d'l'ciavaté sö tan dí fina che al ê gnü de vöia de gni fora cun la virité.

Al â albü la furtüna de ciafè fora chi che l'â udü jon cun na vaçia a manz dales ores che al ê suzedü l'fat y ê spo gnüs cherdà a testimonié.

N n'ater iade êl jü a segra jö Al Plan y al â cotan de scioldi pro vël. Spo ti âl naota albü paié dui o trèi litri de vin a de té marôres sëntades dô na mësa. Al n'â podü ste laprò, dea che al ê gnü cherdé demez da zacà. Can ch'al ê gnü zruch, âl damané: "Él ste bun l'vin? Èis n pü buiü"?

Tan pur dí val. Y la maiü pert

ciugnâ mâ scialdi de no üna l'â bëgn vagada y ti â dit secco: "Iu ben boèa, che ji jêl pa npò". (parores passades ala storia)

Al ê inçè n vijin pro vël y incër la picia marëna l'âl damané, sce al jê cun vël a çiasa.

"Oh, çiamó no".

"Al ê çiamó trö massa adora", ti âl respognü. "Mo tö pudesses me fa n plajëi, tö. Mëteme ia chisc scioldi, scenó êl prigo che i resti chilò fina che i â buiü sö düè".

Sön chësta âl albü tut fora cotan de scioldi fora de tascia. Mo l'ater n'â nia albü l'coraje de pié dô pur na gauja o l'atra che an

ne sá nia y l'ater dé ruvâl bëgn a
cìasa, sanbëgn zënza scioldi,
l'püre cosce.

Al é bëgn inçe ste sön chëra de
se maridé, can che al ê ruvé
daimprò dai 30 agn y vëra â cina-
mai na cìasa ia in Čiampëi.

Al ê bele jü a mangé les fur-
taies, mo ares n'ê inzann nia cis
garatades, sciöche na pert à urü
se tó a di.

Can che ai ê jüs a Burnech a
cumpré ite, êsi sëntà pro Sepl
ustì da ji forapert.

A Mantëna êl resté zruch l'Pi-
der pur afari y ê impormó ruvé a
Burnech söl misdé, can che l'a-
ter ê uramai arjigné da gni zruch.

Vël y la nöcia â chiamó düt da
fa y é spo gnüs zruch cun l'auto
dala Posta.

Sanbëgn che al messâ gni fat
na staziun a Longega y dailò n'ê-
ra nia plü stada buna da se l'tó,
la nöcia. Dlun pitan êra bëgn ru-
vada a cìasa, söla sëra.

Vël ê impurmó ruvé söla du-
man da Lungega a Čiampëi, da
n dër ferdun.

Defata fossel spo ste da ji ia in
Biei a tó la nöcia pur ji in colonia
a la mëte sö, a l'avërje, sciöch'an
dijò laota y inçe aldédaincö.

Dô marëna s'âl bëgn albü tut
l'vijin cun vël, l'pere de Nando,
l'famëi de Fanes, y ê pié ia. Fina
ia in Biei êsi bëgn ruvâ, mo plü
inant no.

Vëra s'ê spo maridada cun
l'Plencio sön Badia. Inom âra
Margarita y iö ne pudess nia tan
di de l'avëi inmënt.

L'ann pasé ài imparé a cunësce
so müt. Al me savô dër n simpati-
co, cun na bela usc, extra ster-
scia, che jiss bun da di dant la
corona di ji in purciun.

Na té mëda ite in Taela â albü
craigné n iade l'Pider, che al jiss
ia in chi bosc da Lunz a ti dô la
lüsa de rans. Chësc àl bëgn fat.
Mo vël, sciöch'al á dagnëra la
usanza, n'â albü çiarisé sö n lusun
da trà fina jö in Plans.

Can che la çiarìa ê stada fata,
êl bëgn pié ia, mo al ê mâ jü pië
metri, che ara ti â albü taié jö da
na pert.

Sëgn n'êl nia plü bun de s'la tó
y ara foss bëgn jüda da dejçiarie
jö n pü de val', mo chël ne i fossel
pa gnanca gnü inmënt de fa ne.
Insciö êl ruvé in Taela zënza rans
y ala buna mëda ál albü dit, che
al â tan mé de vënter.

Al á salpü da ti fa sö n té gran
püde, che ara se n'â albü mené
picé y ti â fat n bun pössl da marë-
na. Chësc s'âl bëgn albü rablé fo-
ra düt y al ess albü la saù da çia-
mó. Tan bun êl ste, mo al n'en
n'ê nia plü! Pur se cunsulé, s'êl
spo lascé jö sön ban da furnel y
â durmì l'rest dl domisdé.

Ultimamënter, chi agn dan la
ultima vera êl l'Nogler da Murin
che ti dê gonót val'da fa. Al ti â
albü alzé sö l'tiac dales brëies
d'en "piano" y al fajò pa propi
bela pariüda.

Chisc ultimi agn âl metü man
de storje tan dassënn l'toch fat
pro, che al é gnü trat jö.

Chi agn atira dan la vera sa-

vunse che ara é gnüda da opté pur ji fora in Germania o pur ste inant chilò da nos.

L’Pider â albü opté forapert y n bel dé l’âl inçe cïafada da ji.

Chël püch patüc ch’al á, âl ciulé ia t’en gran fazurel, â ficè n ran inanter fora y demez.

Chi da Cïampló l’â udü passan y ai s’arcorda, che al ess albü dit: “Chësc é l’plü bel dé de mia vita, él”

Ai cunta inant, che ai l’â cïamó inmënt, sciöche la cossa foss suzedüda dan da n n’edema o döes.

Mo sce t’i damanes: “da çi sajun él pa? Él da d’altonn o da d’aisciöda? Él taregn o él la nei?” Spo ne sà plü degügn da respogne.

Al l’â pa dër buna cun Cëch y Pire de Martin, l’Pider.

N iade ê i dui Piri ruvâ adalersch dô marëna, che al ê cïamó n dër cupun de bales sön mësa.

“Jun sön cïamena a les mangé”, â dit l’Pider, “lassö él döes litires nia cis dalunc üna da l’atra.

Ai s’ê sëntà jö sön urt de litira, un defrunt a l’ater, cun l’cop de bales söi jenëdli y â metü man de mangé cun n dër appetit. Les bales tolöi mâ fora cun les mans, üna ala óta y â albü rablé fora düit. Inultima s’â l’Pider cïamó buiü fora la jopa!

L’vider de cïamena ê davert. La cultrina ne s’âi nia albü intupé da trá ca i ia delà él na cïasa tan daimprò, che té mituns â pudü i cïaré pro tratan düta la marëna

y ascuté sö çi che i dui se cuntâ deperpo.

Da La Val demez ê l’Pider ruvé a Schwaz a lauré pro n paur. Al ess pa albü extra bel, mo n iade âl albü lit ti fulieti che un che menâ cui cïavai ê sön chëra da ji in punsiun y al chirì n Fuhrmann.

Na domënia domisdé âl spo tut la roda y ê jü a chirì sö chësc che ê arjigné da ji in punsiun.

Al â albü baié impara y al ti ê inçe gnü mustré i dui bî gragn taurs te stala. L’laur ti â tan plajü, che al á mâ atira albü cuntraté y n’ê gnanca plü jü zrucl da l’ater pauer ne.

N bel dé, pur l’Pider n pü manco bel, ruvâ adalersch so prüm patrun.

“Ah, chilò éste”, ti âl dit. “A çi moda te n’este pa jü demez da me?”

Chilò m’âi cïafé chel laur, che i m’ess dagnëra albü dejidré tla vita y i â l’pinsier de me tignî laprò”.

“So schnell schießen die Preußen nicht”, ti â albü dit l’ater, “chilò vegneste atira zrucl cun me o che i vâdi dala polizia”.

Ara n’â nia albü duré dí, che al ê ruvé adalersch la polizia tudëscia. Zrucl dal prüm patrun n’urô l’Pider nia plü ji y ulà ch’al ê, ne pudôl nia resté.

Spo l’âi acumpagné ala staziun dla ferata, ti â paié la cherta y l’â urtié pro chi dai flieggheri dla Wehrmacht a imparé pilot.

Dailò gnël fat vigni dé y de plü iadi al dé esercizi da salté y da

se rampiné söi scagns da stlupe-
té sö ai fliegheri.

Chësc ê bëgn n laur, che ne jê
nia bun, de degun vers.

“Sëgn scé me n’âi fat üna”, se
punsâ l’püre Pider. “Fossi pô mâ
indô jü zruch dal prüm patrùn,
mo oramai éra sciöch’ara é”.

“Da hilft kein Bischof mehr”,
gnêl dit plü dadî y intratan êl
passé ia n pü de tēmp.

Tla finada êl ruvé adalerch na
ispezium, sciöche ai â chëra de
fa i tudësc, inçe ti logri dlunch,
a udëi sce düit funzionâ bëgn de
vigni vers.

Can che ara ê gnüda da salté
söi bëc dla cuntraerea s’â l’Pider
albü lascé extra dlaurela da ti
salté dô ai atri.

De chësc se n’â la ispezium ati-
ra anadé.

“Was macht der Kerl da?” âra
atira damané, “Warum ist er so
langsam? Rufen Sie ihn sofort
her”!

Can che l’Pider s’âlbü prejēn-
té, êl gnü damané sciöche ara ê
chësta cossa, çiodî che al ê tan
pëigher da ti salté dô ai atri. “Iö
à oramai 40 agn, iö” ti âl respo-
gnü. “Cò pôi pa fa a ti salté dô a
chi che n’â apëna 20”?

La ispezium â atira udü ite che
al â rajun y dailò demez êl ruvé
tla Divijiun de Guderian a impa-
ré da ji cun i panzeri.

Cun chi êl ruvé tan inant ite
pur la Ruscia, che al â udü i çiam-
panins da Mosca in lontananza.

Te na nôt ê la tēmpertüira da
25 gradi jüda jö a sot 40 gradi y

al é gnü dé l’ordine de se retrà.
I soldàs che s’â albü scaprizié a
se rampiné söi panzeri da gni
zruch, ê düc dlacià y tumá jö, mo
l’Pider se l’â scapurada, êl.

L’ “settole centrale”, ulà ch’al
ê vël, ê l’plü rî y l’plü prigurüs
da i tignî purmez ai Rusci. L’Pi-
der ê inçe gnü firî dui iadi.

Al se n’â anadé che sü cum-
pagns pudô ji in Urlaub, can un,
can l’ater, spo âl dit: “Vos atri
pudëis tres ji in Urlaub y iö mai”.

“Fate l’furbo”, ti â respognü
un. Mët n inserat ti fulieti che
t’uresses te maridé, spo ciafeste
sies edemes de Urlaub.”

Insciö âl atira albü fat y bel avi-
sa, che al â albü furtüina de n’en
bate fora üna che â bele n müt,
pur ater, mo de chësc vers n’ê
vël nia tan zite y al l’â impò tuta.

Cun chësta ocacijun âl udü l’ul-
timo iade so bel paîsc da La Val
cun sües beles munts, sües çia-
ses y süia jënt.

Al doss ester ste dala sajun da
d’invêr dl 1943, tan inant ch’i ne
me fali. Na pert pudess çiamó sa-
vëi, ëi.

Söl monumënt di tomà a La Val
figurëiel pur “disperso”. Dô
l’mote âi albü n pü prescia da fa
chësc monumënt.

Anotaziun dl scrivàn dl Calën-
der: Propi dër prescia n’âi pa nia
albü da scri chë tofla incër
l’1950, mo dô ch’an â dlunch da-
mané, dô, resultâl disperso.

Can che la cossa s’ê n pü arcun-
ciada ia dô la vera, âl metü man
de scri a La Val a sü cunesçiüs,

al Duré sö Cians y a so jurman, l'roganist Giuvani Rubatscher.

Fina laota êl passé ia tröp tēmp, de plü agn probabilmēnter. Can che al ê ruvé a çiasa, a Dresden, ál cialé düit mazé adüim. Al á mâ plü l'guant che al á indos y da se trà l'vire la tirâl inant cun jopa da urties.

Söl cunfin dla Cehoslovacai s'âl defata albü cialé n post da lauré te na mineura.

I lauranç, sü cumpagn, ne mangiâ nia dagnëra fora düit çì ch'ai cialâ. Spo i periâle de pudëi rumené fora i avanc. Insciö ti âi albü metü sö l'inom "Nudel Peter". Mo inant se parâl la fan vël.

Dailò demez êl spo ruvé pro na Dita che fajô sö çiasas y apartamēnç. Pro chësta s'âl albü tignì fina che ai ti â albü dé la punsiun.

Dl 1954 âl albü divorzié dala fomena che al â albü maridé pur Ferntrauung ai 12.1.1943, Johanna Gabisech.

L'müt Sigmar, che ara â bele y la müta Waltraud, nasciüda dl 1944, s'âl salvé.

Al â defata albü cialé da se maridé da nü cun na prossa sarturëssa. A chëra ti urôl bëgn tan bun, dea che ara â tröpa paziënza impara. Mo ara ti ê mâ vita 5 agn y mituns n'âi nia plü albü. Ara á inom Petroske y ai abitâ tla cité, ulâ ch'ai pudô gonót ji al chino.

Da gni n pü zruç al discours, na pert pudess çiamó savei, canche al â metü man de scri a La Val, probabilmēnter dea che al â metü man de t'intresce.

Lëteres pèle che al ne sides plü ingnó da cialé, mo zacâ â albü scrit al Pider, che so müt, Berto, â albü dit Mëssa nuvela.

Sön chesta ti âl inzann respognü: "Ah, n té macaco! N avocat dôl diventé", o zacó insciö.

L'ann passé â albü l'dr. siur Berto 25 agn de festa iubilara y dailò ruvassun ai agn 1960.

L'monumēt ai tomâ é gnü fat i prüms agn dô la vera. Spo stimenassera. Da çì che al ti scriö a chisc dui sän mâ che al ess urü chirì n quartir a La Val, plü bunmarçê poscibl, pur n pèr de edemes. Da scioldi pudôl mâ baraté ite 4 DM, cun la ferata, paiada fina a La Val. Zruç messâ ti la paié valgügn d'atri.

Da ji in fereis zënza scioldi ne jëra bëgn gnanca ne.

L'Duré l'ess bëgn tut pur l'suranöt y la spëisa, sce al daidâ sié y restlé, mo chël no ne fajôl plü cun oramai 70 agn, inçe sc'al é ste un di miüs setüs a so tēmp.

Al se l'â albüda studiada fora da se tó n bun ró da çiaré lunc cun vël da se paié les spëises y ara ess inçe pudü garaté.

Mo apëna che la Loise, süa terza fomena, se n'â intenü çì idees ch'al á, ti ára atira ascugnü l'poss. Al é bëgn jü a urë se n lascé fa un. Spo sighetâi a ti damané: Familiennome? Chël ne savôl nia. Un n iade dijôle Peter Pider, l'ater iade Pider Peter. La segretaria metô man da gni dala paziënza y da scri Pider, scriôra:

Pieder-Bieder - Bider y finamai Bitter!

Insciö âl mâ spo messé lascé inmalora, püre Pider.

Sc'al ti foss gnü inmënt a valgügn d'organisé na oferta, n'en fossel dessigü ste de chi che ess "spudé ite" inçe 50.000.-

Tla finada èsi morè chisc dui che ti scriô; L'Rubatscher püch dan Nadé in la vöia de Nadé dl 1972 (nasciü ai 25.11.1901) y l'Videsott dl 1979.

Na dumënia d'invêr dl 1918 me dê a me mi fré Sepl na lëtera dl Pider, che al ti á albü scrit, valgamia na lungia.

"Respogni mo tö", m'âl dit, "te sàs de plü da scri co iö y plü dla-rela àste inçe"!

Iö l'â bëgn tuta la lëtera y dailò ài impurmò salpü che l'Pider ê chiamó in vita.

Impormó dô da n pêr d'agn me l'âl indô damanada zrucl mi fré y inçe chëra â chiamó messé ji mancia. Can che i ti l'â damanada, ne l'âl nia plü.

Ara ê scritta tan bel y tan interessant, che i me recordi chiamó n pêr de cosses: "Mein Liber Josef. Kennst du noch deinen Freund und Nachbar Peter Pider? Ich möchte so gerne wissen, was in meiner Heimat los ist. Johann und Josef sind nicht mehr und jetzt kümmert sich niemand mehr um mich. Schreibe du mir einmal. Steht noch mein Vaterhaus in Čiampëi? Leben noch die Nachbarn: Onkel Franz, Peter Costabiei und Jo-

hann Miribung?

Bete einen oder zwei Rosenkränze weniger und schreibe mir. Ich wäre so gerne einmal wieder nach Wengen gekommen. Dazu brauche ich euere Hilfe. Allein schaffe ich das nicht. Aber ihr seid auch nur bis zum Geldbeutel Christen. Weiter nicht! In der Hoffnung, etwas von dir zu hören...."

Mia prüma lëtera al Pider ê datada 3.2.1978, y dal momënt che i ti scriô a mascinn, m'en restâl dagnora inçe a me na copia.

Scrit gnêl pur tudësch da trami dui.

Dô la terza lëtera, scritta de jügn, ai 16.6.1978, êl passé ia n ann y mezz denant ch'al gniss indô val'. Mo i â bëgn inçe iö lascé passé ia diversci mëisc y respognü impormó d'auri dl'ann dô.

Al ê bele gnü da d'altomn che al ne gnê dütaurela plü nia. I mâ albü baudié cu n zerto Kopke da Meschede, che ruvâ vigni ann chilò dal Albergò "Pider" al frësch y i se cunesciôn dër bun.

"Iö cunësci dër bun n zerto injinier Federbusch da Dresden", m'âl respognü. "I pudess bëgn i scri, che al jiss a l'chiri sö" "Prëi tan bel".

Püch dan Nadé dl 1979 cialfai spo indô na lëtera datada 12.12.79. Sëgn se metôra indô da ji la storia.

L'Pider ne lasciâ pa nia ite te süa cïasa jënt, che al ne cunesciô nia. Mo pur l'injinier Federbusch jëra dër sauri.

Al â naota albü mazé a porta y can che al â albü dit: “Guten Abend, Herr Pider, ich bin Ing. Federbusch, schöne GrüÙe vom Landsmann Peter Comploj aus dem Gadertal”, êra t’en iade stada rota la dlacia.

“Soo! Kommen Sie nur herein, Herr Federbusch, und erzählen Sie mir noch mehr davon”, ti âl respognü y l’â sanbëgn albü lascé ite.

Apëna che l’injenier ti â albü splighé sö sciöch’ara stê la storia, ti âl dit: “Aha, der Lügner: Ich habe ihm dreimal geschrieben und keine Antwort bekommen. Er versprach mir, mich einmal zu besuchen. Nichts ist geworden. Aber daß er sich von mir doch weiter interessiert, ist schon ein gutes Zeichen”.

Mintì, mintìl bëgn vël scialdi. Trêi lêteres âi albü ciafé, mo inçe respognü a vignüna.

Ch’i ti ess albü impurmetü de ji a l’ciafé, ne savôï pa nia iö. I ne savô gnanca sc’al ê poscibl ne.

Mo da chël momënt inant, m’âi atira albü interessé, a Burnech, al Reisebüro, tan che al custâ n iade cun la ferata fina Dresden y zruçh y ulâ ch’i messâ scrì pur abiné i documënc.

L’iade, dl 1980, ne gnê nia dl düit 100.000.- pur pursona da ji y da gni da Dresden y ara gnê adaldé da fa.

Insciö âi spo metü man de scri dan Consolat al ater, sciöche al me gnê acunsié dingré: Roma - Milan - Berlin.

Da Berlin êi spo gnü al savëi, çi ch’al urô ester da documënc y relatives spëises, çi che i pudô tó cun me y çi che i ne pudô nia tó.

L’aparat da fa jö ê cunzedü y l’Tonband nia. A savëi, essi bëgn pudü l’ariséc.

Söl cunfin dla DDR ne n’âi nia albü controlé l’patüc, no da ji, no da gni zruçh. Ai fajô mâ daurì sö n cufer o l’ater ai tudësc y cuntrolâ la ferata, sot têt ite, cun na litra y na patri.

Chësta controle durâ vigni iade na buna ora y tla ferata êl n chit de plü co te na dljia, scemia che ara ê plëna de jënt.

Metü man de scri intoronn pur i cocumënc âi bele albü ai prüms de furâ y ala fin de merz savôï impormó, che i messâ dé jö al Consolat dla DDR les generalités dla pursona, olâ ch’i ciafâ l’quartir a Dresden.

Dailò êra gnüda da m’imbanì pro l’Pider y da chël momënt inant ruvâl adalersch na süa lêtera oramai vigni secunda edema.

Al s’â damané, inanter na cosa y l’atra, inçe n pêr de chili de farina de sorch da se fa na buna pulëinta. Mo chëra se mangiâl pu mâ a vël su!.

Denant che al foss ste düit adüm: passaport pur me y mi fré Giuvani, boni pur l’Visum cun fotografies, s’êra parada ia fina da d’altonn.

Intratan âi urü n iade damané dô n pü a pursones che i aratâ de competënza: “Co aratëis pa



Angel
Pallestrong
n bun straciun
y da urëi
bun.

vos? Che ara sides dër zitia söl
cunfin dla DDR”?

Sce chi dui s’â albü dé dl’edl
denant, ne me n’âi nia intenü.
Impé de me dé curaje, m’âi plü-
tosc albü spriguré sö, vëi: La fari-
na da pulëinta te feji pa bëgn dër
dessigü juté fora t’en cop a udëi
sce ne t’às mine no ascugnü val-

’laite. Cun de té spëisc fori pa
dlunch. Spo âi çiamó de té apa-
raç extra che sëgna düit avisa. Ia
a Dresden àste pa tres valgügn
dô a spiculé çì che te baies”.

“Spo mëssun mefo se recurdé
de baié ladin, che ai ne n’intënes
nia”, me punsâi.

Tan âi bel avisa albü fat, dui

malans, che i ti à chiamó albü scrit al Kopke pur damané süa minungga.

“Ah, statun mâ bel zënza fistide!” m’âl respognü. Pur la prüma êste pa bëgn de vigni vers apost. Pur la secunda, sce ai uress ti ste dô düit l’ dé a vigni pursona, adorassi bëgn polizia”.

Dô che i ti â albü mené n telegram, ênse piâ ia nos dui cun la 500 fina Burnech dlun çiantan: “Ich bin der Bua vom Gadertal”, da Piculin demez.

La Paula é na pursona dër de bun cör y ara s’â dé n grüm de bel patüic da ti purté al Pider y a süa Loise: na bela tuvaia cöcena, dopla, pacli de café, de buna zuculada, deperpo che ara dijô: Mia só m’â dit: Çi óste pa tan ti dé? Ai ti tol pa impò mâ düit!”

Iö piâ mâ bel dô çì che ara dê ca y me punsâ deperpo: “Valgügn l’ciafarâ y debujëgn âi pa bëgn inçe”

Düt ê ruvé bun a destinaziun.

La prüma sëra s’êns fermâ a Nürnberg pro cunesciüs, da ji y da gni, y ara à albü buté bel assâ.

Al ê ai ultimi de setëmbër y dô München âl defata metü man de gni scür.

Al se mançiâ chiamó dütaurela l’Visum y iö n’ê nia bun de me imaginé tan de tëmp che an ess albü trat ia da l’ cialfé söl cunfin.

Can che ai m’â dit, che al gnê saré jö la ferata y che ai l’dê fora laite, âi bëgn albü gion. La ferata ê tan plëna, che an messâ ste te porte impè.

Iö n’â nia ingert, dea che al ê inçe interessant da çiaré da vider fora. Can che an ê ruvâ a Dresden, êl indô düit scür y na staziun dër grana, mo scialdi foscia.

Spo ênse bëgn piâ ia a chirì sö MITROPA sön insom a na té gran stiga, sciöche l’Pider m’â albü scrit y çinamai desegné sö na mapa. N’ân pa gnanca albü bria de pié sö ne, che an udô a zirca 80 metri dalunc n té gran chestian bel su, che stê bel chit.

Iö l’â albü cherdé can che ti ên ruvâ n pü plü daimprò, mo al ne s’ê pa gnanca armöt ne, fina che n’ên sta bel dlungia.

L’iade da La Val a Dresden y i trëi dis passâ cun l’Pider ê recurdâ te trëi sföisc da 100 pagines l’un, documentâ cun de bì retraè.

In segra da Rosare ênse laia y iö â fistide, che al se fajess resté zënza mëssa, mo al s’â bele albü dit la sabeda sëra: “Induman se cundüji pa bëgn a mëssa. I va inçe iö dagnëra tla dlijia ulâ che ai çianta l’plü bel.

Can che an ê jüs fora de dlijia dô mëssa, se dijöle a nos dui: “La mëssa ne vël pa nia. I s’â pa cundüt te na dlijia di protestanè”. “Oh, tö ludro! La mëssa vël pa bëgn, ëra, tan me n’ài pa bëgn capì fora”.

“Vâste bëgn chiamó a Lungiarü”? me damanâle.

“Dô di che al capita. Mo santa Lizia n’ài mai chiamó albü lascé fora. Al é la patrona di edli y iö ti à crëta, iö”.

“Ah, çi crêtes. Ara ne te cunësc gnanca ne. Ara ne te cunësc gnanca ne”.

“Ah, mo n cuniçio éste bëgn, Pider” “Al bastass dl mez”.

La prüma cossa che al à albü fat, ê naota stada de se cacé a nos dui 300 Mark te tascia y fina che al ê pro nos, paiâl düit vël. Guauü, sce nos urôn paié!

Spo s'ési mefo restâ y nos ti n'ân dé zruch 400, dea ch'i ne savôn nia çi fa cun i nüsc.

Can ch'i s'ân albü saludé ala staziun dla ferata pur gni zruch a çiasa, ênse bëgn düc trëi tan cuntënè che düit ê jü bun y che la cossa da s'udëi ê gnüda adaldé.

Tl tēmp de 40 agn êl tres resté l'medemo. Spo s'ânse tres scrit inant sanbëgn.

Spo êra çiamó jüda inant trëi, cater agn. Inanter na cossa y l'atra scriòle, che al ti â albü inchersciü dô nos dui pur n n'édema alalungia. Spo s'âra bëgn indô metü a ji.

Süa ultima lëtera, la XXIX. De format normal, porta la data dl 15.2.1983.

Fina laota scriòle, vigni tant, che an dô çiamó ji n iade a l'ciafé. Al ê belanfat da çi sajun.

Tla lëtera de furâ scriòle, che al ne gnê nia plü a La Val, che al s'â desmenté l'ladin y che al metô man de udëi mal, inè cun i udlà.

Amez iuli ài messé cundü süa Loise tl spitol, che ara dô ester gnüda fora de “mote”. Ara ê mâ plü vita valgügn mëisc.

Püch dan Nadé, ai 21.12.83 ruvâ inè vël indô tl spitol pur Herzinfarkt. Sëgn ne respognôl nia plü a mies lëteres. Les ultimes döes, scrites da vël, ê mâ plü na plata scarzada fora d'en sföi da scora.

Tla prüma, datada 10.5.83 (84), al s'â albü falé, me fajôl al savëi, ch'i ne dô nia plü ji a l'ciafé, che süa çiasa ê öta.

Al n'ê plü degügn laite. Inèc süa Loise ê morta. L'atra ê indirizada a me, mo scritta a mi fré Sepl, dea che ara n'ê nia der lungia y d'en zerto interesse, prôi d'la copié dô:

An Peter Comploi in Costa, La Valle-Wengen-Posta Pederöa 39030 La Val-Alto Adige - via Brunico - Italien.

Dresden, den 6.1.983.

Lieber Josef, das letzte mal das ich schreiben kann, ich bin herzkrank, habe ein schweres, krankes Herz und werde nicht mehr heilen. Arbeiten darf ich nicht. Bekomme 5000 Mark Rente alle 10 Tage als Rentner und bin im Altersheim bis ich lebe. Darum herzliche Grüße an Dich, an deinen Bruder Peter. Ich konnte seinem Brief nicht mehr antworten.

Herzliche abschiedgrüße-Eure alle - Freund Peter. Lebt wohl.

Ich kann nicht mehr... reiben.

L'stempel porta la data: 04.01.84.

La misciun dl Mitente n'è nia chëra dl Heim, mo chëra de süa çiasa.

Pider Peter - 8017 Ernst Toller
Str. 7 - DDR

I ti à chiamó scrit al Heim a damané dô notizies plü avsia söla mort y supultüra de chësc gran amich, mo pur 6 agn alungia ài mâ salpü iö su da ti l'di a chi che damanâ dô, che al è mort dl 1984 y nia deplü.

I ti à scrit al injinier Federbusch a l'perié che al damanes dô personalmënter.

Impurmó dô che ai à albü trat jö l'mür da Berlin èl gnü cun les notizies, ch'i ti damanâ, documentades da retracè ch'al â vël fat.

Insciö savunse finalmënter che:

1. al é mort a Dresden ai 11.10.1984 dô che al ê vit 83 agn, 6 mëisc y 21 dis.

2. ai 30. d'otober èl ruvé t'en crematorio a Talkewitz y so cëinder ài metü te na urna.

3. Chësta urna âi supulî tl Hei-

denfriedhof y ara é apëna sigüida che ara foss da ciafé sö.

Chësta foss inciürt la storia de na pursona nia ta tec, da na gran forza, da degüna superbia, dan gran curaje y n cör der tëinder, dagnera de bun humor, che les à purvades dütes tla vita, chëres che s'à lascé!

Un che à dagnëra tut la vita dan dé an dé, sciöche ara capita, zënza se fa pinsiers danfora y zënza n'en bazilé de degun vers.

Anotaziun dl scrivän dl Calënder: Siur maester Pire Comploi à ciafé da Chëlbeldi la gran scincunda de se recordé inè de jënt, che d'atra jënt s'à desmentié o ô se desmentié. Inè chè sort de jënt che Pire Comploi sà da aprijé, inè chè sort de jënt pô i di tröp a chi che mina de ester sura düc. Purchël i dijunse n bel dilan al maester Pire Comploi y l'periun ch'al scribe inant de té stories, che gragn y picì li ion.

La Cöga Margarita

Scrita dô a Grimm da Pire Comploi.

Ara savô da i dé extra na buna saû a vigni cêr y ara dijô: “Fa la cöga é purdërt n malan d’en mestier. An ne sà mai, can che al foss bun stlupé da mangé çì che anza y can ch’al foss bun se duré fan, dea ch’al é gnü mangé sö düt cant!”

Ester êl plütosc n baloche d’en èra, mo ara tignô dër tröp söl vïstimënt y savô dagnëra da se fa sö dër bela.

N iade ti êl gnü scinché n pèr de çialzà nüs fac cun curan cöce. L’prüm iade che ara s’i â vistì, âra inçe tut de bel guant: na bela gunela da faldes y da n curù scialdi scraiënt, n bel gurmel da ciüf y n gran fazurel da rises cöcenes.

Spo s’ujôra ia y ca y se çiarâ tl spidl. “Insciö vëgni bëgn fora cis na bela” se punsâra.

Dea che ara â mà bel dlaurela,



5 sorûs da Somvì da Lungiarü.

âra inçe albü fat na té picia spazirada fora pur l'paîsc a udëi sce jënt i çiarâ n pü y ad ascuté çì che al gnê dit de vëra.

Can che ara ê indô ruvada zruçh a çiasa, âra na gran sëi y al ti ê gnü inmënt, che chisc bi çialzâ nüs ess bëgn aldì da gni bagnâ ite n pü, sciöche al ê pur l'solito la usanza.

Insciö êra spo jüda jö in çianô y s'â albü lascé gni fora dla bot da dô l'mür n crigl de bun vin frësch.

“Ah, çì val'tan de bun”, dijôra, “can ch'an à na dërta sëi! Al messass ester plü gonót val' de nü da bagné ite!”

La sëi â bëgn albü dé dô valgamia, mo l'bun vin â albü fat gni na gran fan, êl.

“Se vagun pa inçe n iade na buna marëna”, se punsâra. Çi de na mort d'en vësko ne sarâl nia de massa”!

Insciö âra spo inçe albü fat, dal momënt che ara ê mâ bela sora y l'patrun gnê impormó zruçh l'dé dô da sëra.

N iade êra suzedüda, che l'patrun ti â dit: “Margarita, insnöt n'âi pa invié un a cëna. I â albü fat n bun afare cun l'Michil. Copa döes giarines, che an pôis s'la dé n pü buna!”

“Chël feji”, ti â respognü la Margarita.

Defata dô marëna êra gnüda da i trà ia l'col ales döes giarines y ara â albü, plü o manco, düt l'domisdé da lauré imparà cun chisc dui tiers plëgnis de piedli.

Vigni iade che ara urô i trà n pü tröpa plüma ala óta, jël mâ sö n dër füm y na beca âra ciafé ados!

Mo val'mëssun mâ inçe tigni fora pro vigni mestier.

Denant che ara les ess albü splumades, puzenades jö, tut fora chël daite y fiçiadès ite tl fër da mené intoron, êl gnü da sëra. Sëgn êl mâ plü da fa fïch y les cö bel plan suradüt; juté la soss surajö vigni tant.

Dô da na buna mes'ora che ares â albü cöt, fajôres bëgn cis na bela parüda y dailò fossel mefo ste l'momënt giüst da les tó jö y les purté sön mësa, mo l'Michil n'ê nia çiamó gnü.

Spo â la Margarita dit al patrun: “Sce al ne vëgn præsc chësc massaria, mëssi les tó jö, les giarines, scenó cöjeres massa. Spo n'éres nia plü bunes. Mo al foss n gran sciode les lascé assuié fora masa y les mëte da nü sön fïch a scialdé. Sce ares é naota gnüdes desfridades n iade, tan bunes n'éres plü. Sëgn fosseres mefo l'miù che ares é”.

“Aspeta mâ n momënt”, ti á dit l'patrun, i salti ia debota a l'tó!”

Apëna che l'patrun se n'ê ste, â la Margarita tut les giarines jö de fïch.

“Na sëi ciafun da ste tres dlungia n té fïch”! se dijô la cöga, chisc dui ne vëgn dessigü nia tan atira. Intratan purdüji saurì da ji jö in çianô a me lascé gni fora n gote de vin!”

Insciö âra albü fat. Ara n'â albü



Jogn da noza che à fat zigher (S. Martin) Sepl òiablun, Tone dl Maier, Valire de Gröpa, Pire da Runch, Tone de Michiel y Mariangel da Sorega.

lascé gni fora n cübl, dal momënt che ai ê de trëi. Spo se n'âra naotta tut n dër sluch y bun êl bëgn tan, che ara n'â defata lascé jö n secundo, òiamó plü n gran.

“Ah, chësc scé é ste val' de bun”, ti gnêl inmënt. “Sëgn mëssi mâ debota ji sö n òiasadafüch a fa inant cun mies giarienes, denant ch'ai vëgni chisc dui cosci.

Ara les â indô metüdes söl füch, les â untes soradüt cun na sona de bun smalz crü y menâ bel plan l'fèr.

N tof êl gnü! Tan che ara s'â punsè: “I mëss udëi, sce al mancia òiamó val. Magari n òiazot de vin blanch?”

Ara á òiarèc la soss. “No, no, l'rost mëss ester garaté extra

bun, êl. Al é madër tan sciode, che ai n'ê nia òiamó chilò chisc dui orchi”, se punsâra.

Ara ê jüda ia a òiaré da vider fora a udëi, sce ara i udó gnon, mo al n'ê pa ingnó nia da udëi. Spo êra mâ indô gnüda ca da so bun rost.

“Ostro, chilò él n'ara che pingulëia jö y manacia de burjé. Al sarà bëgn plü da sciché, che i m'la mangi iö denant”, s'âra punsè.

Insciö l'âra taiada demez cun l'curtel y â metü man de s'la mangé y saü âra bëgn de morvöia na buna.

Spo se punsara la cöga: “Al sarà bëgn plü da sciché, che i mangi inèc l'ater toch, scenó él prigo

che l'patrun se n'anadàis, che al mancia val'y al à pa atira da mau-ché”!

Insciö âra spo albü fat.

Apëna che ara â albü mangé la secunda ara, êra indô jüda a çiaré da vider fora y al n'ê dütaurela çiamó degügn da udëi.

Sëgn ti êl t'en iade gnü na idea: “Che sà che chisc dui malans ne sides jüs invalgò a balé”, se punsara, “magari ne vëgni gnanca plü insnöt. Lascé ji admal té bun patüic. Al é impò n picé mortal” Na chestele!. I mëti iö man. Chilò él da fa n mitl, scenò pôn çiamó cïafé la cosciënza che mort.”

Insciö ára inçe albü fat. Vigni tant n gote de bun vin da paré jö düit dô.

La prüma giarina ê mâ tosc stada desfratada inmalora y sëgn ti çiarára bele ala secunda, chësta cöga ingorda. Ara ess albü dütaurela la saù da çiamó.

“Sce ai ne vëgn nia plü chisc dui, induman ne s'arcordi pa gnanca plü èi che al é ste da cëna ne! Dailò t'in cujini sö döes d'atres y bun!” se punsâ la Margarita.

Mo denant che ti salté ite ala secunda giarina, êra impò indô jüda a çiaré da vider fora. Al n'ê Tres çiamó nia da udëi.

“Chësta foss stada indô n iade na cëna sciöch'al alda”, se punsâra la Margarita, dô che ara â inçe albü buiü fora düit l'vin che ê tl crigl: “Oh, tan bëgn che i me sta sëgn”.

Bel in chël moment ruvâl adalcherch l'patrun.

“Pronti, Margarita! Sëgn pôste mëte man de mëte sön mësa, che al è defata inçe l'Michil chilò”.

Bel atira! I vëgni bel atira”, â dit la cöga.

Intratan â l'patrun tut n té gran curtel da taié amesa jö les döes giarines. Mo al é jü impruma te çiamena dales farines a l'aguzé cun n tè gran straiher da bucà.

Bel tl medemo tëmپ ruvâ inçe l'Michil adalcherch y al â n pü tlu-curé t'üsc de çiasadafüch.

La Margarita â atira aldì y ê debota saltada a udëi che ch'al ê.

Apëna che ara á udü y cunesciü l'Michil, âra fat: “psssst!” cun n dëit söla boèia y â dit: “Fa mâ bel plan y sciampetun, èi che t'es bun! Guai sce mi patrun t'abina: Sâste a çí moda che al t'à invié a cëna? Al urò t'abiné te tënura y al á dé juramënt, che al ô te taié ia intrames les urëdles. Çizé che ti às fat da l'dessené a na té moda! N'aldeste nia sciöch'al agüza l'curtel”?

Chësc aldile l'Michil y al se recordâ che ai s'ê gnüs al bot n iade pur na bagatela da nia.

Vël n'â urü ater y fora y jö pur stiga a derifl derofl, blanch tl müis sciöche na cëra.

Intratan ê la Margarita jüda dal patrun che â dër albü ruvé d'aguzé l'curtel y ti á dit: “Chilò scé êste gnü cun l'dërt”.

“Co mineste pa chilò? Margarita?” l'â damanada l'patrun.

“Al ê dër ruvé adalcherch sëgn



Jogn da Pidrô - zacan.

chësc manigoldo, che t'às albü invié a cëna. I ê dër tl purté les dôes giarines sön mësa, infurnides sö söl plató dër bel. Te chël vëgnel vël da üsc ite, m'les vëiga, tëgn sö so gurmel, scô dütt cant ia laite y inmalora dlun saltàn".

"N'un n'âl gnanca lascé indô üna sora ne"?

"Pu no, noo! I n'â gnanca purdejü da me paré".

"Dôste pö me cherdé me almanco".

"I ê tan spurdüda pur l'moment, ch'i ne m'â nia intopè".

"Malan d'en cuniçio! Na té cosa ne m'essi mai aspeté. Sce al me n'ess almanco lascé üna".

"Pudëis bëgn purvé d'i salté

dô", ti á dit la cöga. Al les à pa bëgn çiamó"!

"Bel chël pôn fa! Al n'â mine çiamó purdejü da les mangé ne"!

Spo él bëgn debota salté ia da porta fora l'patrun y â metü man de cherdé: "Michil, Michil"!

Mo l'ater savaiâ de n'aldì nia y saltâ çì ch'al é bun. Spo âl purvé d'i salté dô, tres çiamó cul curtel tla man.

Dala gran fûga ne s'âl mine intupé da l'lascé zruç ne.

"üna sora üna sora"! scraiâl deperpo", "al basta d'üna, spo sunsi cuntënt!"

Mo l'ater se punsâ, che al se tratass de na urëdla y al ê dütaurela çiamó de massa.



Aberè i ciavai dô l'iade cum la cadria a Pederü.

Spo âl ciamó metü man de sal-
té plü debota y l'püre patrün â
mëssé s'un dé óta cun nia de fat.

Na fan âle!

In chë sëra âl mâ mëssé s'a-
cuntënté cun de bugn gnoch da
zigher. Chi ê inçe plü atira sta
faç, ëi.

Chël ludro de na cöga â salpü
da la intorje fora a na mainira tan
polito, che ara ne sciafiâ gnanca
da gni sö ne sciöch'ara ê stada
la storia.

Vigni iade che l'Michil udô in-
valgó chësc che l'â invié a cëna,
sciampâle sciöche da fiich.

L'Dutur Sadüt

Scrit da Pire Comploi, pur ladin, da Br. Grimm.

Al ê n iade n paur plütosc dala
meseria che á inom Sgomber.

N avocat s'â albü apusté da vël
na cïaria de lëgna pur dui toleri

d'or. N bel dé danmisdé l'ál arji-
gnada ca y ti l'â menada fora te
cité cun dui bôs. Apëna ch'al â
albü desciarié la bela lëgna, êl jü

sö dal avocat a tó i scioldi. Al l'â bel avisa albü urté te stüa pro la marëna.

Spo âl sanbëgn inçe udü, òi bun patüic che al ê sön mësa da mangé: plü sorts de cêr: galüc, cotolestes, rost de videl, riji cun sôs, salata da cosi y da pomodoro, torte da cacao y da marmolada de persighi...

Da paré jö düit chësc bun patüic urôl sanbëgn inçe ester plü sorts de vin spezial: de bun merlot, chianti, barbera y inçe val'sorts de vin blanch: tocai, Weißburgunder, pinot, Goldmuskateler...

“Sciacoroto”, se punsâ l'püre paur; “Chësc é un che pô s'la vaghé! Sce iö foss inçe n tal”.

N strüf alalungia ti âl mâ insciö ciaré pro, che al muscedâ ia y ca cun les mans te so gran ciapel da stöp y da büsc.

Tla finada s'âl albü fat curaje y s'â scaprizié a damané l'Dr., sce al foss ste poscibl pur vël, l'paur, a devënté avocat.

“Ah, scé scé”, ti âl respognü l'scior, che ê purater na buna lana y â chëra de daidé fora düc de vigni vers. “Al n.é pa gnanca tan rî ne y ara va pa mâ snela dl düit”, ti âl dit. “Ci mëssassi iö fa pur devënté avocat”? ti â albü damané inant l'paur, che metô sëgn man de cialé tres plü confidënza cun l'gran studié”. Imprüma de düit ôl ester n liber, ulà ch an imparà da lì y da scrî. Al é pa bëgn da cunësc. Tla prüma pagina, daite dala suracuerta, él fat

sö n bel gran gial da plümes stortes.

Pur la secunda ôl ester, da mëte man, cotan de scioldi. Purchël tucarâra da vëne i bôs y bëgn inçe l'ciar, che te ne pôs impò ne plü aduré da fa l'avocat.

Cun i scioldi mësseste naota te cumpré de bel guant nü. N avocat va dagnëra vistì cun guant scür, la çiamëja blançia, na bela peza da col de sëda o l'slips. Al mëss fa parüda!

Spo ôl çiamó ester afité n bel “studio” ite amesa la cité, ulà che al passa la maiù pert dla jënt. Chël custarà feter tröp, ël. Mo sce te fejes n pü rumené sö incër tûa çiasa ia, mëssassera bëgn gni n pü miù marcé. Al é bëgn çiamó avocaè che abitëia fora de cité.

Mo in chësc cajo mëssasste te lascé fa na bela gran tofla cun scrit sö: Iö sun l'Dr. avocat Sadiüt.

Chësta tofla mëssass ester da udëi sura la porta dla çiasa, scrita fora cun de beles gran lëteres de metal, che ne vëgn nia da rüja”.

L'bun cosce ti l'â cherdüda al avocat y al â albü fat avisa sciöche al ê gnü acunsié.

L'maiu laur ê ste chël da fa arjigné la bela tofla.

Un di prüms clienè che ti ê capitâ al paur-avocat, ê ste n scior extra rich. Al ti ê gnü tut na gran soma de scioldi.

La notizia de chësc gran “furto” s'ê sparpagnada fora inanter jënt sciöche n mé de fûch te na majun plëna de stran.



Familia de Tomêsc y Lena dla Munt dla Pli.

Inanter tanè êl dagnëra inçe de buna jënt y zacà, cun la speranza de na buna ricompensa, ê jüs a ti di al gran scior: “Ti pice paisc de Roccapietore abitëiel n avocat. Söla tofla sura la porta de süa çiasa stal scrit: àvocat dr. SA-DÜT”. Chël pudess bëgn magari savëi “el ulà ch’ai é jüs a finì düc üsc scioldi”.

“Ji a udëi pôn bëgn”, s’â punsé l’gran scior.

Al â atira albü fat arjigné la carroza y ê pié ia a chirì sö chësc famojo avocat, a udëi çì che al savô da ti di.

Can che al ê ruvé tl paisc y á albü cialfé sö la dërta çiasa, ál architè y ê jü ite.

Bel avisa che al á albü la furtü-

na de n’en cialfé te stüa un sènte dô mësa che ti çiarà ai retraç.

“Sëis vos, pur cajo, l’dr. SA-DÜT?” l’âl damané.

“Chël sunsi. Fàlera de val-vers”?

“Al m’è gnü tut na gran soma de scioldi. Al foss bun ch’i gnisses atira cun me a udëi, sce al é n mitl de cialfé sö l’lere”.

“Zenz’ater, bel atira. Mo al mëss inçe pudëi gni mia fomena cun me, la Margarita”.

“Chël pôra bëgn fa, sce ara é nezesciaria da daidè chirì sö l’lere. Mo iö ess pa plütosc prescia, iö”

“Sun bele pronti. Margarita, spazete mâ y vi cun nos. Sun inviâ da ji cun chësc gran scior”.

Apëna ch'ai ê sentà ite tla bela caroza dai parëis curis jö cun de bela peza de lüch bürna y de bi gragn plumac de sëda ti çiantuns dl siz, êra atira piada ia.

Can che ai ê ruvà dan l'ciastel dl gran scior, êl incër misdé. Al â acumpagné l'dr. SADÛT cun süa Margarita tl gran salonn, i â fat senté jö dô na bela gran mësa, ulà che al ê bele düit tenü sö pur la marëna.

L'prüm cheler ê atira ste ailò cun n bel gran platò de bun patüic da mangé, che fumâ sö dassënn.

"Chësc é l'prüm ël", ti âl albü dit l'paur a süa fomena tan daldt che l'cheller â aldì y al mustrâ finamai cun l'dëit lassura!

L'paur minâ: l'prüm platò cun la prüma derzada, mo l'cheler s'â albü punsé che al uress di: "L'prüm lere"!

Y dea che al ê veramënter vël l'lere, s'âl spurdü. Al ê debota jü fora in çiasadafüch a ti á dit ai ati cumpagns: "Chësc caite sà veramënter düit, ël. Apëna ch'al m'â udü, ti âl n pü dé dl cumedun a süa fomena y â dit: "Chësc é l'prüm, ël. Al mustrâ finamai cun l'dëit ca sön me! Iö ne la vëighi nia massa bela y me tëmi ch'i n'unse na pipa da s'la scapuré"!

Sëgn ti tucâra al secundo cheler da ji cun la secunda derzada sön n bel gran platò.

Al n'urò nia cis ji, mo al mëssâ, scenó gnël metü man de sospeté de vâl. Spo fossera gnüda sö bel atira!

Apëna che l'paur l'â udü gnon

da üsc ite, ti âl indò dé n pü dl cumedun ala Margarita y â dit: "Chësc é l'secundo, vël!"

Sanbëgn, che al minâ l'platò cun la derzada. Mo l'cheler s'â albü metü tl cê, che al minass vël y se n'ê atira scudiné inmalora, apëna ch'al ê gnü pro.

Insciö êra inçe jüda cun l'terzo cheler, dea che l'paur ti dê vigni iade dl cumedun ala fomena y gnê cun la medema storia.

Dal quarto cheler â l'gran scior albü fat purté na derzada te na gran óla de maiolica, stlüta pro, cun l'cuertl suraia.

Al urò purvé ciarà chësc bun avocat a udëi, sce al savò veramënter düit, sciöch al ti ê gnü cunté dant y sciöch al ê scrit söla gran tofla sura süa porta.

Apëna che l'cheler à albü lascé jö la gran óla sön mësa y se n'ê indò jü fora in çiasadafüch, â l'scior dit al paur-avocat: "Sëgn fossi propi bel curiüs d'udëi tan grana che ara é túa sapiënza, sciöch' an alda cuntàn da vigni pert y sciöche to inom instëss disc: I uress che te savesses da me di, çì ch'al é laite chilò te chësta óla".

Mo chësc ne sciafiâ l'püre paur nia da savëi.

Spo ti ciarâl mefo y ti ciarâ a chësta bela óla.

Inurchëltan âl madër albü dit: "Oh, singur! Iö pür Sgomber"!

Insciö âl vël inom.

I coghi fora in çiasadafüch lasciâ tres l'üsc n pü davert y metò dër averda, can un, can l ater, çì



Çiavai da noza dër dadî.

che al gnê dit y cunté ite te salonn.

Can che l'paur â albü stumé adinfal, çî che al ê tla bela óla de maiolica, â l'gran scior albü dit: "Cumâ che t'âs salpü da me di çî speisa ch'al ê tla óla stlûta, zenza avei denant albü çiaré laite, savarâste dessidü inçe da me di che che m'â albü purté demez mi scioldi".

Chêstes parores â tan albü spriguré sô i coghi fora in çiasadafûch, che s'les præsc fata tla braia.

Sôn chësta ti â un di coghi albü fat sëgn al paur de ji n momënt fora in çiasadafûch. Probabilmënter mëssel ester ste, che al áis albü capî val', l'paur.

Pur n'i compromët nia, âl albü fat sciöche al ess zënza messé ji te chël post, ulâ che l'imparadû va apè, y da n n'ater üsc ite, êl spo ruvé pro i coghi.

Chisc ti â atira albü cunfessé ite, che ai ê sta vèi a ti fugé ia la gran soma de scioldi al patrûn.

Ai ti â inçe dit, che ai n'en n'â çiamó albü dé fora degügn y che ai ê indô pur i dè zruch düc. Ai l'periâ che al foss vël tan bun da i surató pur t'i purté al scior zënza i imbanî. Purchël l'essi pa bëgn albü païé bun!

Guai sce l'patrûn foss gnü al savèi che ai ê sta vèi a ti purté ia i scioldi! Spo i essel atira albü fat taché sô!

Sanbëgn che ai â inçe mëssé ti

mustré avisa l'post, ulà che ai â ascugnü düit cant.

Sanbëgn che l'avocat ê atira ste intejo y sotman s'la gudôle, che ara ti ê jüda tan bun zënza che al s'la imaginass.

“Sëgn ài naota cialé na buna marëna”, se punsàle:

1. Mia fomena à incè pudü mangé y s'à sparagné d'la fa incö pur düi.

2. I sà, ulà ch'al é i scioldi y chësta é la cossa plü importante.

3. Cun chësta cialfarâi da incö inant n gran inom.

4. In plü gnarâi paié dai coghi abontantemënter, aciò che i scutes chit y pudarà chiamó ti damané a chësc ricun n dër honorâr.

5. I sun sigü, che al sarà cuntënt de me dé çì che i ti damani, dal momënt che al cialfarà zruch düic i scioldi.

Damì co insciö!...

Can che ara va tan bun, él incè bel da fa l'avocat... incè sce i sun mâ n püre paur.

Sce la storia ess da s'oje val'ia-de, pur cajo, spo tiri mefo jö la tofla sura porta y me cumpri indó dui bos.”

Sëgn êl indô gnü zruch tl salonn l'avocat. Al s'ê sënte jö da nü, dlungia süa Margarita y â dit al scior: “Imprüma de düit chiri pa naota te mi liber, ulà ch'al è gnü ascugnü i scioldi!”

L'quinto cheler n'ê nia pro i atri cater, can che l'avocat ê gnü impizé fora in çiasadafüch y purchël ne savôl gnanca, çì che ai â albü cuntraté ne.

Al ê jü a s'ascogne ite amesa l'furnel pur aldi y udëi, çì che chësc avocat savô veramënter, o sce al ê mâ n sbindler.

L'avocat à albü tut fora de süa tascia de curan l'bel gran liber da chirì sö l'gial. La trazaria â urü, che al ne l'ciafass nia sö bel atira. Spo ti êra saltada y al á dit: “Ah tö mostro, i sà pa bëgn avisa ulà che t'es! o che te me vëgnes fora a bunes, o che...”

Chësc âl düit aldi l'cheler ascugnü te furnel y al se punsâ, che l'avocat baiass cun vël, dal momënt, che al ne l'udô nia plater-nàn tl liber y ne savô nia, che al ê pur chirì sö l'gial.

Spo êl gnü debota fora de furnel, düit spriguré y scraiâ, che düic aldi: “Al n'ê propi mitl d'i fa jö sauber nët nia”!

Sön chësta ti à l'avocat dit al scior, che al dô ji impara. Al ti â mustré l'post, ulà ch'al ê i scioldi ascugnüs y n'â albü fat degügn inoms.

Al ê incè i coghi ailò y ai savaiâ de mustré gran ligrëza, che l'scior ê indô ruvé pro sü scioldi.

Vël instëss ê tan cuntënt, che al à albü fat gni da bëire pur düic canè, pur festegé l'gran avènement!

Can che la festa ê stada ruvada, âl pudü s'un ji a çiasa l'paur cun süa Margarita y n bel grüm de scioldi.

Cun l'tëmp êl devënté n dër avocat y dal tröp laur, che al â demestré s'âl albü fat n gran inom.

Sis jogn ô davagné l'monn

I fredësc Grimm (scrit da Pire Comploi)

Al n'ê n iade un che savô de n pü de vigni sort. Al â albü fat l'soldâ y ê finamai ste te vera. Can che la vera štada ruvada, dea ch'al s'â albü cumporté dër politico y da curaje, âl albü cialé l'cungedo y n pü de scioldi da pudëi s'un gni a çiasa.

Dailò êl resté zënza laur y al ne savô plü dër çì trà a tera o pié a man.

“Chësta é na chestele, ëra”, dijuole, “mo sce i ess la furtüna d'abiné i dërè adüm, me fajessi dé dal Re düit l'or che al à te so rëgn-scrin”

Da passé fora pur n bosch êl ruvé pro un che s'un stê sot an lëgn a palsé, dô che al â albü trat fora cun la raïsc sies tè gragn lersc, scioch'al foss mâ ste sies spîsc de siara.

“A te t'essi crëta”, di âl dit. “N'uresste nia gni cun me ala conquista dl monn”?

“Chël fajessi”, ti á respognü l'ater, “mo denant mëssi naota purté chësta lëgna a çiasa ala uma, spo vëgni”.

Spo âl mà tut ca l'lersc plü sitì da ciulé adüm i atri cinch, s'â çiarie düit cant söla sciabla y demez!

Ara n'â albü duré, dî, che al ê

indô ste ailò y ai ê atira pià ia trami dui.

Dô da n bun strüf êsi ruvâ pro n iagher ponü ia pur tera söl vënter, cun l'slop sön n ciüch y al musurâ sciöche al ess urü stlupe-té.

“A che êste pa pur i trà”? l'âl albü damané l'patrun, “al n'ê gnanca ingnó val'da udëi, che te pudesses stlupe-té ne”.

“A zirca trëi kilometri dalunc da chilò söla piza d'en lëgn é na té gran moscia da besé y iö uress ti trà n bot tla urédla ciampa”.

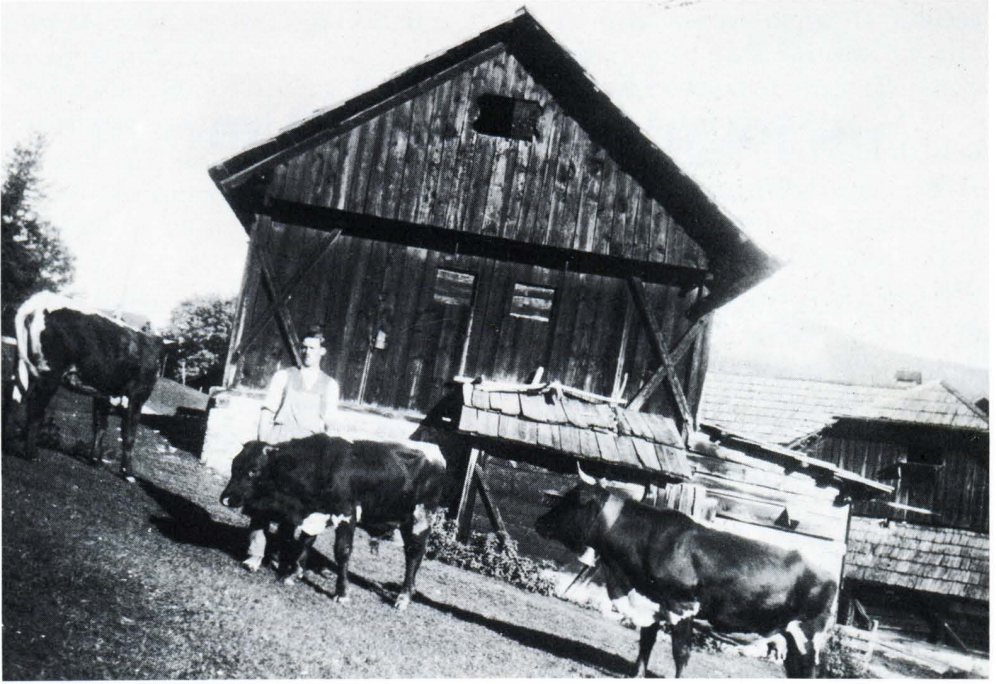
“Brao”! Tö te fosses inçe un che an pudess dër adoré da ji ala conquista dl monn. N'ureste nia inçe tö gni cun nos dui”?

“Assà mefo”, ti à respognü l'iagher, i ne jümi pa nët nia”.

Da ji tres inant êsi tla finada ruvâ pro set murins a vënt da de té gran pares che rudá dër debota zënza che chisc trëi omi sintiss gnanca na migula de vënt ne.

“Cì val'tan de morvëia”, â dit l'patrun, “an ne vëiga zënza gnanca na föia invalgó che s'armör ne”.

Dô che ai ti â albü çiaré pro n strüf a chisc murins, êsi mâ indô jüs inant y dô da d'atri trëi kilometri zirca n'âi udü un rampiné



Majuns a Valiaries coi pröms fiers Pinzgau.

sön n té gran pinch. Cun na man se tignòl pro l'lēgn y cun l'poresc dl'atra stupāle n büsc dl nès.

“Oe, òi fesete pa tò sön chēl lēgn”? ti á scraié sö l'patrun.

“A zirca trēi chilometri dalunc da chilò él set murins che i mēss mēte a ji. Plü daimprò ne pōi nia ste, scenó sofli düit inmalora”.

“N tal pudessun inçè n'aduré”, s'â atira albü punsé l'patrun y al l'â damané: “N'uresste nia inçè tò gni cun nos trēi ala conquista dl monn”?

“Çiodi pa nia? Al foss bëgn cotan plü interessant co ste chilò sön chēsc lēgn vigni dé y düit l'dé a suflé. I me sta pa çiamó tan ert”.

Vi mâ spo, ch'i t'aspetun”.

Insciö ê l'sufladù atira slisuré jö dl lēgn pur ji cun i atri trēi.

Ara n'â nia albü duré cis dī, che ai ê ruvâ pro un che stô sōna giama sora. Al â bëgn inçè l'atra, mo al momēnt l'âl tuta demez.

“A òi moda vâste pa incērç sōna giama sora ad avēi inçè l'atra”? âl damané l'patrun.

“Mia profesciun é chēra de salté”, ti á respognü l'ater. “Tan inant che i ne salti nia, mēssi me tò demez na giama, scenó vâi tan debota, che i ti sciampi dant an vicel deperpo ch'al jōra”.

“Mo corpo dla lüna! N n'ater dēr d'aduré pur nosta impreja”, ti â dit l'patrun. “N'ureste nia in-



Berbesc
 da zacan -
 ai ê cuntênê
 bel assà.

òe tö gni cun nos cater ala conquista dl monn"?

“Zënz’ater”, ti ál respognü l’saltadù, “val’de té me plajess extra a me”.

“Spo vì mâ”!

Sëgn êsi indô jüs inant y tla finada n’âi urté un che â dër n pice çiapel y al l’tignô dër söna pert, sura na orëdla, sciöch’al

ess albü siara da vëne. “Ah, òi val’tan da rì”, ál dit l’patrun. Tèle pa pö jö chël çiapel jö dl cè, o mëtele sö sciöch’ al alda. Te sumëies Bertoldo y düc te cuiona”.

“Chël ne pôi nia fa, scenó vëgnel n frëit tan gran, che al dlacia i vici sö tl’aria y ai toma jö ia pur tera”.

“Ah, òi val’tan de morvöia! N’u-

resste nia inçe tö gni cun nos cinch ala conquista dl monn”?

“Chël pudessi fa. Dlaurela ài inçe y al pudess ester interesant.”

“Chël zënz’ater! Cun jënt sciöche nos sun!”

Da ji tres inant, êsi ruvâ te na cité dër grana, ulâ che l’Re â na fia dër bela mo inçe extra na buna da salté.

Da vigni gara purtâra dagnëra ia l’prüm pest y ara â n gaude mat, mo ara metô inçe man de ciafé na gran superbia.

Sëgn êra sön sü plü bì agn y ara foss stada da maridé, mo al n’è degügn che vagâ da la tó, dea che ara ess mâ maridé chël che ê chiamó miù da salté co vëra.

Da sëgn inant, pur premio dla

gara, se damanâra l’cê de chël che purdô da salté cun vëra.

Can che l’capo de chisc cin omi straordinari â aldì sciöche ara stê la cossa, s’âl prejënté al re y ala fia y ti â dit al re: “Iö la vagass bëgn iö da purvé de fa na saltada cun vosta fia, mo iö lasciass mefo salté mi fant impè de me”.

“Chël foss mâ anfat ël”, ti â respognü l’Re. “Mo sce al â da perde, se vëgnel taié ia l’cê a trami dui, no mâ a vël su!”

“Vosta mainiera de rajoné é valgamia giüsta, vëighi ite, mo iö la prôi, iö”, ti â dit l’patrun.

Al ê da ji a tó na baricia d’ega da bëire a na distanza de zirca trëi kilometri.

L’patrun ti â albü taché pro la secunda giama al saltadù y ti â



Baraches de vera.

dit: “Fàte unur y fàme davagné la gara, scenó sàste avisa sciöche ara sta cun nos dui”.

L’fant y la prinzipessa â sègn cialfé na baricia öta purom y ê pià ia, trami dui sciöche n tranì.

Te dër püch tēmp ê bele ste l’saltadù tan dalunc, che al n’ê gnanca plü da udëi ne. Al ê ste, sciöch’al foss passé n colp de vënt. T’en bisc êl bele ruvé pro la funtana y â lascé ji ite la baricia plëna d’ega.

Da gni zruch ti gnêl inmënt, che na té picia palsada ess mâ pudü ji bun, inçe dea che la prin-zessa ê chiamó söl iade da ruvé pro la funtana.

Al s’ê lascé jö ia pur tera dlun-gia la baricia y s’ê punü cun l’èè söna crëpa (n testel) d’en çiaval, che ê pur cajo ailò. Sön n plumac tan dür pudôl bëgn inçe la vaghé da se fa n té pice sonn.

Intratan ê bëgn inçe la fia dl re ruvada pro la funtana a çiaré ite la baricia plëna d’ega.

Da gni zruch âra apié l’saltadù che durmì dütaurela sciöche n tass. La prüma cossa da fa ê nao-ta stada chëra de i juté ia l’ega.

Chësta ê propi jüda bun, se punsâra deperpo. “Sègn sunsi t’en iade sigüda de davagné la gara”.

Insciö fossera inçe stada. Mo l’iagher söl çiampanin dl çiastel ti â tres metü averda a chisc dui y al â udü düit cant avisa, sciöche la cossa s’â albü porté pro.

“Oh, sègn mëssi inçe iö me ficé

ite”, s’âl punsé, “scenó pôra ji mal!”

Al â bel atira çiaré l’stlop y ti â trat n bot de bala ala crëpa dl çiaval y al l’â tucada tan polito, che ara ti ê sprinzada sot al èè fora al saltadù. A vël instëss ne ti âl albü fat nèt nia, ater co l’de-scedé y chësc ê avisa çì ch’al urò ester!

Al ê atira stluté sö impè y udò bele dalunc la prinzessa saltan cuntra l’ciastel cun la baricia plëna d’ega, deperpo che la süa ê dailò ia pur tera öta!

Zënza perde n pez d’ater tēmp, l’âl mâ debota cuiüda sö y ê indò salté zruch da nü ala funtana a pié sot d’atra ega.

L’secundo iade ne s’êl nia plü lascé jö a durmì y al ê salté tan debota ch’al ti ê chiamó n iade sciampé dant ala prinzessa y ê ruvé dan da vëra, bun 10 menüè, al çiastel.

“Èco, sègn ài albü fat na dërta saltada”, âl dit. “La prüma ê ma stada na spazirada, ëra!”

Na té cossa ne s’âl nia albü aspeté l’ Re y la fia chiamó manco. Purchël âi trami dui n gran sëm, mo ai messâ çiaré de se tignì ite plü ch’al ê poscibl.

A trami dui ti êl sègn trö massa stlet, che la prinzessa messâ maridé n scëmpl suldà da mainie-res groies, deperpo che ara ess pudü se chirì fora l’plü bel prinz.

“Chilò mëssunse la studié fora, sciöch’an pô la tó”, ti â dit l’re ala fia pur la cunsulé n pü.

“Sëgn me l’ài bele punsada fora sciöch’i fajun”.

De chi sies n’en restâl gnanca plü un su ne!

Dlungia l’ciastel êl na té picia baraca fata completamënter sön puntas o coronas. Laite êl dër n bel salonn cun amez na bela mësa lungia y leria y lassura na bela tuvaia blančia. L’funz ê de fer, mo completamënter curi jö cun de bi tapeç, che an n’udô nêt nia. Al ê inçe de di gran vidri, mo ai â té gran feriasdes grosses, che al ne foss ste degun mitl da sciam-pé da vider fora.

Ailò te chël salonn â l’Re purté sò de bun patüic da mangé y da bëire. Spo âl albü invié ite i sies furesti deperpo che al dijô: “Sëgn gnide mâ n iade cun me a tó val’da mangé y da bëire, che al vëgn arjigné sò da fa na bela festa. Èis pa bëgn debujëgn dô da n iade tan lunch zënza bëire y mangé nia.”

Chësc fajôi bëgn cis gion chisc sies cumpagns y l’re n’â nia albü bria d’i invié dui iadi. Ai s’ê atira sëntà jö y â metü man de mangé y bëire zënza gnanca se signé y fa n bun pinsier ne.

L’re se n’ê spo jü fora dl salonn dô che al ti â albü audé n bun apetit a düc sies.

Al á albü saré pro la porta y fat mëte n grüm de lëgna sot la baraca ite tignida sò dales puntas. Spo ti âl dé al cogo l’ordine d’i taché fûch.

I lisciós di vidri âl bele denant albü fat stlÿje y impié la lüm dai-

te, aciò che an n’udess mine no jon sò les gran flames daite.

I sies cumpagns n’â nia chiamó dër albü ruvé de marné, che ai metô man de sinti tres plü y plü çialt.

Imprüma se punsâi, che l’patüic da mangé menass n té çialt. Tla finada se n’ài bëgn anadé, che al messâ ester val’de plü. Imprüma ài purvé de dauri sò i vidri, mo i lisciós ne se lasciâ nia sburlé fora. Spo ài purvé a dauri sò l’üsc pur s’un ji da porta fora, mo al ê düit saré.

Sëgn se n’ài impormó intenü, che ai ê gnüs sarà daite y destinâ a muri sufià.

Ai ê bëgn gnüs cis grams, mo chël dal çiapel â tira dit: “Lascede mâ fa a me, os”. I feji gni n frëit che al destüda finamai l’fûch”.

Sëgn s’âl spo metü l’pice çiapel söl cè sciöch’al alda y n püch al iade êl gnü fora n té ferdun, che al â metü man de gni i çiavéis da broja y de dlacé l’vin tles bozes.

Chësta ne butâ gnanca cis ne, mo pur furtüna â l’re, düit curiüs, fat dauri sò dô da n pèr de ores y ê vël instëss jü a udëi, sciöch’al minâ che ai çiarass fora chisc püri cosci.

Apëna che al ê gnü dauri sò, èsi düc insuralater sò pur üsc che ai periâ de pudëi gni fora a se scialdé n pü, che al ê tan frëit daite, da se dlacé a mort.

Sön chësta s’ël dessené da be-



Scolina da Corvara - festa di lëgns 1923.

stia l're, mo al â mâ messé i lascé gni fora.

Al â atira albü fat cherdé adalersch l'cogo y al urô savëi a düc i costi, a çi moda che al n'â nia albü esegüi sü rodini.

“Gnide mâ cun me a udëi, vos”, ti ál dit l'cogo, “füch ài pa bëgn albü fat sciöch' al alda!”

Sëgn che chël dal pice ciapel n'ê nia plü tla baraca, â les flames indó metü man de ji sö altes y l're â mëssé capì, che a chësta moda ne gnêra nia adaldé da se fa lëde da chisc mandli.

Ara tocâ da studié indô fora val'd'ater. Spo âl fat gni adalersch l'capo de chisc furesti y l'â damané: “Ne jissera nia da sciacaré npü? Pur n scëmpl suldà, sciöche tö t'es ste, ne se l'dâl gnanca cis da maridé na prinzessa. I sun

sigü che ara ne butass nia. Ara te çiarass mefó tres burt y tles fajess dütes dô l'spiné ia. Tö y tûa jënt fosses dessigü plü cuntënc y gnisses dessigü a n'en ste dami sce i se paiass fora cun or. I t'un dà bel tan che t'ós.”

“Ah scé scee”, ti á respognü l'patrun al re, “çi che iö n'en dà de chë scimia antipatica. Ara pudess çiamó m'intossié y me lascé trà n bot da sü malandrins. Mo or ôi avëi tant ch'i sun bun de n'en purté demez!”

“Chël cïafarâte. Statun zënza fistidi”, ti â respognü l're düc cuntënt.

“Dô da 15 dis gnarâi spo a tó chësc or”, ti â çiamó albü dit l'patrun denant che s'un ji.

Al â fat cherdé adüm düc i sartûsc che al â cïafé y cumpré rodi



Chi dla vijita
da S. Martin
1915.

intiers de drap da cuji adüm, tl tēmp de 15 dē, n sach tan gran che al ess albü lerch na çiasa laite.

Apēna che l'gran sach ê ste ruvé de cuji, ti êl gnü surandé a chël dala gran forza che l'â albü brunduré adüm y se l'â cacé söla sciabla. Spo êl jü col patru dal re a l'ascé çiarie ite plēgn d'or.

“Can dala pistola”, âl albü dit

l're, apēna che al â albü udü gnon adalerch chisc dui. “Chël ch'e bun de purté n té bestium d'en sach, mēss avēi na fetra forza êl. Tan d'or mai êl bun de purté demez!”

Al â bele metü man de ciafé la pel de giarina y â atira albü dé l'ordine a 16 suldàs, di plü gaerè, de purté adalerch tan d'or ch'ai ê bugn.



Mëda Rina da plü dadí

Tla finada gnêi bëgn cun 1000 chili y chël dal sach â mâ albü pié dô cun na man sora y á sciuré ite düit.

“Ëis mâ chësc”? âl damané, “al cür apëna l’funz dl sach.

Spo âl mâ çiamó mëssé fa ji a n’en tó d’ater, l’re, fina che al n’è invalgó da ciafé.

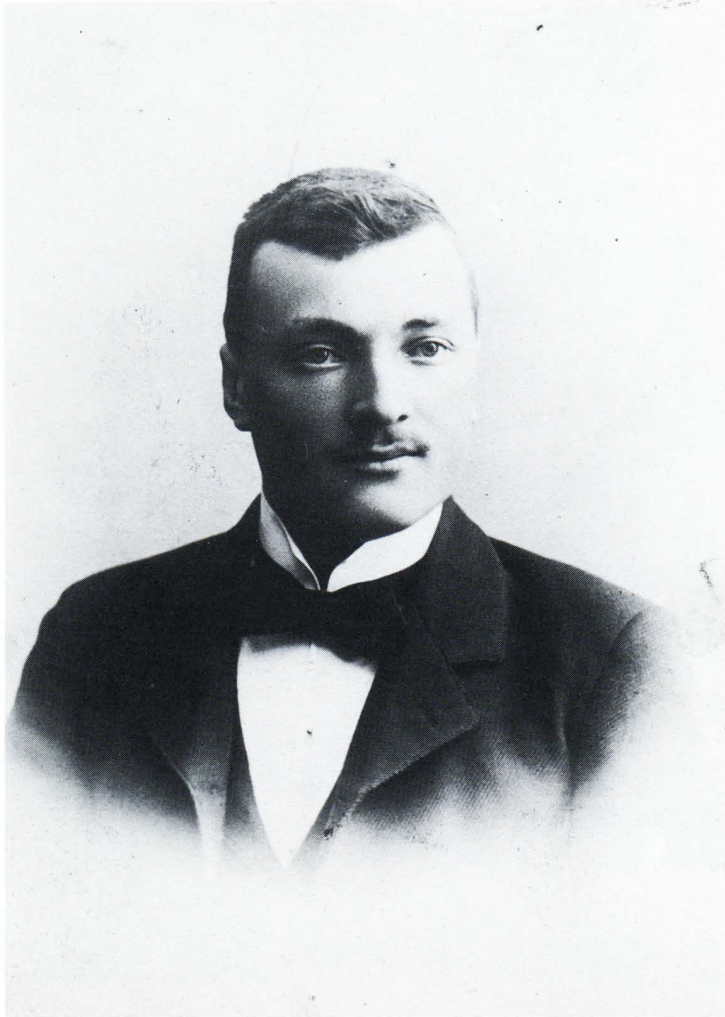
Ai l’cundejô adalerch cun té gragn çiar menà da dui bos. La cossa jê tan plan, che tla finada âra metü man de gni da stufé. Spo âl mâ inçe sciuré ite i bos

cun çiar y düit, chël dala gran forza.

Deperpo che al ciulâ pro, dijòle: “Al jiss bëgn çiamó ite tröp patüc te chësc sach, mo al n’ô nia di ch’al mëss ester plëgn. Un bëgn urté a l’lascé fa n pü massa gran”.

Can che al á albü ciulé adüm l’sach cun na té gran terciora, se l’âl cacé söla sciabla pur ji, cun l’patrun, dai atri cumpagns.

Chësc ti â dit bel giulan al re y apëna che al l’â albü saludé, se n’èsi sta trami dui.



Florian
Daverda
de Moz
da Rina

Sëgn che l're ê esté t'en iade zënza or y n'â plü nia da paié sü debiè, ti èra saltada. Al á albü dé l'ordine a düta la cavalleria de senté bel atira söi çiauai y ti salté dô a chisc sies manigoldi pur se fa dé zruç dütt l'or.

De chisc che ê pià ia a çiaival, n'êl dui reghimènè. Vigni reghimènt â 3 bataliuns, vignun coma-

né dan maior y vigni batalium â trèi cumpagnies, vignüna cumana da dan capitan.

Apëna che l'colonello cumandant i â udü dalunc, che ai s'un jê apè chisc sies, bì pazifichi, âl scraiè: "Haaaaalt! Lascede jö l'sach cun l'or laite, scenó cialfëis düè sies 20 agn de perjun a pan y ega".

“Çi mai”! âl dit che chël fajô ji i murins da stlû n büsc dl nês: “Lascémi mâ a me chisc”.

Al n'en n'ê pa nia tan atira de massa y denant che ai s'abines nos, i lasciunse pa naota n pü balé sô tl'aria”.

Insciö âl spo stupé pro n büsc dl nês cun l'poresc dla man ciampa y á metü man de suflé valgamia dassënn cun l'ater büsc.

I dui reghimënë di suldàs cun sü çiavai â metü man de juré sô tl'aria fina sô sura les neures y tumâ jô zruich dër dalunc, che sôn üna, che sôn n'atra munt.

N serjënt â albü scraié, che al

ess pö n pü de cumpasciun chësc sufladù, che al ê bele gnü firi nü iadi te vera y che al foss impö çiamó vit gion n strüf.

Spo l'âl bëgn albü lascé gni jô dër bel plan y apëna che al â albü aziché la tera, ti âl çiamó dit: “Va mâ a ti l'dî al re, che al pô indô gni cun n'atra cavalleria da suflé in aria.”

Chësc plajëi ti âl begn albü fat l'serjënt y can che l're ê gnü al savei, çì ch'al ê suzedü, âl mâ dit: “Chi é striuns ëi, de gran striuns! Lascede mâ bel che ai s'un vâis in pësc y ne rôes mai plü chilò adalerch.



Sarada a S. Martin

Al sorëdl

*O sorëdl, nosta vita,
Lüm dla tera bela chita!*

*Dass' dal cil tan bel sarëgn,
To bun çialt che fesc tan bëgn.*

*Jënt y tiers da te mëss vir',
Sciöch'la vita, ai te chir.*

*Ciüf florësc sot to bun çialt,
Madurësc al bas y in alt.*

*Can ch't'un vàs, spo düc patësc,
Söla tera sàl da incrësc.*

*Zënza te él frëit y scür,
Zënza te él düit che mör.*

*Bel purchël t'oruns'tan bun,
Bela stëra, te saludun.*

*Vigni dé dijuns' giulan,
Can ch' tö leves da duman.*

*O surëdl, nosta vita,
Lüm dla tera bela chita!*



Scultüra de Lois Rottonara

poet ladin

Inçe val' da rî

Dô da cotan de tēmp incunta Pire so amich Paul sön strada.

Al ti chiara cun de té gran edli y disc: “Mo, èi n spavēnt, Paul, co che te çiares fora.. to müs döt crazé sô y splaié sô y plēgn de ferides y cun de té gran fleç brüms... vî mâ, ch'i te mēni pa na óta a çiasa”.

Paul: “Éste mat, Pire, i vēgni mefodēr dailò adalerch...”



N pauer “che â n gran urt da lēgns da pom” fesc n iade na roda a udēi sciöche ara stô coi pom.

Sön chël bel gran lēgn da pom vēighel n té môt che se tol pom.

L'pauer scraia sô: “Ah, speta tö mandl, chësc ti dîji a to pere”.

Chël môt ne chiara nia jöpert, mo söpert y disc: “Papi, cajö n'él un che uress baié cun te”.



L'vicare damana al acusé: “Sëise nasciü legitimamēnter”?

L'acusé respogn: “Mâ mez”.

L'vicare: “Chësc ne capësci nia. Co é pa chësta”?

L'acusé: “Mia uma ê maridada, mo mi pere no.”



Titl: “Sc'i röi n iade n pü plü tert a çiasa, sunsi l'ater dé döt ciacogné sô. Te vâra inçe a te insciö?”

Totl: “Noo, a me no. I ne sun nia maridé.”



L'vicare al acusadù: “Cunescëise tla porsona dl acusé chël che s'à tut l'auto”?

Dër malsigü respogn l'acusadù: “Dô l'discurs dl avocat ne sunsi gnanca plü dër sigü, scî â bëgn n iade albü n auto”.



Max ti chiara sô dër inozënt a süa uma y disc: “Val' ne sunsi nia bun da capì pro la storia dla cicogna”:

La uma s'la rî n pü y disc: “Çiudì pa nia?”

Max: “Çiudì che les cicognes jora d'altonn jö sura l'mêr ia y iö sun nasciü de dezēمبر.”

“Dijéme madër n iade. Coraia él tan n bur ël; che él pa chël?”

L’ater: “Chël é mi fré.”

L’pröm: “Oh. pordenéme, chël essi bëgn messé udëi.”



L’presidënt dl tribunal al avocat defensur: “Signur avocat, i pudëis l’fa cört osc discurs; osc mandant à oramai dit, ch’al à arobé döt cant.”

L’avocat: “Ah chël, ah chël, siur presidënt; os i cherdëis de plü a vël co a me.”



Heinz y Otto va deburiada cun la ferata. Can ch’ai s’â ciafé n bel post tla ferata y s’ê sëntà jö, damana Heinz: “Vâra bela la ferata?”

Otto i çiarà dassënn a Heinz y disc: “Mineste, ch’ai porti bel mâ pur te les çiasas dlungia la finestra dla ferata ia?”



“Sciode che to chestian cocogna”.

“Chël ne me disturba pa mo nët nia. Sc’i sun n iade maridà, spo n’al pa impò ne nia plü da di.”



“Papi, nosc maester ne cunësc gnanca na vaçia ne.”

“Chël n’è mine poscibl ne”.

“Aé, incö da l’ora da desëgn ài dessegné na vaçia y spo m’al damané l’maester, èi tier che chël ê.”



Sepl dess ji dal dutur di dënz a se lascé trà n dënt, mo al se tëm daspavënt y al n’ò nia ji. La uma les prô dotes pur i baié jö la tëma.

La sò Beti é dlungia y pënsa dô, èi che ara messass inçe vëra di pur baié jö la tëma a so fré.

Inurchëltan dijera: “Sce te te lasces trà chël dënt, spo n’aste un de manco da puzené.”



Pice Max é te curta cun süa mama, che mëss ti li dant döt èi che sta scrit söles crusc y söi monumënc di morè y tres él mâ scrit l’bel y l’gran y l’bun di morè. Spo damànel ala mama: “Mama, olà vëgn purdërt supolida la ria jënt?”

Boby va cun la ferata y alza so cufer dër pesoch sön scafa di poè.
Jö dessot él na picia sciora, che çiarà sö y disc: “Sperun ch’al ne
tome nia jö sön mi èé.”

“Degun prigo”, disc Boby, “al n’è nia che se rump laite”.



Mëda Trinele damana a chè picia Evelin: “Dëideste bëgn inèe dagnora
ra tüa mama?”

“Sanbëgn”, respogn döt capazia Evelin: “i mëss dagnora arcumpedé
i cazüs, les furchètes y i curtì d’arjënt, can che tö t’un vàs indô...”



L’vicare al lere: “Èise n alibi de osc malfat?”

L’lere: “No, signur vicare; can ch’i m’â tut chèl patüic, n’él ste degügn
che m’â udü”.



Otto é söi jenëdli ch’al sbuscita jö la stiga.

So amich Theo vëgn adalerch y l’vëiga, spo dijel: “Val’ de té ne me
tomassel pa gnanca ite tl sonn ne.”

“A me gnanca ne”, respogn Otto, “chèsc pinsier ti é tomé ite a mia fomena:”



L’pere se dessëna cun so müit, che fesc tres bertes y disc: “Cun te
ài mo dagnora mâ rognès; te ne m’às mai chiamó fat na ligrëza da can
che t’es al monn.”

Mo denant, catö”, disc l’möt, “catö, papi”.



Se lascé paié fora massa adora, ne paia nia fora!

Ne se lascé nia paié fora, paia fora.



Te vëighes dër daimprò,
sce te dess udëi dalunc
y çiares tan dalunc
can che la furtüina é daimprò.

100 agn strada dla Val Badia

“Cënt agn strada de Val Badia”,
da fa festa ne se vëgnun nia;
danter l’alta y bassa val
colaurëiun plütost mal.

Mo sc’la rica, gran valada
nia fej pur la vedla strada,
ala nobla süa creatöra
l’ANAS fej festa indortöra

En onur dl aniversar
vëgnel fat indô n gran var’,
n laur che fej paröda
mëtun man tert söl’aisciöda.

Brüsces y lëgn, pici y gragn,
mëss na dita de taliagn
jô dles rampes romenè
che an pois la munt tachè.

Laurè vëgnel dô contrat,
se spazè foss bëgn damat;
püces ores vigne dé
ch’an âis dî da se tripé.

Chi che raite ite y fora
pur laur, afarsc o scora,
tignîs sö plü iadi al dé,
ala situaziun s’á ausé.

Edemes, mëisc, vigne dé,

codes d’auti sta a spetè
cun paziënza y rassegnaziun,
pur ciafè n bel stradun.

Pur foresti che vëgn bel plan,
dessigü n bun reclam,
mo l’ANAS cun süa pel döra
ô les cosses fa indortöra.

Dô les beles, gran romenades
vëgn les rampes spo tacades
cun na sterscia rëi de fertrat,
n laur dessigü bëgnfat.

Mo val’crëp sta massa fora,
chi mëssun ciamó fa fora;
y tut ca vëgnel tritol,
dô l’usanza dl Tirol.

Al ne vëgn nia sparagné,
sciöch’al alda vëgnel ciarié:
n splundrun, na gran scassada,
y in broda va la strada.

De chësta bela, gran sloptada
n’è la jënt nia informada
y te sü auti bi lorënc
speta tröc autisè paziënc.

Vint, caranta, sessanta meniüc,
dala paziënza vëgn sëgn düc,

mo degügn ne se tol la bria
d'avisé ch'an ne passa nia.

Dô trêi ores d'aspetada,
auti fina Peraforada,
jö pur l'ANAS dlun taiflan,
sun da ôta düc bel plan.

L dé dô, bel da doman,
pôn aldí da RAI-Balsan:
“L stradun dla Val Badia
é jü in rô, an ne passa nia”.

Y la gauja dl scandal
ti vëgn dada a n temporal,
mo la jënt ch'á messè aspetè
n'atra cíantia po cíantè!

Sëgn mëss l'ANAS se dè da fa,
sü injinirs snel vëgn cherdá;
chisc atira dij dër tler
ch'al ô ester n punt de fer.

Y chësc punt é tosc danman,
dal fa sö vëgnl metü man,
mo al é massa rodunt
pur la strada ch'ôj te chël punt.

Chësc teater ne porta a nia,
tëmp prezios vëgnel trat ia;
pur la strada desgraziada
l'ANAS vëgn dër criticada.

Al é bëgn na gran scarogna
cun la strada che va n madrogn,
mo na dita da ciorvel

cun n müir la cuncia snel.

Finalmënter era fata,
mo i laurs da Valgrata
á tigní slüta la strada
pur sis dis, bela matada!

I auti á messè tratan
passè Furcia y Al Plan;
inc i trusc de Rina y Tintal
gnüs de grazia é pur la val.

La “Via Mala” dla valada
pur n pez é indô cunciada,
mo atenziun, bele indoman
po la traina indô mët man.

Müirs de sostëgn, vedli cënt agn,
n'é dessigü nia plü dër sagn
y al basta na ploiüda
ché la strada é malsigüda.

Clandri storé y rofedá
speta agn pur gni derzá
y l'asfalt, scialdi da büsc,
vëgn cuncè sciöch' d'braies i cüsc.

Chësta é la situaziun
dla valada l gran stradun
y sc'an n'á nia na gran vëia
da i fa festa, nia morvëia!

Marou, Alta Val Badia,
inoms conesciüs, al ne fala nia,
ai á tröc milesc de leç,
mo na strada pur i sgneç.

Di cumuns i aministradusc
á plü iadi alzé la usc,
mo al pê che nia s'armör,
massa dür é dl'ANAS l cör.

Y la rica Val Badia,
alto o bassa, ne po fa nia,
co sperè che l pür stradun
ciafes tosc n'ater patrün.

P.B.

Cronich

Dër in cürt na té picia cronich.

Co éra pa stada col tēmp tratan l'ann 1991? Inçe de vedla jënt ne se recorda nia n té bun ann sciöche l'ann passé.

Al é indò ste l'ann che i ladins é jüs in Jeonn (ai 13,14,15 de jügn) y an disc che i agn de Jeonn é de bugn agn.

L'ann 1991 é veramēter ste n bun ann pur dōtes les categories de jënt de nosta valada. D'invêr nēi y bel tēmp mâ bel assà y durè dí âl inçe.

L'aisciüda n'â pa valü tröp, sciöche i sun bele ausà da valgügn agn incà, plülere frëida y da nio.

Ala fin de jügn spo él gnü bel tēmp cum çialt y sorëdl y insciö él ste döt isté. Çina amez isté él dër çialt, pluvô n dé o na nôt al'edema sciöch'al toca y spo gnôl indô n bel gran çialt lassura (incé 32 gradi n'ân mosoré tröc iadi).

Dô mez isté Jô l'çialt inant, mo al gnô inçe scialdi la süta çina ai ultimi de setēمبر.

Tröc paur s'â fat ite l'fëgn a çiasa y sön munt zënza plöia y çiamó deplü s'âi fat ite l'artigöi zënza na gota de plöia.

Otober é spo gnü cum les plöies, mo brojes ân udü püçes çina ai 18., 19, olâ ch'al à fat jö la nēi çina a 1200 metri y n bel gran frëit lassura.... y sciöche ara va inant ne sâi nia!

Dër de gran novités n'él nia da cunté sö pur l'ann passé.

D'aisciöda él ste les gran Misciuns tla Cöra da La Pli de Mareo. Pur vigni popolaziun è les Misciuns na gran benedisciun.

Al é n pü sciöche na diagnose spirituala y morala pur la popolaziun.

Tl'ann passé él ste furesti mâ bel assà, tan tröc döt isté fora pur les munts, ch'an n'â datrai apëna plü lerch fora pur les sēmenes de munt. An n'ê apëna sigüsc dales rodes da raité (che aldiss purdërt t'en n'ater post!!)

Nia val'de bel n'éle, sc'al é jënt jona - furesta y inçe da childò incërch - che va sön chi prà da munt a soghé al palé. Chi pô se dodé, çiu di ch'ai n'â degüna cherianza; ai desdrüj la bela natöra y ne sá nia o n'ô nia savëi, ch'ai ruvina i prà da munt ai paur. Al é val'de burt çì che chi fesc y inçe da dessené... n sēgn de bëgn püçia cherianza y de püçia sostanza tl cè... insciö ne fejun nia!!

Tl gran monn n'él suzedü dër de granes. Te Südtirol ti à lascé Dr. Silvius Magnago la presidënza dla S.V.P. a Dr. Roland Riz. Pur l'bëgn de na popolaziu stàra dër tröp al'autorité, mo oramai çiamó deplü ala



Jubileo de 40 agn prou de siur Franz Agreiter a La Plì de Marco - 6.10.1991.

popolaziun sciöche ara laora cun l'autoritè. Sce i mituns de familia laora cun l'pere, inçe sce ai fala datrai, spo vàra mefo impò, mo sce vignun mina de ester plü scichè dl'ater y un laora cuntra l'ater, spo vàra dèr dessigü mal.

Insciö stal bele scrit tla Sacra Scritöra: „Na çiasa divisa in se stessa, va in rovina”.

Chèsta é n pü na gran maratia di ladins: düè ô savèi döt y la capi dlunch y dagnora y ne derza fora nia, mo se ruvina se instèsc.

Vintmile gotes che toma üna indô l'atra söla roda dl murin, ne derza fora nia, mo sce ares toma dotes deburiada, mëneres la roda.

Che é l pa che ne fala nia? L'plü fala chi che mina dagnora d'avèi rajun.

Tl gran monn n'él suzedü de vigni curù. Tl Irach él ste plü de n mëis vera cuntra chël dictatur che tichinâ païsc intiers y che â inom Saddam Hussein, che à sanbègn messé la perde, mo al prò tres çiamó de fore olà ch'al vègn pro. La vera à sanbègn porté spavènc te chi païsc dl'Oriënt y à fat rogores rüs de sanch y de legremes y meseries tremendes.

La maiù pert di païsc dl'Oriënt adöm cun la Ruscia à lascé l'cumunism y chir la democrazia, che ai n'é nia çiamó dèr ausà impara.



L'ultima Mëssa noela
a Lungiarü - 9.7.1978
(de siur Richard Schanung)



**Mons.
Dr. Joseph
Gargitter
vësko de Balsan
Porsenù**

† ai 17.07.1991

Veres él mefo bel tres. Al gnô fat i cunè, ch'al ê l'ann passé te 45 posè dla tera tl medemo tèmپ vera.

Spo âra chiamó metü man peso che peso tla Jugoslavia, olà che vigni regiun ô se fa autonom y se gorné instësc, purchël se bati tres chiamó nanter ëi, se desdriüj ciases y se copa jö.

Çinamai l'Albania, l'Stato plü comunist, chir la democrazia, mo imprüma sciampâi ca tl'Italia y i n'un inè albü pur val'mëis a Welsberg te Puster.

N fat dër important é stada la uniun dles dôes Germanies, mo inè ailò él chiamó n gröm de problems che i dà dër sö a cé ai governanè. Ara va mefo ert da fa saurì.

Na gran novité él da noté pur la diozeja da Balsan-Pursenù y chësta é la mort dl vësko Mons. Josef Gargitter. Josef Gargitter ê nasciü ia in Lijun (Weber) l'1917, l'1942 él gnü cunsagré prou a Roma: Ai 26.4.1952 él devënté vësko da Pursenù dô l'vësko Johannes Geisler. Mons. Gargitter â impormó 35 agn can che al ê devënté vësko. L'1964 él ruvâ adöm i cunfins dla diozeja cun chi dla provinzia y à cialé l'inom diozeja de Balsan-Pursenù. L'vësko Gargitter restarà dër dî tl record di diozejagn, spezialmënter pur sües gran operes da vësko y pur so character sigü, mo impò dër bun pur chi che l'cunesciô.



Prozescium de Jênn 1991 (da Tor sö)

Deplü dles novités dla valada, dla provinzia y dl gran monn éle d'atri scriè, che â scrit tan tröp y scrî tres çiamó.

Mo spo, denant co finì chësta cronich, oress l'scrivan de chëstes lignes perié pordenanza spezialmënter a chi tröc, che i à porté fotografies da mëte tl calënder y n'é te chësc calënder nia da udëi! Savëise, la cossa é insciö: I n'à ciafé tan tröpes, che ares n'â dî ne nia lerch dotes cantes y purchël ài tut ca les prömes y les plü impurtantes ch'i à ciafé y che m'é gnüdes menades. Plü co intantes ne vâra nia da n'en mëte ite tl Calënder, chël é pa bëgn capi.

Mo i pô zënz'ater se garantì, sc'al n'é propi döt che se rodosa, che ares vëgn stampades dër dessigü tl Calënder da n'ater ann, dl 1993!

Mo sc'i me metëis söla crusc, spo ne rüveres nia ite, spo él imprüma la mia che rüva ite.

Prëi tan bel, nia purmal, döt ne garetâ mefo nia dagnora! I vâi pa bëgn a me cunfessé!

Y sëgn çiamó n iade döt l'bun a düc canè pur l'ann nü. Mo denant co lascé jö la pëna, oressi çiamó se dî val' inçe sc'al i fesc magari mé a valgügn: „Chi che reneghëia sü antenâc, reneghëia se instësc”. Vëi éle y tröc cotan plü de scicâ l'â bele dit n gröm de iadi dan da me.

Nbu ann 1992 a düc y sëgn, mi bun Calënder ladin, va ite tles families y porti ligrëza, aurela cörta y insegnamënt.

pur l'Calender ladin
Morlang Angel

R E F E R E N D U M por la reduziun dles usc de preferënza dales lftes dl parlamënt - 9/10.06.1991

C O M U N	Pafsc	Lftadusc	Votanč (%)	SCÉ (%)	NO	Z e t u l e s		
						valores	nules	blances
CORVARA	Corvara	556	334 (60%)	275 (95%)	14	289	12	33
	Colfosch	385	269 (70%)	221 (94%)	14	235	4	30
	Indöt	941	603 (64%)	496 (95%)	28	524	16	63
BADIA	Pedraçes/ San Linërt	1.135	540 (48%)	442 (94%)	30	472	18	50
	La Ila	533	448 (84%)	372 (94%)	22	394	10	44
	S. Ćiascian	410	337 (82%)	259 (94%)	17	276	9	52
	Indöt	2.078	1.325 (64%)	1.073 (94%)	69	1.142	37	146
LA VAL	La Val	904	559 (62%)	428 (92%)	39	467	12	80
S.MARTIN DE TOR	San Martin	523	333 (64%)	273 (94%)	16	289	5	39
	Lungiarü	369	242 (66%)	163 (93%)	12	175	5	62
	Antermeia	212	128 (60%)	105 (94%)	7	112	1	15
	Indöt	1.104	703 (64%)	541 (94%)	35	576	11	116
MAREO	Al Plan	991	547 (55%)	478 (94%)	28	506	10	31
	La Pli	564	329 (58%)	277 (95%)	16	293	5	31
	Rina	399	203 (51%)	156 (93%)	12	168	2	33
	Indöt	1.954	1.079 (55%)	911 (94%)	56	967	17	95
VAL BADIA	Indöt	6.981	4.269 (61%)	3.449 (94%)	227	3.676	93	500

Nosc contribut por fá mëindra Osta munt de fistidi por l'frabichè

L' NÜ LOCAL DE MOSTRA!

Ten local de mostra cun deplü de 500 mq de largöra Ves podëise chiri fora Osta platines, dadi somiades, por bagn, ciasadafüch, stighes, porte, sorá y cianò. Plates "cotto", peres naturales, ermo y granić in gran lita!
Sëise gnüs coriûsc? Gnide a nes ciafè!

Material da frabichè - Ceramica

BAUMEX



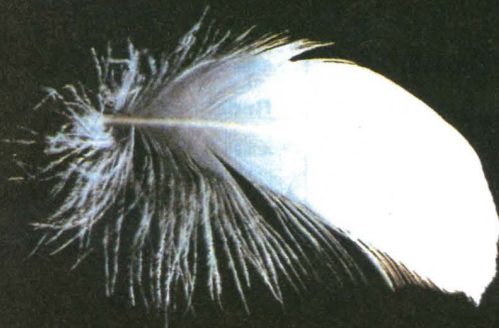
39031 Bornech - Strada da S. Laurènz 41
Tel. 0471/85451 - Telefax 0474/21068

GmbH - Srl



die feine Art seine Gäste zu betten

BETTWÄSCHE
BETTÜBERZÜGE
FLACHBETTEN
DAUNENDECKEN
FEDERBETTEN
POLSTER
MATRATZEN
FEDERNREINIGUNG
KÜCHENWÄSCHE
BADEWÄSCHE
TISCHWÄSCHE



multiwerbung bruneck / arphoto bruneck



HOTEL TEXTIL ENGROS
ANDREAS-HOFER-STRASSE 5
39031 BRUNECK
TEL.(0474)84428-FAX 84425

HOTEL TEXTIL
ANDR/SAL

Entscheidungen für's Leben

**FORDERN SIE UNSER
PROSPEKTMATERIAL AN!**
Tel. 0474/54257 Fax 0474/54455

*Wichtige Entscheidungen
treffen wir nur gemeinsam.
So auch für unsere neuen
Fenster - Qualität aus
dem natürlichen Rohstoff
Holz, in der Form, Farbe
und Ausführung unserer
Wahl für die Gemütlich-
keit und Wärme, die wir
suchen.*

*...sind es doch Entscheidungen
für's ganze Leben*

**SÜDTIROL
FENSTER**

CANCHE ARA SE TRATA DL BAGN



Sön na mostra con na
largöra de 1000 mq
Ves mostrunse n gröm
de poscibilites.
Baiéde cun nos
o cun Osc monter.
Nos sun partner.

 **INNERHOFER**

COMERZ AL INGROS POR INSTALAZIUNS
DE BAGNS

Bornech, Strada Dante 1
Tel. 0474/85133

...Ihr Augenoptiker im Pustertal!

- Brillen und Kontaktlinsen
- Sonnen-, Sport- und Skibrillen
- Mikroskope und Lupen
- Ferngläser
- Wetterstationen
- Fotoapparate und Zubehör
- Fotoentwicklung
- Gratis Computer Sehtest

*eben immer
eine Nasenspitze
voraus!*



studio 3b
brunneck


opticrapid

BRUNECK - TOBLACH - SAND IN TAUFERS



PUZENÈ LE GUANT DA **»Albert«**
TEL. 51067 - AL PLAN DE MAREO



SIËIA Y
COMERZ DE LIGNAN

DE VIGNI SORT DE
LIGNAN DA FRABICHÈ

BAUHOLZ ^{KG}

d. CLARA FERDINANDO

LUNGIARÜ - TIES nr. 2
39030 San Martin de Tor (BZ)
Tel. 0474/53190 - 53381

Castlunger Alfred & Co.

S. MARTIN

Zona Artejanala Nr. 58

Tel. 0474/53400



Fej laurs de fer batü a man por çiases privates, hoti y botëghes; feriadés de finestra y de porta, crusc da mort, de bel patüc por infornì la çiasa y por scincundes. Fej inçe massaries de fer por paur.



FRENJEMETZ S.r.l.
G.m.b.H.

ÖRI DA SCIALDÉ DL'



Agip

PIDRO - BADIA (BZ)

Tel. 0471/843133 - 843170

Butëga

SPORT KOSTNER

Kostner Walter & Co. Snc

Curvara

Tel. 836117

Articli de sport – CONFEZIUNS
Foliec y Suvenîrs

De vigne sort de roba – Mangiarìa



RESTORANT y PIZZERIA "LA MAJUN" a LA ILA
Tel. 0471/847030

DITA



TISCHLEREI

MIRIBUNG PAUL - CIAMPLÓ / LA VAL
Tel. 0471 / 8431 95

**De vigni sort de mebli sön mosöra
stöes - ciasadafüchs - cíamenes**

Osc partner por le fabriché



EDILFER OHG

frêdesc SARTORI

**Materiai de fer
y
materiai por frabiché**

39030 S. Lauränz - Str. Bornech, 5 - Tel. 0474/44555



Motorrad - Verkauf

PUMPES A INIEZIUN

SÍS ELETRICHES



cujiné miú cun de manincor

anfat sce frogorá combiná o singui
con frogorá **de manincor**
Ves arjignëise ite bun

frogorá a lëgna o a ciarbun
frogorá a gas - frogorá elètrics
frogorá a scialdamënt zentral
lavandins cun frigo o mascìnn da lavé jö incorporá



F 100 • dimensiõn cm 100x60x85



F 60 • dimensiõn cm 60x60x85

Mair-Zeugschmied

BORNECH - TEL. 85515

Cun le rendimënt de na gran ciása

J. Plaschke



- chitares elètriches
y acustiches
- ampliadù por stromènc
por vigni rendimënt
- implanç por ciántë
- box
- orghi
- bateries
- stromènc a fié
- vidores
- acordeòns
- basc
- notes
- inëe trôpa elettronica
y tróc tòc da cumpré dâ

J. Plaschke

BORNECH
STR. ANICH 2 F
TEL. 0474/21130

Der grüne

Tank...

BRÜNING BRIXEN



Glasfaser verstärkte Kunstharzschicht

Wand aus 4-5mm Stahlblech

Wand aus 4-7mm Stahlblech

Kontrollraum mit einem Überdruck von 0,4 bar

...schon seit 40 Jahren.

So lange stellen wir nämlich schon Qualitäts-Tanks her. Das war lange bevor so viel über Umweltschutz gesprochen wurde. Deshalb war auch der erste Doppelwandtank in Südtirol ein Kammerer-Tank. Der Tank mit der 4-fachen Sicherheit!

KAMMERER TANK

39030 Kiens • Tel. 0474/55317 • Fax 0474/55061

Natürlich führen wir auch Tanksamierungen (Hülle) und Tankreinigungen durch!

GATTERER

DRAPAMĒNTA
POR ABITAZIUN



Str. Zentrala 34 - Bornech

GATTERER

BLANCIARIA



Str. Zentrala 64 - Bornech

GATTERER

MEBL



Str. A. Hofer - Bornech

GATTERER

CORAN & MODA



Str. Zentrala 35 - Bornech



olivetti

MASCÎNS DA FOTOCOPIÈ

TELEFAX

CASSES DA REGISTRÈ

COMPUTER

MATERIAL POR OFIZE

MEBLI POR OFIZE

AUTOTELEFÔN...

Firma

Luigi Marchetti s.r.l.

Bornech, Str. San Laurènz 13

Tel. 0474/85536

Fax 0474/21309

Bornech

**Roba por büro
Registri - Formulars**

Nö a Bornech

HERZOG - DIET-STR. 3/B BORNECH / DIETENHEIM - Tel. 20360

Electro **PAUL DAPOZ**

LA ILA - Tel. 0471/847005

Mascînns por óiasa

Radios y aparacé TV - Impiané TV a satelit

Al vègn inçe fat reparaziuns sòn chësc ciamp

LES MIUS MARCHES

por l'sport - y l' tèmپ lède

MODA TIROLEJA

INPLÜ

Skiservice

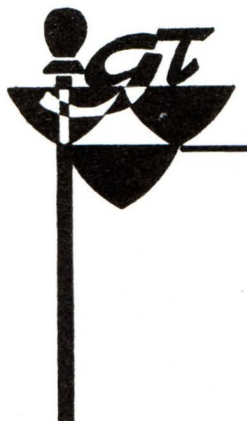
Ćialzá da ji coi ski

Bob - Snowboards

SPORT EDOARDO



Imprèst de ski
Alpinsurf
Liöses



Canche urëis dorturé sö la óiasa, sciöche:

- depënje les talares
- fa bela la falzada
- o inçe mëter ite d' atri func
- y fà stramëses de plates de ghips

cherdède la firma de

GUIDO TAVELLA

LA VAL - Tel. 0471/843116

Federico Ploner

39030 PEDEROA

Tel. (0471) 843120

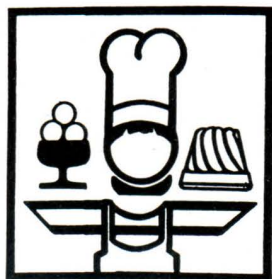
- *fej laûrs da spangler sön têt*
- *met sô finestres de têt*
- *fej bandes por l' ega cialda*
- *fej vasches de ram por ciüf*
- *desdlacia condütes dal' ega*

Sport Tony

LA ILA

Tel. 0471/847026

Confeziuns - Guanç "Trachten" - Roba da mangé
Articoli de sport - Chertes y Folieç



PASTICCERIA - KONDITOREI

R. WINKLER

BORNECH - Strada de Cité 9
Tel. 0474/84635

Tortes desvalies por noza - compli i agn - sant inom
"Confetti" por noza - batejimo - crejima - pröma comuniun

C. AMBACH^{OHG SNC}

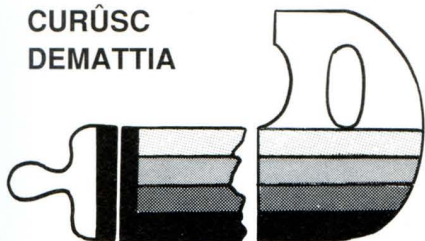
BUTĚGA ELECTRO-TECNICA
BORNECH

Strada Zentrala nr. 62 — Tel. 85 2 39

Se pĭta

Aparaç dla Radio y Televijun de marches talianes y forestes - Hifi -
Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electrisc y aparaç
da assüié i ÷iavëis - Soprësces - Mascins dal caffè - Aparaç electrisc
da to jö la berba y düc i atri aparaç electrisc - Videoteca + Videofilm
(venüda y imprëst)

CURÜSC
DEMATTIA



**Material por depenjadûs
y artisç,
por caroziers
y industria**

NÖ

BORNECH, Tal. 0474/85595
Str. M. Pacher nr. 8

PATRUN: WILLI PLANK

Consëis da n profesionist

HEINRICH FRENA & Co.

BORNECH - Strada Europa 20 - Tel. 0474/85718

- ufize de consulënza assicurativa
- raprejentanza de compagnies primaries nazionales y esteres d'assicuraziun:
ZURIGO Assigüraziuns (Soc. Svizra)

SAPA S.p.a. Assigüraziuns

R + V Allgemeine Versicherung AG
(grup Raiffeisen y Banches Popolares)

VITA (Compagnia de Siigüraziuns söla vita) (Soc. Svizra)

TOLÉDE CUNSËI DA NOS PUR ESTER SIGÜSC DE ESTER BUN ASSIGURÀ

ELECTRO OHG/snc

RADIO MAIR - Bornech

Tel. 85247 – Strada Zentrala nr. 70

BUTĚGA SPEZIALISADA POR:

Radio
Televijiùn
Impianč stereo


HOME-COMPUTER

Mascins da lavé
Dlaciadoies
Forgurés a gas y electrisc

Gran lita de disc compact y cassètes de musiga

VIDER Y PORZELANN
MASSARIES POR ČIASA Y ČIASADAFÜCH, HOTEL Y USTARIA
PATÜC DE ČIASA
COSSES D'ERT POR LA ČIASA
ARTICLI POR SCINCUNDES

K. NEUHAUSER

BORNECH - Tel. 85 2 97

PEZZEI HANNI + CHRISTIAN

BORNECH - Strada Michael Pacher - Tel. 85811

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè l'urt – Manti, gormà, mancèces
y stivà de gumi – cioi a cone (Keilriemen) – Ani de
gumi por mascins dal lat – Condles, bozes y copes de
plastica – Tovaies de mèsa – Tapeč de plastica y
ros de plastica y ros pur la condüta da l'ega.



J. Schönhuber srl
GmbH

39031 BURNECH · Tel. 0474/85425

LA BUTÈGA SPEZIALISADA:

- ▶ pur bel porzelann, pur spidl fin y arjënt ütl pur çiasa,
- ▶ pur patüc da rì da fà belaïta.

L'HOTEL SERVICE

a prîsc bâsc, bona cualitè y in gran lita.

Tasces
Manëces
Articli da
scincunda
Ambreles

CORAN
ESCLUSIF
Y BEL

Cufres
Döt fat con stil
sportif
classich
funzional

Staudacher

Butèga dal coran
BORNECH - Str. de Cité 50 - Tel. 0474/85361

studio 3b
burneck



TÜRENWERK
G.m.b.H. **KIENS** S.r.l.

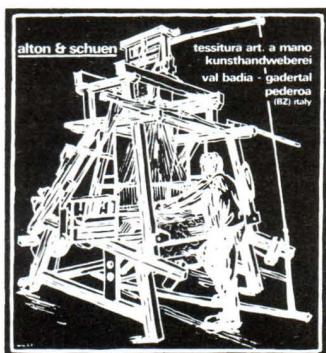
BLASBICHLER & RUBNER
Tel. 0474/55225 - 55208

Castlunger Carlo

Feur artistich

San Martin de Tor N. 18 - 39030 (BZ) - Tel. 53234

Fej laurz de fer batü, de ram y de latun
scioche löms, ores de metal lauré,
cintönes por guanc da Zacan y tan de atri
pici laurz de artijanat artistich

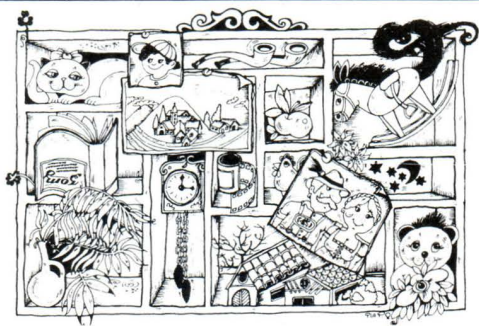


Tescere d'ert

GAIDRA

de Iaco Schuen & Co. OHG/snc

PEDEROA



VISITATE

BESUCHEN SIE

SPORT - SOUVENIR - FOTO
HANSI
S. VIGILIO DI MAREBBE - ENNEBERG
Tel. 5 12 56

articoli sportivi - Sportartikel
abbigliamento sportivo - Sportbekleidung
articoli da regalo - Souvenirs
giocattoli - Spielwaren
articoli fotografici - Fotoartikel
artigianato locale - Heimische Kunst

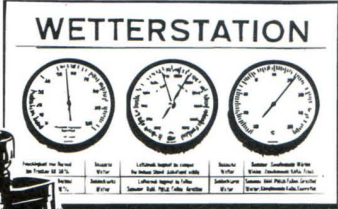
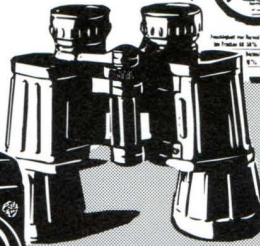
Cartolibraría

JOH. AMONN s.a.s.

Strada de Citè, 54

Bornech - Tel. 0474/85146

**Qualität-
Ehrensache
Auswahl-
Selbstverständlichkeit**



**OPTIC
MARINER**

Bruneck • Stadtgasse

Brüning

Butëga dai ćialzá

A. Falk - Arpadus

Bornech - Str. Zentrala, 28 - Tel. 85500 - dlungia le "Stadt Caffee"

Ćialzá por pici y gragn

buna cualité

de bogn prisc

A s'odëi

Nos sun
bele incö
söl tru
dl progrès por le daugní

TL' AGRICOLTÜRA

Cadrí LECA-BLOCK
prefabricá por silos orizontai
Solêtes LECA y materiai d'impliamënt por func de stala

POR COSTRUZIUNS

Materiai LECA por muradöra esteriöra o por smaltadöres
solêtes de pera doia te de plü sortes
solêtes cun plates, materiai da costruziun y d.a.

POR SISTEMAZIUNS ALALERIA

Peres da revestimënt por plazes, strades y i.i. te formes desvalfés
cordonades
elemënc de petun por la sistemaziun de sperses lëdies

TLA TECNICA AMBIENTALA

Filtri por öri minerali - ÖKOSTAR
implanéc por despartiziun
filtri por grasc - ÖKOSTAR
de pices serenades

LECABLOCK

39030 GAIS/Borneck, Industriezone, Tel. 0474/54113

Nos aconsiun a vigni familia dla Val Badia:

Laldun l'Signur

Liber de oraziuns y ćianties
928 pl.

Richard Scarry

Mi pröm dizionar

cun passa 1200 dessëgn y les parores por badiot, gherděina y fascian
(*por mituns*)

79 pl.

De cörtes stories por mituns

1. Tone y la condla dal lat 23 pl.
2. I crëp slauris 23 pl.
3. Cüuria chęcena 23 pl.
4. I dódesc frędesc 30 pl.
5. Stories de tiers 52 pl.
6. Da Afal al Sonarin 51 pl.

Bepe Richebuono

Picia Storia di Ladins dles Dolomites

Ara ne n'è pa nia tan "picera" a dī
la verité: přesc 200 plates de storia
cun tröpes ilustraziuns!

Lois Graffonara

I Ladins dles Dolomites

Lingaz - preistoria - storia
situaziun dl dędaincō
de nosta mendranza

36 pl.

1. Al ê n iade

y

2. La uma cunta

döes cassëtes cun cater sotries
por mituns
(*cassëta + liber + scatora*)

Ćianté cun plajëi

80 ćianties (cun les notes)
y n gröm de rimes por mituns

208 pl.

Nos ćiantun

Liber da ćianties dai Ladins
dles Dolomites

141 pl.

Angel Morlang

Sonn de ćiampanes

Românn

108 pl.

da ciałè tla Biblioteca dl

Istitut Ladin

"Micurà de Rū"

a San Martin Tel. 0474 / 53110



Tegalit



DIVISIONE DELLA BRAAS ITALIA S.p.A.

SEDE

39030 CHIENES (Bolzano) - Tel. (0474) 55381 (5 linee r.a.) - Fax (0474) 55385

DIREZIONE VENDITE SUD

00065 FIANO ROMANO (Roma) - Tel. (0765) 255366 - Fax (0765) 255467

STABILIMENTI

25017 LONATO (BS) - Tel. (030) 9130355-37 - Fax (030) 9131073

27030 CASTELNOVETTO (PV) - Tel. (0384) 63037-38 - Fax (0384) 63051

35010 CURTAROLO (PD) - Tel. (049) 5591055-02 - Fax (049) 5591281

39030 CHIENES (BZ) - Tel. (0474) 55308 - Fax (0474) 55385

10090 S. GIORGIO CANAVESE (TO) - Tel. (0124) 35266-67 - Fax (0124) 35673

47032 BERTINORO (FO) - Tel. (0543) 448407 - Fax (0543) 448249

00065 FIANO ROMANO (Roma) - Tel. (0765) 255366 - Fax (0765) 255467

87046 MONTALTO UFFUGO (CS) - Tel. (0984) 934105-87 - Fax (0984) 934349

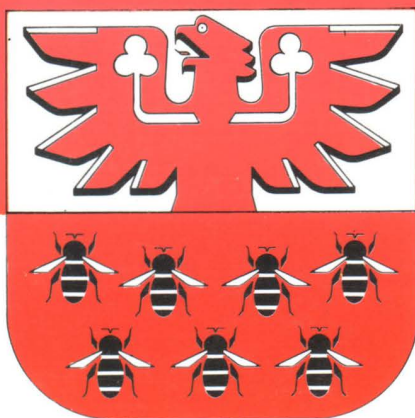
82100 BENEVENTO - Tel. (0824) 43804-266 - Fax (0824) 53415

93100 CALTANISSETTA - Tel. (0934) 26549-877 - Fax (0934) 82513



Por
tù scioldi
l' miù
post

**Cassa di Sparagn
dla Provinzia
da Balsan**



Vi a f'acunsié!